KÉT TÁRGYALÁS SZTAMBULBAN

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁR

Források 5.

Szerkeszti
KŐSZEGHY PÉTER

ISSN 1216-6251
ISBN 963 506 026 2

KÉT TÁRGYALÁS SZTAMBULBAN

Hyeronimus Łaski tárgyalása a töröknél János király nevében

Habardanecz János jelentése 1528. nyári sztambuli tárgyalásairól

BALASSI KIADÓ
BUDAPEST, 1996

A kötetet összeállította
†BARTA GÁBOR

A tanulmányokat és a jegyzeteket írta
BARTA GÁBOR és FODOR PÁL

A dokumentumokat fordította
BARTA GÁBOR és KUN JÓZSEF

Megjelent az OKTK „Kulturális és történelmi emlékeink feltárása, nyilvántartása és kiadása" kutatási főirány támogatásával

BEVEZETÉS

Magyarország történetében az egyik legjelentősebb fordulópontnak számít az 1526-os esztendő: a mohácsi csatavesztés éve. Mint sok ilyen konkrét évszám, természetesen ez az esztendő sem jelent azonnali és látványos változást, vagy változásokat. Azok az események, amelyek 1526-ban a csata előtt és után bekövetkeztek, önmagukban nem sokban különböznek Magyarország más, kritikus éveinek eseményeitől. Nem az első csatát veszti el magyar király magyar földön idegen hódítókkal szemben, nem először szállja meg ellenséges hadsereg a magyar székvárost, Budát, nem először választ az ország egy időben két királyt magának.

1526 fontosságát azok a folyamatok adják, amelyek a mohácsi csatával vették kezdetüket, s a következő években előbb kettészakították Magyarországot (1529), majd három részre darabolták (1541), s ezzel a török–Habsburg háborúk frontvonalát a régi ország kellős közepére rögzítették (1542–1568, majd 1699). S ezzel együtt elindították a magyar társadalom fizikai pusztulását és gazdasági stagnálását.

E folyamatok egyik legvitatottabb eleme az a szövetség, amelyet az egyik Magyarország kötött – a másik ellenében – a diadalmas Török Birodalommal. E szövetség vitán felül megkönnyítette az oszmán hódítást, hiszen a magyar seregek egy része védekezés helyett egy bő évtizeden át inkább a másik király hívei, s azok keresztény szövetségesei ellen harcolt. De ugyanennek a szövetségnek az eredményeként létrejött az Erdélyi Fejedelemség is, mely másfél évszázadon át a magyar államiság továbbélésének biztosítéka lehetett, olykor éppen a törökkel, gyakrabban az időnként megjelenő Habsburg birodalmi törekvésekkel szemben. E fejedelemség létrejöttét és fennmaradását el sem lehet képzelni a Habsburgok védőszárnyai alatt: Bécs és Pozsony rendre képtelennek bizonyult Erdély megvédésére, ha az szembe mert fordulni a törökkel.

Az a két tárgyalás, amelyeknek naplóit, vagy inkább jegyzőkönyveit e kötetben közöljük, éppen ezzel a szövetségkötéssel kapcsolódnak össze, éspedig a lehető legszorosabban. Az első tárgyalás ugyanis, amiről itt szó lesz, éppen az a diplomáciai manőver, amikor 1527. december 22-e és 1528. február 29-e között I. János magyar király követe, Hieronim Łaski, (egyébként lengyel arisztokrata) megkötötte I. Szülejmán szultánnal a fent említett szövetséget. A második tárgyalást pedig, amelyik 1528. május 29-től nagyjából október végéig tartott, I. Ferdinánd király követei folytatták a szultánnal, illetve annak embereivel. Megpróbáltak békét teremteni a két újonnan szomszéddá lett hatalom között. (Ferdinánd seregei ugyanis 1528 tavaszán nagyjából egész Magyarországot elfoglalták.) E tárgyalás azonban egyértelműen kudarccal zárult, és a követek – Szalatnoki Habardanecz János magyar, és Siegmund Weichselberger osztrák nemesurak – gyakorlatilag a szultán hadüzenetét vihették csak magukkal megbízójuknak.

E tárgyalások közvetlen előzménye tehát a mohácsi csata, és az azt követő kettős királyválasztás, jobban mondva az abból kinövő belháború volt. Szükséges tehát közelebbről is megvizsgálnunk ezeket a jelenségeket, annál is inkább, mert fontos részét képezik azoknak a megállíthatatlan folyamatoknak, amelyekről fentebb már szó esett.

MAGYARORSZÁG ÉS EURÓPA MOHÁCS ELŐTT ÉS UTÁN

A mohácsi vereség után az ország uralkodó, kormányzat és hadsereg nélkül maradt.[1] Ennek az irányítás és védelem nélküli országnak végtelenül fontos döntést kellett hoznia: mi legyen a további külpolitika alapelve? Hogy lehet kilábalni Mohács következményeiből?

Az ország nagyon súlyos katonai vereséget szenvedett, s a szultán budai bevonulása mintegy jelképesen is kifejezte azt, amit a kortársak közül sokan éreztek, de kevesen mertek bevallani: a magyarok elveszítették a török hatalom ellen másfél évszázada folyó háborújukat. Ennélfogva a legkézenfekvőbb politikai alternatíva, a független, legföljebb szövetségeseket, s nem protektorokat kereső külpolitika sokat vesztett realitásából. Mégis,

Szülejmán Budáról való kivonulása bizonyos reményeket ébresztett, s e remények nyomán próbálta alakítani külkapcsolatait az új király, I. (Szapolyai) János. Szuverén uralkodóként keresett békét vetélytársánál, Habsburg Ferdinándnál, s tárgyalt segítségről a török ellen nemcsak vele, hanem a többi fontos európai uralkodóval, ideértve a pápát, I. Ferenc francia, I. Zsigmond lengyel és VIII. Henrik angol királyt is. Még a törökkel is kapcsolatba lépett, bár itt – érdekes módon – nem ő, hanem a Porta volt a kezdeményező. Kísérletei azonban rendre eredménytelenek maradtak.

A legélénkebb kapcsolatban egykori sógorával, „Öreg” Zsigmond lengyel királlyal állt. Lengyel követek jártak már azon a fehérvári országgyűlésen is, ahol János királyt (1526. november 10-én) megválasztották, de már ez a találkozás sem volt egészen harmonikus. Zsigmond önmagát is lehetséges magyar királynak tekintette, ezért az Andrzej Krzycki püspök vezette delegáció némi sértődéssel vette tudomásul Szapolyai megkoronázásának befejezett tényét. Ezután azonban igen élénk követjárás indult meg Buda és Krakkó között: Zsigmond nevében a magyar székvárosban járt Szapolyai nagybátyja, Kázmér tescheni herceg, majd I. János küldte, többször egymás után, Statileo János budai prépostot Zsigmondhoz. Krakkó végül is eltekintett a sértődéstől, és elismerte I. Jánost, sőt mindenféle családi terveket szövögetett vele, elsősorban Szapolyai unakahúga, Jagelló Hedvig hercegnő kiházasításáról. Az 1526 decemberében szintén magyar királlyá kikiáltott Ferdinánd jelentkezése azonban zavarba ejtette a lengyel udvart, s az végül nem is mert nyíltan állást foglalni a magyar belviszályban.

Meglehetősen durva elutasításban részesült a magyar kormányzat Bécsből (illetve később Prágából), Habsburg Ferdinánd udvarából. A főherceg ugyanis az 1515-ös Habsburg–Jagelló-szerződés értelmében önmagát tartotta II. Lajos egyetlen törvényes örökösének. (S mint látni fogjuk, határozottan félt attól, hogy a legyőzött Magyarország kiegyezik az őt legyőző törökkel, s azt rászabadítja nyugati szomszédaira.) A félelem annyiban nem volt alaptalan, hogy valaha Mátyás király már kísérletezgetett ilyen zsarolással, annyiban azonban igen, hogy Szapolyainak egyelőre nem volt szándéka szövetkezni a Portával. Mindegy: I. János követségét, amelyik 1526 decemberének végén fölkereste az akkor már cseh király Ferdinándot Bécsben, meglehetősen rövid úton elutasították: Szerecsen János és Kenderessy János üres kézzel, az

elismerés megtagadását jelentő válasszal tértek haza Budára. A Habsburg fél már 1527 első heteiben hozzálátott egy magyarországi hadjárat előkészítéséhez, s ennek kapcsán igyekezett mindenfelől elszigetelni ellenfelét. Az esetleg osztrák területen át nyugatra tartó magyar diplomatákat elfogták (Alsólindvai Bánffy János, a későbbi nádor és Csézi András esztergomi prépost, a regensburgi birodalmi gyűlésre utazó követek esete 1527 tavaszán), vagy üldözéssel tekervényes kitérőkre kényszerítették (így járt Hieronim Łaski, aki I. Jánostól Velencébe, I. Ferenchez és VIII. Henrikhez indult 1527 áprilisában, vagy António Rincón, akit I. Ferenc küldött I. Jánoshoz körülbelül ugyanakkor).

Az a remény tehát, hogy Szapolyai Magyarországa támogatást kaphasson nyugati szomszédaitól, az osztrák és cseh tartományoktól, 1527 tavaszára végképp elenyészett, sőt egyre világosabban látszott, hogy errefelé a békét sem sikerül megőrizni. A legforróbb fejű katonai vezetők (Frangepán Kristóf, Radics Bosics) buzdították is az új uralkodót, megelőző támadással vegye elejét a nyugati fenyegetésnek. I. János azonban – teljes joggal – nem merte vállalni, hogy ő sodorja újabb háborúba az épp most katasztrófális katonai vereséget szenvedett országot. Inkább közvetítők keresésével próbálkozott, fölvette a kapcsolatot a pápával, a bajor hercegekkel, sőt megpróbált követeket küldeni a német birodalmi gyűlésre is. De mint láttuk, ebben a Habsburgok blokádja megakadályozta.

Igazi közvetítésre azonban csak a kínos helyzetben lévő I. Zsigmond vállalkozott. Őt szinte csapdába zárta az 1515-ben részben éppen őáltala kierőszakolt Habsburg–Jagelló-megállapodás, és a sógorával szemben érzett szimpátia, amit csak fokozott a Habsburg-dinasztia túlzott megerősödésétől való félelem. E közvetítésnek azonban csak egy eleve kudarcra ítélt békéltető tárgyalás lehetett az eredménye, Olmützben, 1527. június 1. és június 15. között. A kudarc azért volt eleve kikövetkeztethető, mert a Habsburg fél úgy ült le tárgyalni, hogy csakis a vetélytársnak trónról való lemondása esetén hajlandó megegyezni, erre pedig az adott helyzetben semmi remény sem lehetett.

A pápához küldött első követ, Jozefics Ferenc zenggi püspök (még 1526 végén indult útnak) igen jóindulatú választ kapott Róma akkori urától, VII. Kelementől, sőt a szentatya magyar származású követ küldésével viszonozta Jozefics látogatását. (Frangepán Ferenc ferences szerzetes volt az illető, aki át is lépett

János király szolgálatába; ezután majd kalocsai érsekként és Szapolyai vezető diplomatájaként működik.) Arra azonban a pápa sem volt hajlandó, hogy a Habsburgok megbékítése érdekében közben járjon. A bajor hercegek, akik maguk jelentkeztek I. Jánosnál (már 1526 legvégén Budára küldték követüket), 1527 nyarára fokozatosan visszatáncoltak korábbi magyarbarát álláspontjukról, és a regensburgi birodalmi gyűlésen kereken letagadták valamennyi ilyen irányú próbálkozásukat.

A sorozatos elutasításnak persze súlyos politikai okai voltak. Ennek megértéséhez azonban át kell lépnünk Nyugat-Európába, s vissza kell mennünk néhány évtizedet.

*

A középkor Európája meglehetősen instabil országok meglehetősen kusza halmazának tűnik. E bizonytalanság alapvető oka – hogy Szűcs Jenőt idézzem[2] – az a tény, hogy a középkori államok a magánjogi, személyi függések rendszerére, a hűbéri kapcsolatokra épültek rá. Márpedig, mint minden emberi kapcsolat, a hűbéri kötődés is ki van szolgáltatva az érzelmek, s még inkább az anyagi érdekek befolyásának. Mivel pedig olyan gazdasági egységek, amelyek nagyobb méretű országokat igényeltek volna, a középkor Európájában nem léteztek, egyetlen igazán erős és stabil feudális állam sem jöhetett létre.

A császárok és királyok persze kezdettől fogva kísérleteztek hatalmuk kiszélesítésével, megerősítésével. A 14. század közepéig azonban e kísérletek legföljebb átmeneti sikereket hoztak, s mihamar kiprovokálták a „jogaikban sértett" hűbérurak ellenkező célú önszerveződését: a rendek kialakulását. A folyamatnak (és az európai gazdasági gyarapodásnak) azonban a 14. század derekán egy időre véget vet a túlnépesedett kontinens lakosságát talán egyharmadával csökkentő járvány, a híres „fekete halál".

Az újrakezdés különösen keservessé vált a kis hűbéresek (a lovagok) számára, hiszen e családok a jobb higiéniai feltételek, a jobb élelmezés és végül az öröklési rend szabályai értelmében többé-kevésbé átvészelték a veszedelmet, míg alattvalóik, jobbágyaik száma radikálisan csökkent. A tisztes megélhetéshez tehát más források után kellett nézni, mint az atyai örökség, a hűbérbirtok. A harcias lovagok, magukkal sodorva a munkát kereső (vagy éppen kerülő) szegények mindenütt létező csoportjait, véget nem

érő háborúkban próbálják stabilizálni saját helyzetüket. A „százéves háború" már 1328-ban elkezdődött, de csak 1453-ban fog befejeződni, a kasztíliai, aragóniai és portugál nemesség részben egymás ellen, részben a szomszédos iszlám országok ellen küzd. Németországot szakadatlan belső háborúk zaklatják, amelyek során (a százéves háború melléktermékeként) a francia Valois-dinasztia egy oldalága erővel és ügyességgel létrehoz egy fantasztikus államot – a burgundi hercegséget –, amely földrajzilag még sokkal szétszórtabb, mint akár az angol királyok franciaországi birtokai, s amelynek egyes részeit szinte semmiféle gazdasági szál nem fűzi össze. Burgundia ennek ellenére nagyhatalom volt, míg fennállott, hogy azután utolsó uralkodója, Merész Károly herceg 1477-es csatatéri halálával részei teljes természetességgel olvadjanak vissza egykori „anyaországaikba" (Franciaországba és a Német Birodalomba).

Sokan állítják, hogy a tipikus európai monarchiákban (Anglia, Franciaország) az uralkodói hatalom eleinte öntudatlanul, később egyre tudatosabban használta ki a hűbéres társadalom nehézségeit, s abból fakadó harciasságát. A 15. század második felében valóban kezd körvonalazódni néhány olyan európai állam, amelyek utóbb (részben még napjainkban is) a kontinens meghatározó hatalmai lesznek. Ezek az országok, vagy tartomány-együttesek azonban még tipikus középkori módon születnek meg: egy feudális dinasztia jó házassági politikával, némi szerencsével egyre több tartományt szerez meg magának, amelyek végül úgy-ahogy összeállnak egy állammá. De ahol e tartományokat véletlenül gazdasági vagy társadalmi érdekek is összekötötték, ott az új birodalmak immár fennmaradhattak.

A legtehetségesebb uralkodók – elsősorban Franciarszágban és Hispániában – a hűbéri láncot ott kezdték el bontogatni, ahol az számukra a legveszélyesebb volt: legfölül, személyes hűbéreseik körénél. A francia királyok lassú, szívós munkával, szerencsés házasságok és politikai alkuk sorozatával elérték, hogy országuk legnagyobb hűbéres tartományai saját dinasztiájuk személyes birtokába mentek át. Az utolsó nagyobb hűbéres tartomány, Bretagne 1491-ben száll az uralkodó herceg örökösnőjének kezével a francia királyi házra.

Ugyancsak egy dinasztikus házasság – Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella frigye, 1474-ben – hozza létre a két legerősebb hispániai országból azt az államot, melyet a későbbiekben Spa-

nyolországnak fognak hívni. De Anglia még egy évszázaddal később is dinasztikus jog szerint kap közös uralkodót Skóciával: a Stuartok angliai trónra léptével jön létre a későbbi világhatalom, Nagy-Britannia.

A magyar szempontból legfontosabb dinasztikus birodalomépítést a 15. század derekáig nem túl jelentős Habsburg-család valósítja meg, alig néhány évtized leforgása alatt. Ez a família, amelynek öröklött birtokai nem terjedtek túl az osztrák tartományok kicsiny csoportján, Luxemburgi Zsigmond halála után úgy jut a császári trónhoz, hogy Zsigmond egyetlen leányának, Erzsébetnek a férje, Habsburg Albert lesz a császár (a mi Albert királyunk, 1437–1439), majd annak halálakor másodfokú unokatestvére, (Habsburg) III. Frigyes szerzi meg a császári koronát (1440–1493). Frigyes, aki egyébként örökös pénzzavaráról és szegénységéről volt híres, fiának, Miksának megszerzi feleségül Merész Károly leányát, s vele a burgundi örökség értékesebb keleti felét (a burgundi szabad grófsággal, Flandriával és a holland tartományokkal). Miksa fia, „Szép" Fülöp megint csak házassággal szerez újabb országot családjának: ő Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella örökösét, „Őrült" Johannát veszi feleségül, s noha ő maga sosem uralkodik, gyermekei közül a legidősebb, V. Károly, 1516-tól spanyol király, 1519-től német-római császár és Habsburg-Németalföld (a volt burgundi Németalföld) ura lesz.

Ismétlem: e birodalomépítésekben az egyes országokat összekötő gazdasági vagy politikai érdekek helyett még mindig a dinasztikus jog és a jó családi politika dominálnak. De a kettő nem szükségképpen zárja ki egymást, és korszakunk legfontosabb fejleménye, hogy miként „szivárog be" a döntéshozás mechanizmusába ezeknek az érdekeknek a figyelembevétele.

A kezdetek e téren is középkoriak. Miután XI. Lajos királynak sikerült Franciaországot Európa legcentralizáltabb királyságává tennie, s a középkor végének első állandó hadseregével ellátnia, állama olyan előnyhöz jutott szomszédaival szemben, ami egyértelműen aktív külpolitikára biztatott. Ennek indoka természetesen ezúttal is egy dinasztikus-jogi fikció. A francia királyi család egyik ága, az Anjou-hercegek (nem azonos család a mi 14. századi uralkodóinkkal) már egy évszázada igényt tartottak a nápolyi királyságra. S mivel a dinasztikus érdek, s a lázongásra mindig kész nemesség harci kedvének kielégítése ezúttal is párosulhatott a pompás zsákmány reményével (hiszen Itália ekkor Európa

leggazdagabb részének volt tekinthető), VIII. Károly francia király 1494-ben hadjáratot indított a távoli Nápoly meghódítására.

Az ekkor kirobbant, majd háromnegyed évszázados háborúsorozat (1559-ben, a Cateau-Cambrésis-i békével fog csak véget érni) talán többet változtatott az európai politikai képleten, mint az előző évszázadok összes háborúja együttvéve. Pedig a kezdetek nem ígértek semmi különöset. A franciák megújuló dél-itáliai próbálkozásai kezdetben mindössze azt eredményezték, hogy 1504-ben a nápolyi királyságot – Aragóniától örökölt jogait használva ürügyül – a Habsburg-dinasztia kaparintotta meg (és meg is tartja majd néhány évszázadon keresztül, 1735-ig). Volt már ilyen kudarc a történelemben…

E háborúskodás közben, 1495-ben a még nem Habsburg Spanyolország és a Habsburgok kötnek ligát a franciák ellen, amelyhez később angol és itáliai résztvevők csatlakoznak. 1508-ban Cambrai-ban viszont I. Miksa császár, Róma és XII. Lajos francia király kötnek szövetséget Velence ellen, de az első győzelmek után II. Gyula pápa a spanyolokkal együtt Velence oldalára áll, és 1511-ben „szent ligát” hoz létre a franciák ellen.

Ebbe a nagyon is középkori bizonytalanságba robban bele az 1516-os spanyol hatalomváltás: ekkor lép elhunyt nagyapja helyett a trónra V. Károly, a Habsburg-család tagja. Franciaország megpróbál egy hirtelen jött békével megszabadulni a fenyegető nyomástól (Noyon, 1516), de az új spanyol uralkodó már nem fogadja el e megállapodást. Három év múlva V. Károly már a Német-római Szent Birodalom császára (1519–1556), Franciaország pedig reális veszélyként számolhat a bekerítéssel: immár szinte valamennyi szárazföldi határán a Habsburgok lettek a szomszédai.

Ezzel az 1519-es esztendővel olyan ellentét telepszik rá Európára, amelyik gyökerében még dinasztikus, lényegében azonban már egy alakuló nemzetállam – Franciaország – küzdelme egy középkori módon létrejött, de annál már stabilabb kontinentális birodalom ellen. Franciaország, miután a tartományúri hatalmat felszámolta, gyors ütemben egységesedett: a fennmaradó belső érdekellentétek később már csak vallási téren törik meg az ország belső békéjét és stabilitását (vallásháborúk, 1562–1598).

Az egymástól távol eső Habsburg-országokat gazdasági érdek nem fűzte egymáshoz, az egyes országcsoportok azonban szintén integrálódni kezdtek. Hispánia belső békéjét sokkal inkább há-

borítja ezután a különböző országrészek rendeinek királyi hatalom elleni küzdelme, mint a tartományok közötti ellentétek. Németalföld egészen addig jól meg volt új uraival, míg azok – már a század második felében – nem váltak szemükben a spanyol nemzetállamot képviselő idegenekké.

A háború tehát egyre kevésbé középkori célokért folyik, és a benne részt vevők magatartása is egyre racionálisabb lesz. 1519 után fokozatosan megszűnik az európai hatalmak évszázados politikai gyakorlata, a szinte évenként változó szövetségek megkötése és felbontása. A Habsburg-hatalom olyan túlsúlyt jelent a kontinens közepén, amelyet egyetlen más állam sem lát szívesen. Amikor tehát I. Ferenc francia király (1515–1547) az itáliai Páviánál döntőnek tűnő vereséget szenved a császár hadaitól (1525), s fogságba esvén kénytelen feladni Franciaország valamennyi itáliai hódítását (az 1526-os madridi békében lemond Milánóról és Genováról), szinte természetes, hogy egy sor európai ország ajánlja föl neki segítségét a Habsburg-hegemónia ellen.

1526 májusában jött létre Franciaország, a pápa és a Velencei Köztársaság részvételével a „Cognaci Liga", s tör ki ennek nyomán az újabb francia–Habsburg háború (mely el is tart majd egészen 1529-ig). A ligához 1527 májusában azután csatlakozik VIII. Henrik Angliája is.

E háború egyik legjelentősebb mozzanata éppen 1527 nyarán játszódik le. V. Károly császár a tél folyamán jelentős zsoldossereget gyűjt össze Észak-Itáliában, tavaszra azonban elfogy a pénze, és az elégedetlen zsoldosok mintegy önállósítják magukat. Többségükben lutheránus landsknechtek lévén, Róma ellen vonulnak, és 1527. május 6-án rohammal beveszik az „Örök Várost". VII. Kelemen pápa az Angyalvárba menekül (ahol egy hónap múlva megadja magát a császárnak), Rómát magát napokon keresztül pusztítják a nekivadult, irányítás és ellenőrzés nélkül maradt zsoldosok.

*

1527 tavaszának végén tehát a „Sacco di Roma" megint egyszer eldönteni látszott az európai háborút. Miután a földrész uralkodói kénytelen-kelletlen belátták, a Cognaci Liga nem képes semmilyen hadsereget szembeállítani a császár landsknechtjeivel,

egyáltalában nem csodálható, ha egyre óvatosabban bántak a Habsburgok vetélytársaként jelentkező új magyar királlyal.

De azt sem lehet csodálni, hogy I. Ferenc, aki nem volt hajlandó föladni a vereséggel induló háborút, annál inkább figyelni kezdett a számára egyébként sem ismeretlen uralkodóra. 1527 tavaszán – még a római tragédia előtt! – elküldte tehát hozzá azt a diplomatáját, aki már egyszer 1522-ben – sikertelenül – megpróbálta rávenni az akkor még csak vajda Szapolyait a Habsburgok és Jagelló szövetségeseik ellen való fordulásra. Ez a követ, egy lázadó, menekült spanyol nemes, António Rincón lovag, június 25-én érkezett Budára, s ura nevében arra biztatta I. Jánost, lépjen be a Cognaci Liga tagjai sorába.

A magyar királynak nem volt sok választása. Kísérlete, hogy országa önálló külpolitikát folytasson, ekkorra végérvényesen megbukott. Hainburgban már gyülekeztek Ferdinánd cseh és osztrák zsoldoshadai, a magyarok pedig senkit sem tudtak ellenük állítani: ami katonaságot Mohács után az országban találni lehetett, az a Délvidéken harcolt a Ferdinánd biztatására fellázadt szerb vezér, Cserni Jován ellen. Dönteni kellett tehát, a másik két lehetséges megoldás közül melyiket választja I. János?

A nyugati szomszédokkal való kiegyezés ára ekkor már egyértelmű volt: I. Ferdinánd, Ausztria és Csehország ura csak akkor áll szóba Szapolyaival („a vajdával" vagy „a szepesi gróffal"), ha az lemond a magyar trónról.

Nem volt ilyen világos, milyen feltételeket támasztana a török, ha a magyarok hozzá fordulnának segítségért?

Első pillantásra könnyűnek tűnik a válaszadás. Magyarország keresztény ország volt, s másfél évszázada harcolt a mohamedán törökök ellen. A mából visszatekintve már azt is tudjuk, hogy az európai típusú magyar társadalom nem volt összeegyeztethető az ázsiai típusú, despotikus török hatalommal. Aki tehát beengedte a szultánt Magyarországra, azt igen súlyos felelősség terheli a török korban bekövetkező megrekedésért, a gazdaság válságba kerüléséért.

Közvetlenül Mohács után erről azonban még aligha lehetett sejtése bárkinek is. Akkor másképpen számoltak. És ez a számolás juttatta el Hieronim Łaskit Sztambulba, I. Szülejmán szultánhoz.

Mikor Szapolyai Jánost magyar királlyá választották, nagyon is tudatában volt önmaga és Habsburg vetélytársa esélyeinek. Visszatekintve a magyar múltra, csak azt láthatta, hogy a Német

Birodalom által a török ellen oly gyakran megígért segítség a nikápolyi csatavesztés (1396) óta soha meg nem érkezett, s hogy a Habsburgok magyarországi politikája soha egyebet nem szolgált, mint saját birodalmi érdekeiket. Tévedett, amikor abban bizakodott, hogy „a német uralkodók mindig meg szokták támadni a magyar királyok halálakor ezt az országot, hogy földjét birtokba vegyék és a magyar nemzetséget kiirtsák, de ezt a kívánságukat eddig nem tudták betölteni".[3] Mohács után Magyarországnak már alig maradt ereje védekezni – Habsburg Ferdinánd pedig elődeinél céltudatosabban tört a magyar trónra.

I. János e súlyos tévedését azonban megint csak utólag könnyű elítélnünk. Ő akkor csak azt láthatta, hogy V. Károly császár nyakig merült egy hatalmas európai koalíció ellen viselt háborújába, sőt 1526–1527 telén egyenesen arra utasította a magyar trónra aspiráló öccsét, Ferdinándot, hogy ne a Kárpát-medencébe, hanem Itáliába küldje zsoldosait. (Innen is származtak a Rómát kifosztó katonák!) Szapolyai tehát kezdetben joggal számíthatott arra, hogy az annyi veszéllyel birkózó birodalom nem kívánja Magyarországgal is gyarapítani ellenségei számát.

1527 nyarán azonban nagyot fordult az európai helyzet, Habsburg Ferdinánd gyakorlatilag szabad kezet kapott, és nem is késett kihasználni az alkalmat. Bár pénze neki is alig volt, mégis összegyűjtött vagy 13 000 embert Hainburgba, s alig két héttel Rincón Budára érkezte után, 1527. július 8-án az első landsknecht alakulatok Dévénynél átlépték a magyar határt.

Szapolyai hónapok óta tisztában volt vele, hogy koronázásakor rosszul számította ki vetélytársa lehetőségeit. Most mégsem mert azonnal döntést hozni. Illetve hozott, de nem a lényegi ügyben. Rincón küldetésével párhuzamosan ő is követet küldött Párizsba és Londonba, Hieronim Łaski személyében, hogy felajánlja országa csatakozását a Habsburg-ellenes szövetséghez. Vagyis ugyanazt ajánlotta a cognaciaknak, amit – Rincón révén – ők kértek tőle. A megállapodás Budán hamar meg is született. Érdekes módon Łaskinak volt nehezebb dolga Párizsban, ahol I. Ferenc közvetlenül a Sacco di Roma után fogadta, s bár jóindulatúnak mutatkozott, éppen ez eseményre hivatkozva végül is semmiféle ígéretet nem tett az instanciázó követnek. A lengyel diplomata Londonban sem járt jobban, VIII. Henrik ugyanezzel az indokkal kitérő választ adott a segélykérésre.

E kettős kudarcról azonban János király csak jóval később, 1527 szeptemberében értesült, mikor követe kalandos utazás után, Dánián és Lengyelországon át visszaérkezett hozzá. Rincón még itt volt, de szavainak hitele megrendült, nemcsak a magyarok, hanem Krakkó előtt is.

Úgy tíz nappal Łaski visszatérte után, 1527. szeptember 27-én Ferdinánd zsoldosai Tokaj és Tarcal között legyőzték János nehezen összetoborozott, rosszul fölszerelt seregét. A király a Tiszántúlra, majd onnan Erdélybe húzódott vissza. Csak ott maradt ideje arra, hogy immár sokadszor elgondolkodjon Magyarország jövőbeli kilátásairól.

Veresége után aligha maradt reménye, hogy a háborúból győztesen kerülhet ki. Arról valószínűleg csak pontatlan hírei lehettek, hogy még augusztusban egy nagyobb francia sereg, Odet de Foix-nak, Lautrec grófjának vezetésével Itáliába tört, és némi lombardiai portyázás után délnek szorította V. Károly megmaradt, jobbára spanyol seregét. Átengedje az országot Ferdinándnak? Ezzel kétségkívül bevonná a császári házat a magyar ügyekbe – de mennyi erőt lesz az hajlandó, és főképpen mennyit lesz képes az a török elleni védekezésre áldozni? Az előjelek nem voltak biztatók, hiszen Habsburg Ferdinánd már 1527 elején kapcsolatba lépett a határszéli török parancsnokokkal, és jóindulatukat kérte. A békés szándékra valló, éppen ezért aggályt keltő levelezés egy része azonban a jánosisták kezébe került, így azok joggal kételkedhettek abban, hogy a Habsburgok oly sokat emlegetett törökellenes szándékai valódiak-e.

Mert azt a magyar udvarban is tudták, keserves tapasztalatokon okulva, hogy minél inkább a török elleni készülettel hozakodik elő akármelyik európai hatalom, annál inkább saját önös céljaira gondol, annál kevésbé kíván valóban az iszlám ellen fordulni.[4] Az amúgy is „német"-ellenes hangulatban könnyű volt elhinni, hogy a Habsburg-dinasztiának sem szándékában nem áll, sem lehetősége, sem ereje nem lesz Magyarországot megvédeni a török ellen. („Nándorfehérvárat még az idén akarja a cseh király visszafoglalni a töröktől... Oly ígéret, mely a szultánt dühre fogja gyullasztani, s melyet a Német Birodalom és Magyarország segítsége nélkül bizony nem lesz képes betartani...")[5]

Azt azonban, hogy a töröknek szándékában áll-e megegyeznie a Habsburgokkal, vagy éppen ellenük kíván-e fordulni, pontosan még nem tudták. De sejteni már igencsak sejthették.

Nyilván sokan és sokat törték rajta a fejüket 1526 novemberében, miért is ürítette ki a szultán Budát, ha egyszer már olyan könnyűszerrel bevonulhatott oda? A török hatalmasok által utóbb adott – és nagyon is ésszerűnek tűnő – magyarázatot, mely szerint a magyar székváros ekkor még túl messze volt a tulajdonképpeni török határtól,[6] nyilván nem ismerték, vagy ha ismerték is, nem biztos, hogy megértették. A török azonban gondoskodott róla, hogy az új magyar vezetők megértsék, mit is akar valójában.

Még 1526. október 3-án Brodarics István magyar kancellár hosszú levélben számolt be lengyel kollégájának, Krzysztof Szydłowiecki főkancellárnak Mohácsról és következményeiről. E levélben Brodarics azt is elmondta, hogy időközben (tehát valamikor szeptember második felében, alighanem még Budáról!) Ibrahim nagyvezír szabadon engedett három fogságba esett magyar királyi kamarást: a Maciejowski és Pilecki nevű lengyeleket és Herczeg Miklóst. Azt az üzenetet küldte általuk a még élőnek hitt II. Lajos királynak: a szultán szövetséget kínál neki, minden külső ellenségével szemben hajlandó megsegíteni, s mindennek fejében csak a Dráva–Száva közének átengedését kéri.[7]

Ekkor II. Lajos természetesen már nem élt. A kamarások a jelek szerint Mária királyné pozsonyi udvarába hozták meg a hírt (Brodarics maga mindenesetre ott volt ekkoriban). Hogy a Habsburgok mit értettek meg az üzenetből, arra később majd kitérünk. Brodarics István azonban már 1527 márciusában átpártolt János királyhoz, így az – bár a lengyelek időközben értesíthették a dologról – első kézből kaphatott információkat erről az első török ajánlatról.

Mert időközben megérkezett a második üzenet is. Alig néhány nappal János király megkoronázása után, 1526 novemberének közepén egy török megbízott érkezett az udvarába. Aligha volt hivatalos követ, mert utólag senki sem említi szereplését. Valószínűleg nem is a szultántól jött: Szülejmán aligha érezte volna méltóságához illő gesztusnak, ha ő kezdeményezi a diplomáciai összeköttetést a legyőzött, s immár „szolgáinak” tekintett magyarokkal. Valószínűbb, hogy a hazavonuló sereg valamelyik parancsnoka (megint Ibrahim?) küldte el egy emberét. A tárgyalások mindenesetre a legnagyobb titokban folytak, létezésükről is csak néhány velencei kém jelentéséből és a magyar diplomaták későbbi elszólásaiból tudunk.

Mit üzent, mit kívánt a török? Nem tudni pontosan. Valószínű, hogy eredetileg nem az új király üdvözlésére küldték, hiszen jóval korábban el kellett indulnia övéitől, mint ahogy a fehérvári országgyűlés megkezdődött volna. Éppen az 1528 januárjában Łaskinak mondottakból tudjuk, hogy a szultán arra számított, a magyarok kikérik az ő véleményét, mielőtt döntenének jövendő urukról. A fehérvári királyválasztás gyors és jó szervezésével ezek szerint Szapolyai nemcsak Habsburg vetélytársát, hanem oszmán ellenségeit is meglepte. A küldött ezzel együtt is belement a titkos tárgyalásokba. Maga I. János később azt írta minderről I. Zsigmondnak Krakkóba: ő csak azért állt szóba a törökkel, „hogy jobban megismerhesse a pasák gondolatait".[8] Velencei kémek, velencei és bajor diplomaták bizonytalan bécsi hírekre hivatkozva ugyanakkor azt állították: a magyarok fegyverszünetet, sőt egyenesen szövetséget kötöttek a Portával. Maga Ibrahim nagyvezír, még e küldött visszatérte előtt, 1527. január 3-án való találkozásukkor pedig úgy nyilatkozott a Sztambulban tartózkodó velencei ügyvivőnek, Piero Zen „bailo"-nak, hogy János király szövetségre lépett a szultánnal.[9]

Ha egyáltalán lehet mindebből valamire következtetni, akkor az az, hogy a török alighanem megismételte a Herczegékkel küldött üzenetet, s egyfajta – alávetett – szövetségesi státust kínált föl a magyaroknak.

I. János ezt természetesen nem fogadhatta el, de – ahogy a lengyeleknek küldött üzenet is érzékeltette – késznek mutatkozott a további kapcsolatokra. Április végén mindenesetre újból török követet vártak Budára, akiről sokan megint azt vélték tudni, hogy szövetség megkötésére érkezik. Bár e tárgyalásoknak is csak a megtörténtéről van biztos híradásunk, az megint csak egyértelmű, hogy semmi konkrét megállapodás nem született. Különben nem lett volna szükség Łaski 1527 végi sztambuli útjára...

A magyar diplomácia egyébként egyáltalában nem csinált titkot e tárgyalások létezéséből, de szemmel láthatóan kizárólag a nyomásgyakorlás eszközeként (mondjuk ki nyugodtan: egyfajta zsarolásként) hivatkoztak a megegyezés lehetőségére. „Ha a cseh király (ti. Ferdinánd) egymaga, német birodalmi segítség nélkül nyújtaná ki kezét az én koronám után, akkor ellene saját erőmmel fogom védeni magam, s nem fogok oltalomért a Portához fordulni" – mondta 1527 márciusának derekán maga a király Kaspar Winzerernek, a Budán lévő bajor követnek.[10] Amit úgy kellett

érteni: ha viszont a birodalom Ferdinánd mellé áll, bizony a szultántól fogok segítséget kérni...

Nem tudjuk, szó esett-e ezeken a megbeszéléseken arról, hogy a szultán kit látna szívesebben a magyar trónon: Szapolyait vagy Habsburgot? Mindenesetre a későbbi fejleményekből arra lehet következtetni, hogy bizony beszéltek róla és hogy az üzenet János király javára szólt.

Ennek a valószínűségét még inkább alátámasztja, hogy a határmenti török csapatok 1526 vége és 1527 vége közötti hadműveleteiben világosan követhető a Porta akarata. Néhány kisebb, 1526 végi összecsapástól eltekintve, amíg Magyarország János király kezén volt, a határmenti bégek a tulajdonképpeni magyar határszakaszon teljesen passzívan viselkedtek, míg a Habsburgok kezére került horvát végeken legalább fél tucatszor indítottak támadó portyákat. Ezzel szemben, amint 1527 őszén a déli megyék is I. Ferdinánd kezére kerültek, a török helyőrségek azonnal kimozdultak, és fokozódó erősségű betörésekkel eljutottak Pécsig és Szegedig.[11] Aligha lehetett kétséges bárki előtt, hogy mindez kapcsolatban áll a török szándékaival: a szultán nyilvánvalóan kevésbé szerette a Habsburgokat szomszédaiként, mint Szapolyait.

Abban persze, hogy a Porta hangulata így alakult, saját jól felfogott érdekein túl némi szerep a velencei diplomáciának is jutott. A Serenissima Repubblica egyre növekvő aggodalommal figyelte, mint erősödik meg a császári ház befolyása Közép-Európában, és aggodalmát oly módon tolmácsolta Sztambulba, hogy nyíltan beavatkozásra buzdította a szultánt – a Habsburgok ellen. Ezek a diplomáciai úton továbbított felhívások 1527 tavaszától szaporodtak meg, s lám, nem sokkal később a határmenti szandzsákbégek hozzá is fogtak Ferdinánd legújabb szerzeményének, Magyarországnak a dúlásához.

Velence álláspontjáról ugyanakkor I. János király is tudott. Tudott, mert a Signoria olyan választ adott első oda küldött követének, Jozefics püspöknek, amelyben benne volt a „jó tanács" – legjobb, ha a fényességes szultánnál keres védelmet a Habsburgok ellen.[12] S tudott azért is, mert Rincón lovag Velence érintésével érkezett hozzá, s mert a budai udvar változatlanul kapcsolatban állt Velencével (Jozefics püspök téli követi útját 1527 nyarán Giovanni Bonzagno váradi prépost ismétli meg).

Amikor tehát János király 1527 októberében Kolozsvárott magához rendelte Hieronim Łaskit, igencsak alapos megfontolás

vezette. Tudnia kellett, hogy a török nem fogja jó szívvel fogadni a császári ház hatalomra kerülését Magyarországon. Tudnia kellett, hogy a Habsburgok erejét nehéz európai háborúk kötik le, s így csak kevés erejük és energiájuk lesz a magyarok megsegítésére. S azt is tudnia kellett, hogy a török haderő Nándorfehérvár óta nem vesztett fontosabb háborút, sem mohamedán, sem keresztény ellenséggel szemben.

János király meggyőződéses keresztény uralkodó volt, s a magyar politika évszázados törökellenes hagyományainak folytatója. A kortársak úgy tudták, még a Bibliát is előhozatta, mikor végül rákényszerült a döntésre. Nem lehetett könnyű elfogadni, hogy Magyarország eddigi fő ellenségével fog össze saját keresztény testvérei ellen. De más megoldás nem kínálkozott. Velence már évtizedek óta, Franciaország pedig Pávia után egyenlő félként kezdett el tárgyalni a „pogányokkal", s éppen rajtuk is múlik, hogy a császári dinasztia nem lesz képes megvédeni hazánkat a török ellen. Ha tehát a magyarok el akarják kerülni, hogy legyőzöttként legyenek a szultán szolgái – szövetségre kell lépniük vele, s akkor talán megmaradnak.

A magyar udvar reakcióit, források híján, nehéz fölidéznünk. Az biztos, hogy a királyt a végső elhatározásban semmiféle külső erő nem befolyásolhatta, hiszen Rincón már újra Lengyelországban járt, saját hívei közül a katonai vezetők táborhelyükön, a vezető diplomaták – Frangepán Ferenc, Brodarics István és Statileo János – pedig szintén külföldön voltak. A szóba jöhető tanácsadók köre így kicsiny: a szürke eminenciásként mindig a háttérben maradó Pestyéni Gergely udvarmester, a vitéz, de meggondolatlan katona Bodó Ferenc nyilván kevésbé számított, mint a nagytekintélyű és népszerű főkancellár, Werbőczy István. Nyilván nem véletlen, hogy forrásaink szerint ő ajánlotta be azokat a ferences barátokat a királyhoz, akik a Bibliában megtalálták az idevágó, megengedő passzusokat.[13]

A törökkel addig folytatott megbeszélések olyannyira nem hoztak döntő fordulatot, hogy I. János még csak nem is tervezte követek küldését a Portára, ezért azután nem is kért senkinek menlevelet a töröktől. Ez komoly veszélyekkel fenyegette a követet, hiszen gyakorlatilag kiszolgáltatta a helyi török parancsnokok kényének. Łaski azonban nem volt gyáva ember, s különösebb habozás nélkül elvállalta a megbízatást. Barátjának, Jan Tarnówski hetmannak virágnyelven megírta, mire készül („Ha ezt

a felséget cserbenhagyják szövetségesei, félő, hogy idegen nemzetségek barátságára fog törekedni, és mivel *koronás* királyoktól nem tud segítséget szerezni, megkapja azt attól a fejdelemtől, aki *lenvásznat visel a fején*"),[14] majd október 18-án nekivágott a veszedelmes útnak.

*

Łaskinak annak ellenére sikerült majdhogynem egyenjogú félként megegyeznie a szultánnal, hogy a Porta urai nagyon is tisztában voltak János király kiszolgáltatott helyzetével. A tárgyalások menetéről, részleteiről majd a későbbiekben szólunk. Az azonban bizonyos, hogy a megegyezés megvalósítása mindjárt kezdetben súlyos nehézségekbe ütközött.

Mire Łaski, hirtelen betegségéből fölgyógyulva, 1528. február 29-én elhagyhatta Sztambult, odahaza János király megindította azt az ellentámadást, melynek során elveszítette a szinai csatát (Kassa közelében, 1528. március 8-án), és kénytelen volt Lengyelországba menekülni. A követ Havaselvén keresztül igyekezett haza, de a vajda, Rádul (Radu de la Afumaţi) kénytelen volt számot vetni azzal, hogy Erdélyt Perényi Péter vajda időközben a Habsburgokhoz állította. Ezzel az ő országa is a császári dinasztia birtokai mellé került. E megfontolás eredményeképpen, noha ő maga személy szerint lekötelezettje volt Szapolyainak még annak vajda korából, s noha Łaskit kisebb, bár meglehetősen szedett-vedett török csapat kísérte, Rádul vajda elfogatta a Sztambulból érkezett diplomatát. Úgy hírlett, hogy ki akarta szolgáltani Perényi Péternek, de a lengyelnek szerencséje volt. Váratlanul és inkognitóban Tîrgoviştébe érkezett János király egy másik diplomatája, a dalmát humanista Tranquillus Andronicus (Trankvillo Andreis), aki Párizsból igyekezett volna vissza urához, de Łaskihoz hasonlóan, nemigen tudta, hol is keresse azt. Andreis némi szerencsével megszöktette a foglyot, és aztán vele együtt török földre menekült: meg sem álltak Sztambulig, ahol hamarosan igen kényes helyzetbe kerültek. Egyrészt azért, mert pénzük nem lévén, kegyelemkenyérre szorultak. Másrészt pedig azért, mert megérkeztek a török székvárosba a vetélytárs I. Ferdinánd követei, ráadásul nagyjából azonos béküzenettel, mint amilyet Łaskinak sikerült egy negyedévvel korábban elfogadtatnia.

A Habsburg főherceg Mohács után, sőt egyenesen annak következtében léphetett a cseh és magyar trónra. Ezért már kezdettől, trónjelöltsége hónapjaitól kezdve nem kerülhette meg a török kérdés elemzését. S mivel makacs, de megfontolt fiatalember volt, akit ráadásul képzett tanácsosok segítettek, ez az elemzés figyelemre méltó eredményekkel zárult.

Ferdinánd és hívei talán még a magyaroknál is jobban, de mindenképpen hamarább megértették, hogy a mohácsi hadjárat lezárt egy korszakot a magyar történelemben.[15] Az ország a megsemmisítő katonai vereség után önmagában aligha állhat fenn tovább – szólt a vélemény –, ezért csak két megoldás jöhet számításba: vagy a törökkel, vagy nyugati szomszédaival szövetkezik. A Habsburg-házat öröklött jogai is Magyarország urává teszik, ugyanakkor a cseh és osztrák tartományoknak is létérdekük, hogy a magyarok olyan király uralma alatt éljenek, aki megakadályozza, hogy a török oldalára állhassanak. Hiszen – mint említettem – már Mátyás király is zsarolt a török fenyegetéssel. Az egyetlen legális és egyben logikus megoldás tehát, ha Ferdinánd elfoglalja a magyar trónt.

Sajnos azonban a magyarok 1526 novemberében másképpen döntöttek, s az új uralom, Szapolyaié, egyelőre szilárdnak bizonyult. Ferdinánd már jó előre felkészült erre az eshetőségre, és mint azt bátyjának, V. Károly császárnak 1526. szeptember 22-én (tehát még jóval a vajda megválasztása előtt!) megírta, egyértelműen azzal számolt, hogy a Habsburgok és Szapolyai (esetleg a Habsburgok és egy Szapolyai–Jagelló szövetség) konfliktusában ellenfelei a töröktől fognak segítséget kérni. A hatalomváltás után tehát a bécsi propaganda teleszórta Európát azzal az állítással, hogy János király máris lepaktált a törökkel. (Megjegyzem, a híresztelés váratlan segítséget kapott e téren magától I. Jánostól, aki, mint láttuk, egyfajta zsarolásként használta a török kiegyezéssel való riogatást nyugati diplomáciájában.) Mivel pedig ez a propaganda, bár ekkor még valótlanságot állított, jogos félelmet tükrözött, a bécsi Habsburgnak végig kellett gondolnia, mi lesz, ha valóban belekeveredik egy török háborúba? A már említett 1526. szeptemberi levél egyértelműen fogalmaz: ebben az esetben védekezni kell, de mivel saját tartományainak ereje csekély, el kell érni, hogy a császár – felhagyva a franciákkal folytatott viszálylyal – öccse segítségére siessen. Amennyiben viszont ez nem lehetséges, akkor Ferdinánd kénytelen lesz fegyverszünetre lépni

a törökkel, aki még szerinte is sokkal hatalmasabb, mint a német birodalom országai együttvéve. Bár – teszi hozzá nagy óvatosan – ezt a lépést nem meri megtenni a császár világos parancsa nélkül.

1527 eseményei felvillantották annak lehetőségét, hogy erre az alkura mégsem lesz szükség. Egyrészt azért, mert V. Károly, bízva a javára fordulni látszó itáliai hadakozás sikerében, erőteljes biztatással felelt öccse üzenetére. „Személyesen szeretnék menni – írta november 29-én Granadából – a lehető legnagyobb erővel, ... nem lesz hiány abban, hogy Önt mindenben megsegítsem, amivel bírom. ... Utolsó aranyamat is elküldtem Itáliába, mégis küldök 100 000 aranyat, amit ezután küldök, arról sem kell elszámolni, mert úgy teszünk, mint két testvér. Ha nem is tudok kibékülni Ferenccel, segíteni fogom Önt katonával, tüzérséggel és pénzzel – ezt gyűjtse Ön maga is –, a törökkel csak végső szükségben béküljön."[16] Ez a segítség azonban csak a „vajda" elleni hadakozásra szólt, sőt utóbb olyan intelmekkel is párosult, hogy „legjobb lenne kiegyezni a vajdával, csak a korona maradjon meg Önnél. Ezzel nagy költséget és nagy veszedelmet lehetne elkerülni, de még ennél is többet, meg lehetne hiúsítani a vajda cselszövéseit, aki a törökhöz csatlakozhat, s adófizetés fejében segítséget kaphat tőle az egész kereszténység, elsősorban az örökös tartományok megrontására, hogy bosszút állhasson Önön, s oly mélyre taszítsa, hogy ezután ne árthasson Magyarországnak (március 6)." „Ne kockáztasson Ön háborút, béküljön ki a vajdával, bármibe kerül is (április 26)."[17]

Mint tudjuk, a Sacco di Roma után Ferdinánd mégis megkockáztatta a háborút, sőt azt – akkor úgy tűnt – 1528 tavaszán győzelmesen be is fejezte. Azt azonban Bécsben (Prágában) is tudták, hogy Szapolyai valóban kacérkodik a török szövetség gondolatával. Ezért abszolút logikus módon meg akarták előzni, hogy ez a szövetség létrejöhessen. 1527 februárjában kapcsolatba léptek Báli nándorfehérvári (szendrői) és Hüszrev boszniai béggel, és Sztambulba is futárt küldtek, menlevelet kérni egy szabályos követség útjához. A menlevelet a Porta április 15-én meg is adta. Bécsben pedig elkészítették a Sztambulba küldendők utasítását, amelyben háromévi fegyverszünetet és a Száván inneni várak visszaadását kérték a szultántól. Ebből a diplomáciai manőverből végül nem lett semmi, talán azért, mert a király, hadai gyors

győzelme után nem érezte óhatatlanul szükségesnek, hogy megtegye ezt a kényes külpolitikai lépést.

A sikereket azonban kiábrándulás követte: 1528 tavaszára a pénz elfogyott, a hadak egy részét szélnek eresztették, a többi magától feloszlott. Itáliában Lautrec ellentámadása Rómát veszélyeztette, V. Károly pedig egyre nyíltabban közölte Ferdinánddal, a magyar ügyeknél sokkal fontosabbak a dinasztia itáliai érdekei.

Ferdinánd tehát aligha tehetett egyebet, mint hogy mégis követeket küld a Portára békeszerzés, vagy legalábbis fegyverszünet kieszközlése céljából. A két megbízott Szalatnoki Habardanecz János, Dráván túli magyar-szlavón nemes és Siegmund Weichselberger, Ferdinánd egyik krajnai udvaronca volt.

A követek május 29-én érkeztek Sztambulba, a diplomáciai alku május 31-től június 28-ig tartott, és teljes kudarccal ért véget. Szülejmán hadüzenettel fölérő válasszal bocsájtotta el a követeket, ugyanakkor egészen december elejéig megakadályozta, hogy elhagyják a várost. A Habsburg-követség végül csak 1529 februárjában ért vissza Ausztriába: Ferdinánd február 8-án kapta meg közeledtük hírét Innsbruckban, ahová Habardanecz 18-án este érkezett meg. De még ekkor sem tudtak azonnal tájékozódni az osztrák urak: Habardanecz csak a tárgyalások lefolyásáról tudott közvetlenül beszámolni. A szultán válaszát tartalmazó, török nyelvű iratot senki sem tudta elolvasni az udvarban...[18]

*

Ezt a két tárgyalást követte az 1529. évi török hadjárat. A török betartotta Łaskinak tett ígéretét és teljes haderejével Ferdinánd ellen vonult. A két magyar királynak most már csak azt kellett eldöntenie, hogyan alkalmazkodik az új helyzethez.

János király a lengyelországi Tarnów várában várta, egyre türelmetlenebbül, sztambuli követe visszatértét. 1528 áprilisának végén kapták az első bíztató híreket: Wasyl Wrona, a lengyel udvar török tolmácsa, aki menlevélért járt Sztambulban, jelentette, hogy tudomása szerint Łaski útban van hazafelé, méghozzá tisztes megegyezéssel a tarsolyában. Május derekán pedig levél érkezett magától a követtől, aki április 14-én, Tîrgovişteben írta meg első jelentését urának. Ő maga azonban – miután, mint láttuk, éppen csak vissza tudott menekülni Havaselvéről Sztambulba – csak jóval később, 1528. augusztus 24-e körül érkezhetett meg Tar-

nówba. (Egyébként ezúttal a „biztosabb" utat választotta: Szendrő érintésével, a Ferdinánd uralta Magyarországon át lovagolt föl a lengyel határig!)

Nem tudjuk, korábbi leveleiben beszámolt-e a követ arról, hogy a szultán maga vezet hadjáratot Magyarországra a következő évben. Nem túl valószínű, hogy egy ilyen horderejű hírt papírra mert volna bízni. Okunk van tehát föltételezni, hogy Szapolyai csak ekkor, száműzetése ötödik hónapjában értesült a létfontosságú ügyről.

A tarnówi menekült udvar eddig sem tartóztatta meg magát a saját hazatérését előkészíteni szándékozó diplomáciai manőverektől, hiába próbálta ezt megtiltani I. Zsigmond lengyel király. Most azonban komolyra fordult a dolog: ha a szultán maga jön a hadjáratra, az egyrészt (emberi számítás szerint) eredményes lesz, másrészt (ugyanilyen emberi számítás szerint) igencsak kérdésessé teszi, kié is lesz Magyarország a török győzelme után?

Annak, hogy a Porta komolyan gondolta, amit Łaskival üzent, több jele is volt. Az még hagyján, hogy a Ferdinánd területei ellen megindított sorozatos török támadásokat (ezekről fentebb már szóltam) olyan üzenetek követték, mint amilyet egyenes sztambuli utasításra Mehmed bég küldött 1528 elején „testvérének és szomszédjának", Csulai Móré Lászlónak. Eszerint a szultán rendeletet küldött neki, melyben János királyt „foglyának" (*captivus*, nyilván szolgát ért alatta) nevezi összes alattvalójával együtt, és egyben tudatja, hogy Ferdinándot, aki beleegyezése nélkül tette meg magát magyar királlyá, ki fogja űzni Budáról.[19] Sokkal súlyosabban esett latba, hogy 1528 nyarán a török végvári csapatok tovább fokozták támadásaikat Ferdinánd király Magyarországa ellen. 1528 őszén megérkeztek az első hírek a szultán által elrendelt balkáni mozgósításokról és élelemgyűjtésről.

Szülejmán Magyarországra érkezte tehát biztosra volt vehető. Szapolyai nem is nagyon csinált titkot abból, mi a véleménye a dologról: „Azt pedig figyelembe kell vennie a felséges királynak, és kezdettől fogva figyelembe is kellett volna vennie, és meggyőződhetett volna róla, hogy a török sok okból sosem fogja tűrni Ferdinándot a szomszédságában" – üzente Zsigmond lengyel királynak 1528 áprilisának végén, közvetlenül azután, hogy kézhez kapta Łaski első, tîrgoviştei leveleit.[20]

Legalább ugyanilyen súllyal estek latba azok a hírek, amelyek Ferdinánd magyarországi uralmának teljes csődjéről tudósítottak. A szinai győzelmet még követte ugyan néhány siker: a nyárra Ferdinánd landsknechtjei bevették a Szapolyaiak legfontosabb várát, Trencsént, erdélyi hívei pedig megadásra késztették Fogarast. És az utolsó, még kitartó jánosista főurak: Homonnai Drugeth Ferenc, Czibak Imre, Radics Bosics is alkudozni kezdtek a győztesekkel.

Ferdinánd fizetetlen zsoldosait azonban nem lehetett a török határra küldeni, mert zászlóaljaik vagy feloszlottak, vagy rátelepedtek egy-egy vidékre és teljesen kifosztották. Az elkeseredés nőttön nőtt, hiszen a Habsburgot éppen azért választották meg és támogatták sokan a magyar hadjárat során, mert kategorikus ígéreteket tett az ország török elleni megvédésére. Most pedig még a jó szándék sem látszott, hiszen hamarosan kiderült, a király nem is akarta a török határt erősíteni maradék zsoldosaival, inkább Erdélybe szánta őket, uralma biztosítására.[21]
Az egyre intenzívebb török betörések, és a velük szemben tapasztalható teljes kormányzati bénultság hamarosan szétzilálták a Habsburg-pártot. A Ferdinánd nevében Budán regnáló Helytartóság kétségbeesett erőfeszítéssel próbált úrrá lenni a helyzeten, de üres zsebbel szinte semmit sem tehetett. A maradék jánosisták félbeszakították tárgyalásaikat Ferdinánd embereivel, s egyre több főúr és nemes küldött üzenetet Tarnówba: a Habsburgok képtelenek megvédeni az országot a török ellen, jöjjön hát haza János király, a szultán szövetségese.

1528. november 3-án Szapolyai újra átlépte a magyar határt. Kisszámú kísérete napok alatt hadsereggé duzzadt, a Tiszántúl jó része szinte kardcsapás nélkül került a kezére. 1528–1529 telét családi birtokán, Lippán töltötte, miközben többször is tárgyalt Mehmed szendrői béggel, sőt együtt kísérelték meg, még 1528 végén, Temesvár elfoglalását.

Ferdinánd a maga részéről egészen Habardanecz február végi jelentkezéséig bizakodott (vagy legalább is úgy tett, mint aki bizakodik) diplomatái sikerében.[22] Igaz, sokáig csak bizonytalan hírekre hagyatkozhatott a tárgyalások eredményéről. Velencéből persze mindent megtudhatott volna időben, de a Signoriának esze ágában sem volt ellenségeihez továbbítani a Sztambulból kapott híreket. Így a bécsi-innsbrucki udvarban először 1528 végén értesülhettek a hadüzenetről, amelynek hírét, még vala-

honnan a Duna mellől, Jan Tęczynski, a Sztambulból hazatérő lengyel követ adta közhírré 1528. november 19-én.[23]

Maga a király időközben szinte körbekoldulta saját országait és a Német Birodalmat. A cseh tartományok, majd Ausztria, végül a speyeri birodalmi gyűlés is ígért segítséget: pénzt és katonát. Hiába várta azonban Ferdinánd a segédhadak gyülekezését 1529 júniusától Regensburgban, azok késtek. Az osztrák és cseh tartományok sokallták a tőlük kért adókat, és véget nem érő alkuban igyekeztek azokat lefaragni. A Habsburgokért amúgy sem túlzottan lelkesedő német fejedelmek pedig alaposnak találták I. Ferenc követeinek a gyanúját: a török ellen kért pénzt szokás szerint megint nem ellenük fogják felhasználni. Végül csak megszavaztak valami segélyt, de olyan későn, hogy annak már gyakorlati haszna alig lett.

Természetesen V. Károlytól is kért segítséget Ferdinánd, hiszen 1528 őszén Nápoly alatt megsemmisítették Lautrec gróf francia hadseregét, a segédhadat pedig még Észak-Itáliában, Landrianónál szétverték a császáriak. Ezt követően I. Ferenc kénytelen volt békét kötni vele (1529. augusztus 3., Cambraiban a „hölgyek békéje"). De a többi itáliai hatalom, főképpen Velence, nem hajlott a békére, a császár hadai 1529 októberében – a bécsi török harcokkal egyidőben! – pedig még Páviát ostromolták. Károly tehát megígérhette ugyan, hogy megpróbál pénzt küldeni öccsének, de nem kellett különösebb jóstehetség annak fölismeréséhez, hogy az évek óta tartó hadakozásban kimerült császár valójában nem fog tudni segíteni.

Ferdinánd elég bölcs volt ahhoz, hogy jó előre tartson egy olyan háborútól, amelyet a kor legfélelmesebb hírű hadserege ellen kell vívnia – miközben az ő megsegítése másoknak nem is fontos. Habardaneczék visszatérte után tehát azonnal újabb küldöttséget akart Sztambulba küldeni, de az ügy a rossz előkészítés miatt hamar elakadt. Ekkor Zsigmondhoz fordult a Habsburg, közvetítse békeajánlatát, amelyben lemondana a Habardaneczék által még fennhangon visszakövetelt délvidéki várakról, sőt nyíltan adót ajánl föl a nagyúrnak Magyarországért (40 000 és 100 000 arany között). Addigra nagy nehezen sikerült egy török rabbal elovastatni a szultán levelét, amely annyira diplomatikusan volt megfogalmazva, hogy Ferdinánd újból reménykedni kezdett: hátha csak Habardaneczék értették félre Szülejmánt Sztambulban? Előbb titokban puhatolózni kezdett tehát

Hüszrev boszniai bégnél, ugyan árulja el, békét akar-e Szülejmán, vagy háborút? Aztán megint menlevelet kért tőle egy követség számára, amelyik megismételte volna a Zsigmond diplomáciájára bízott üzenetet. Az adót ajánló urak – élükön a később híressé vált Jurisics Miklóssal – azonban még augusztus végén is csak vártak a török válaszra, pedig akkor a szultán már Magyarország földjén járt.

A török háború, amelyet mind János király, mind Ferdinánd király tiszta szívből elkerülni kívánt, 1529-ben újra kitört. Szapolyai Szülejmán és serege üdvözlésére Lippáról a mohácsi síkra vonult, s augusztus 18-án hódolt a nagyúr előtt, legjelesebb diplomatái és hívei, Frangepán Ferenc, Statileo János és Werbőczy István kíséretében. (Hogy kezet is csókolt volna a padisahnak, mint gyakran állítják, annak tisztázása megérdemelne egy külön kis tanulmányt.) A szultán szeptember 8-án elfoglalta Budát (jobban mondva, a német helyőrség adta föl, Nádasdy Tamás várnagy akarata ellenére). Szeptember 22-én a török hadak már Bécset ostromolták. A magyar politikusok többsége átállt János királyhoz: mindenki meg volt győződve arról, hogy a török győz ebben a hadjáratban, s ezzel Magyarország végérvényesen a Porta érdekszférájába fog tartozni. Tehát a törökös politikának igenis van értelme, sőt, égető szükség van rá. Várday Pál esztergomi érsek és Erdődy Simon zágrábi püspök is, akiket még János neveztetett ki, de közben átálltak Ferdinándhoz, még ők is visszapártoltak, sőt az előbbi még a szultánt is fölkereste táborában.

Azonban a világverő török had nem bírt az osztrák székvárossal. Nem mintha a Habsburgok felmentő seregei megtámadták volna őket, hiszen azok csak augusztus végén kezdtek el gyülekezni, és zömük csak október elején vonult táborba. A török számára azonban túl nagy volt az út Bécsig, túl későn kezdődött az ostrom. A fáradt, betegségektől tizedelt, útközben is sok vért vesztett, részben a forró Kis-Ázsiából érkezett csapatok rosszkedvűen harcoltak az őszi hűvösben, az ismétlődő esőkben.

Október 15-én az oszmán had megkezdte visszavonulását Ausztria kapuja alól. Útban hazafelé, Szülejmán Budán török rítus szerint beiktattatta Magyarország trónjára hűbéresét, János királyt.[24] Közben az örökös tartományok és a birodalom segédhadai diadallal vonultak be a fölmentett városba, de Frigyes rajnai palotagróf, a birodalmiak parancsnoka nyomban közölte

Ferdinánddal, amit az nyilván amúgy is tudott: az ő csapatai csak Ausztria védelmére kaptak parancsot, idegenbe, értsd: Magyarországra, nem indíthatnak hadjáratot. A szép sereg java tehát kardcsapás nélkül feloszlott, az örökös tartományok és néhány magyar úr katonái azonban, Niklas von Salm vezetésével még 1529 novemberében ellentámadásra indultak. Magyaróvár, Győr, Pannonhalma, Komárom és Esztergom is megadta magát. A Felvidéken Hans Katzianer foglalt vissza néhány erősséget. 1529 karácsonyára az ország kettészakadt. A Dunántúl nyugati fele és a Felvidék nagy része Ferdinánd kezén volt, a többi (az erdélyi Szászföld egy kis részétől eltekintve) János királyé maradt. Komáromban, Győrben német zsoldosok vigyáztak a Habsburgok érdekeire, Budán török helyőrség biztosította Szapolyait minden kellemetlen meglepetés ellen.[25]

Mindkét uralkodónak le kellett volna vonnia a megfelelő következtetéseket. Három év alatt Magyarország mindhárom külpolitikai lehetőségét kipróbálta, s mindhárommal kudarcot vallott. János király képtelennek bizonyult megvédeni országát nemcsak a törökkel, hanem Ferdinánddal szemben is, Ferdinánd király képtelennek bizonyult távol tartani a törököt Magyarországtól, sőt Ausztria keleti határaitól is. Végül pedig János király törökbarát fordulata sem hozta meg a kívánt eredményt: a szultán bécsi kudarca, és az azt követő sikeres ellentámadás azt jelezte, az oszmán haderő számára Bécs túl messze van, ők legföljebb Budáig, Esztergomig képesek hathatós hadműveletek végrehajtására.

Ezért a helyzetért sokan hibáztatják Szapolyait, mondván, ő hívta be a törököt, nélküle az ország egységesen a Nyugat mellé állott volna, s így feltartóztathatta volna az oszmánokat. Az érvelés két okból is sántít. Egyrészt a török Szapolyai tudta nélkül határozott a magyar ügyekbe való beavatkozásról, s I. Jánosnak, függetlenül saját korábbi terveitől, nem maradt más választása, mint alkalmazkodni ehhez a helyzethez. Mint láttuk, Łaski megbízatására azután került sor, hogy a magyar udvar megbizonyosodott a török beavatkozási szándékai felől, s a megállapodást akkor fogadták el, amikor ez a beavatkozás megvalósult tény volt. Másrészt az 1526–1529 között történtek egyáltalán nem támasztják alá azt a feltételezést, hogy egy egységes Magyarország, Habsburg segítséggel, sikeresen ellent tudott volna állni a töröknek. A dinasztia és tartományai segítsé-

ge messze korlátozottabb volt minden reménynél, s a magyar katonai erő egyetlen hadműveletben sem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy érdemben tudta volna befolyásolni a török–német hadakozás eredményeit.

János király tehát rákényszerült a török szövetség elfogadására, Ferdinánd király pedig, önmaga és országai védelmére, kénytelen volt vállalni azt a háborút Magyarországon, amelynek sikeres befejezésére egyre kevesebb remény mutatkozott. Az ország menthetetlenül sodródott a végleges kettészakadás felé.

E felismerés már 1530 végére körvonalazódott, amikor is Visegrádon a két ellenkirály fegyverszünetet kötött egymással (Szapolyait ezúttal is Hieronim Łaski képviselte). A magyar társadalom azonban képtelen volt elfogadni az ország megosztásának lehetőségét. Ki az egyik, ki a másik királyt tette felelőssé, s voltak olyanok, akik mindkettőt egyszerre. Önálló, mindkét királytól független rendi gyűlések sorát tartották meg 1531–1532 között, hogy megtalálják a megoldást. Természetesen nem találták meg. S az 1532-es újabb török hadjárat újabb kudarca után (ekkor állítja meg Jurisics Miklós Kőszegnél a szultán seregét), I. János, miután nagy nehezen megemésztette a csalódást, amit török politikájának kudarca hozott, végre ráébredt a megváltoztathatatlan valóságra. A makacs I. Ferdinánd még nehezebben törődött bele kudarcába, a birodalmi segítség reményének szertefoszlásába. Több éven át próbálkozott, hiába, a hadihelyzet megváltoztatásával, de 1538 februárjában végül megszületett a váradi béke, az ország ideiglenesnek tekintett, de valójában 1690-ig tartó, jog szerinti megosztása.

*

Az a két sztambuli tárgyalás, amelyeknek naplószerűen készített emlékeztetőit e kötetben magyarul közreadjuk, ennek a folyamatnak két, diplomáciai szempontból legdöntőbb mozzanatai.

Hieronim Łaski követségével lép először szövetséges viszonyba egymással a magyar király és a török szultán: e lépés csak következménye, nem kiprovokálója a politikai változásoknak, mégis innen számíthatjuk azt a többé-kevésbé baráti viszonyt, mely a törökök és a tiszántúli Magyarország, későbbi nevén: Erdélyi Fejedelemség között másfél századon át létezni fog. Egészen bizonyos, hogy sem a török, sem a magyar fél

nem egészen így képzelte el ezt az együttműködést. János király kudarcáról már beszéltem, de nyilvánvalóan a szultán is kezdetben úgy számolt, hogy az immár darabokra tört Magyarországot előbb vagy utóbb egészében is meghódíthatja. Számára nyilván baljós csalódás volt annak megértése, hogy ezen a fronton, az osztrák–cseh–német–magyar összefogással szemben hadserege nem képes döntő győzelmet aratni, és hogy magyar szövetségesei egyáltalában nem készülnek eljátszani azt a szerepet, ami a török diplomáciai hagyomány szerint rájuk várt volna.[26] S miután nem tűrhette a Habsburgok magyarországi berendezkedését, azonnal és teljes erővel belebonyolódott egy olyan konfliktusba, amelyből gyakorlatilag nem tud többé kikeveredni, s amely végső soron a leginkább hozzájárul majd az oszmánok európai hatalmának a leáldozásához. De az együttműködés létrejött, és mindkét fél számára hozott eredményeket: a magyaroknak az erdélyi állam megszületését, a törököknek az Alföld hódoltatását. Azt a tárgyalást, amelyet a lengyel főúr János király nevében Sztambulban folytatott, e tekintetben nyugodtan nevezhetjük határkőnek is.

Habardanecz János és Siegmund Weichselberger követsége egy másik folyamat látható kiindulópontja. Azért csak látható, mert a lényeg itt is az európai politika alakulása: a terjeszkedő török hatalomnak nem volt mindegy, hogy legújabb célpontja, Magyarország fölött ki uralkodik. Kétségtelen, hogy Ferdinánd ugyanúgy rosszul számolt, mint János király, mikor lehetőségeit fölbecsülte. Az ő célja azonban nem a török elleni küzdelem, hanem egy saját közép-európai birodalom volt. E cél elérése érdekében, bátyja jó tanácsai ellenére, vállalta a török háborút. Eredeti elképzelései végül is megvalósultak, hiszen a Habsburg-dinasztia olyan területekhez jutott makacssága által, amelyeken négy évszázadra meg tudta vetni a lábát. Ezek a dunai országok lesznek a família legfontosabb tartományai. Ugyanakkor ezzel a sikeres politikai manőverrel Ferdinánd belerántotta e tartományokat és országokat abba a török háborúba, amely két évszázadon át le fogja kötni a dinasztia erejének jelentős részét. A török veszély nyilván hozzájárult, hogy az olyannyira eltérő cseh, magyar és osztrák érdekek megtalálták a közös nevezőt az őket óvó dinasztia saját, negyedik érdek felé húzó szándékaival. De a Habsburg-ház számára a török háború jelenti majd azt a gátat, amelyik a döntő pillanatokban megakadályozza az európai hege-

móniа megszerzésében. Az 1528. nyári sztambuli követjárás törvényszerű kudarca ezt a végeredményt vetítette előre – noha akkor nyilván még senki sem sejtette, milyen horderejű döntést is hozott I. Szülejmán a hadüzenettel.

DIPLOMÁCIA ÉS DIPLOMATÁK A 16. SZÁZAD ELEJÉN

A mai kor diplomáciájának rég kialakult szerkezete és szervezete van, amelynek működéséről – legalábbis a felszínt illetően – minden újságot olvasó ember tudhat. Az egyes országok követségeket működtetnek a különböző fővárosokban, ahol a tisztviselők állandóan figyelemmel kísérik a két állam viszonyát, és bármikor közvetlen kapcsolatba léphetnek a helybeli, illetve a saját kormányukkal.

Ez a rendszer azonban az újkor szülötte. A középkorban, úgy a 15. század derekáig, az állandó követségeknek még a gondolata sem született meg.[27] Ha két hatalom el akart intézni valamit egymással, külön erre az alkalomra követségeket menesztettek egymáshoz. E követségek addig maradtak az érintett országban, míg dolgukat jól-rosszul el nem végezték, azután hazatértek, és jelentették kiküldőjüknek, mire is jutottak. Ha újabb problémák merültek föl (szövetségkötés, kereskedelmi alkuk, házassági tervek stb.), megint összállt egy követség, megint elutazott a másik hatalom vezetőinek pillanatnyi tartózkodási helyére, s kezdődött a játék elölről.

E küldöttségeknek sem kötött létszáma, sem kialakult hierarchiája, sem működési szabályai nem voltak. Állhattak egyetlen követből (és néhány személyes kísérőből), de akár 5–6 előkelő kiküldöttből és nagy létszámú szolgahadból is. A nagyobb delegációkon belül legföljebb a társadalmi ranglétra jelentett bizonyos sorrendet, de például a jelentősebb közszerepléseknél nem mindig a legelőkelőbb követ szerepelt, hanem a legjobb szónok.[28]

E követségek általában menlevél segítségével juthattak el úticéljukhoz: a menlevél olyan hivatalos irat volt, amelyik szabad utat biztosított a diplomatáknak és kíséretüknek akár ellenséges országban is. Megbízatásukat – az európai szokásjognak megfelelően – többnyire közvetlenül az őket kiküldő

uralkodótól kapták, általában két-három különböző utasítás formájában. A legbizalmasabb üzeneteket csak élőszóban adhatták át, ezek tartalmáról legföljebb csak önmaguknak szóló följegyzéseket vihettek magukkal. A kevésbé bizalmas, de még mindig fontos ügyekről titkos utasítás tájékoztatta őket, ezek alapján folytatták a zártkörű megbeszéléseket. Végül a nyilvánosság előtti szerepléshez is volt egy harmadik fajta utasításuk, olykor előre megírt beszéd formájában. Ezt az utasítást a követség érkeztekor a számukra biztosított nyilvános kihallgatás alkalmával olvasták föl vagy ismertették.

Természetesen ez a fajta diplomácia csak korlátozott feladatok ellátására volt alkalmas. Bár minden követség föl volt hatalmazva, sőt föl volt szólítva a lehető legtöbb értesülés összegyűjtésére és továbbítására, ilyen szórványos kapcsolatok közben nem lehetett állandó és hiteles hírszolgáltatáshoz jutni. Mivel viszont a politikai döntésekhez minden korban elengedhetetlen a megbízható értesülések birtoklása, a kor diplomáciája ráfanyalodott a közvetett úton való tájékozódásra. Az még hagyján, hogy a követségektől elvárták, hogy futárok révén rendszeres tájékoztatást adjanak helyzetükről vagy a kapott értesülésekről (ilyenkor gyakran alkalmaztak titkosírást, amelynek megfejtése néha éppen a címzettnek okozott gondot). Ugyanakkor azonban rendszeresen kihallgattak minden olyan kereskedőt vagy utazót, aki az illető kormányzat számára érdekes területről érkezett. Mások állandó levelezőkapcsolatot létesítettek olyan külföldi partnerekkel, akiktől elvárhatták, hogy beszámoljanak a világ érdekesebb eseményeiről. E téren különösen a humanizmus kora hozott nagy eredményeket: a 16. század eleji diplomáciában egyre több humanista tudós (vagy államférfi) vesz részt, akiknek személyes kapcsolatai elsőrendű híranyagot biztosítanak.

Az csak természetes, hogy ebben a rendszerben mind a diplomácia, mind a politika fontos híreinek terjedése igencsak lassú. Ha az útonjárók, kereskedők értesüléseit szedték össze (erre például Velence egyértelműen utasította valamennyi határmenti tisztviselőjét), akkor a hírek „gyorsasága" bizony a véletlenen múlott. A diplomaták maguk is továbbították a híreket, de ehhez előbb a helyszínre kellett utazniuk, s több-kevesebb időt helyben eltölteniük. Márpedig a kor közlekedési „csúcstartója", a lovasfutár, naponta csak 50–70 kilométert volt képes megtenni. (A postaszolgálatot, azaz az egymást váltó

levélvivők rendszerét éppen Mohács körül kezdik megszervezni a Habsburgok.) A legfontosabb híreket maguk a diplomaták továbbították, s az ő útjuk – Andrzej Wyczański számításait véve alapul[29] – Buda és Krakkó között átlag 2–4 hétig, Buda és Róma között 7–8 hétig, Buda és Valladolid között pedig majd 5 hónapig tartott. Hirtelen döntésekre, nehéz helyzetekben a szövetségesekkel való gyors konzultálásra, egyáltalán nem volt mód.

Ezt a régimódi diplomáciát az 1450-es évektől kezdve kezdi megkérdőjelezni egy újfajta gyakorlat.[30] A számos kisebb-nagyobb államocskára szabdalt Itália zűrzavaros viszonyai között egyre több állam érezte szükségét, hogy állandó és megbízható kapcsolatban álljon alkalmi vagy rendes szövetségeseivel. A folyamatosan állomáshelyükön tartózkodó követek, konzulok minden fontosabb hírt azonnal jelenthettek udvaruknak, s egyben minden kérdésben azonnal tájékoztathatták a befogadó országot megbízójuk álláspontjáról (már ha megfelelő utasításokat kaptak, vagy elég intelligensek voltak a helyzet önálló értékeléséhez). Milanó, Mantova, Firenze és Velence voltak a kezdeményezők, azután átvették az új módit az 1454-ben alakult (ezúttal is „szent") liga tagjai, előbb a pápai udvar, majd később Aragónia (elsősorban Rómába és Angliába küldtek állandó megbízottat). A 15–16. század fordulóján a legjelentősebb európai hatalmak – a császári udvar, a Szentszék, Velence – a legfontosabbnak ítélt posztokon már folyamatosan állomásoztattak diplomatákat. Velencének például Sztambulban is szabályos diplomáciai missziója működött, követtel („bailo"-val) az élen, és alája beosztott személyzettel.

Ez a logikus újítás azonban egyfelől költséges volt, másfelől olyan modern diplomáciai gondolkodást feltételezett, amely csak lassacskán terjedt el a kontinensen. Magyarország például Mohács előtt csak befogadóként „élvezte" állandó követségek működését: Velence, a pápa és a császár több-kevesebb következetességgel mindig arra törekedett, hogy megbízottai jelen legyenek a megbízhatatlannak ismert, s ezért aggodalommal figyelt magyar udvarban. (E jelenség újdonsága is lehet az oka, hogy a magyar rendek az „idegen beavatkozás" eszközeit látták e folyton a szemük előtt lévő diplomatákban, s ismételten megpróbálták őket kitiltani az udvarból.)[31] Az egyik legfontosabb szomszéd, a rokoni szálakkal is Budához kapcsolt Lengyelország azonban változatla-

nul megelégedett azzal, hogy csak alkalmanként küldött követeket II. Ulászló, majd II. Lajos udvarába.

I. János király már csak az idő rövidsége miatt sem gondolkodhatott gyökeres változtatásban. Mint az eddig elmondottakból is kiderül, szokás szerint alkalmi követségeket küldött mindazon országokba, ahová érdekei megkívánták. A Sztambulba induló követség is hasonlóképpen kelt útra – legföljebb bizonyos külső jegyek tértek el, s nem is kicsit, a megszokottól.

A követség elvben és gyakorlatban egyaránt a mindenkori uralkodók képviselete egy másik uralkodó előtt. A külpolitika a királyok és fejedelmek privilegizált területe maradt. Még az olyan uralkodók, mint a belső ügyekben hathatós rendi-főnemesi ellenőrzésnek alávetett I. Zsigmond lengyel király is, szinte teljes mozgásszabadságot élveztek a külkapcsolatok alakításában. Ennélfogva a követeknek nemcsak képviselniük kellett megbízójukat, hanem egyben bemutatni is annak hatalmát, gazdagságát.

A hagyományos követség tehát a lehetőségekhez képest legnagyobb pompával kelt útra. Káprázatos ruhák, szép lovak, nagyszámú szolgahad dukált egy igazi követségnek, s az sem ártott, ha tagjai között főpapok (lehetőleg érsekek vagy püspökök) és világi nagyurak: hercegek, grófok, bárók voltak. A vendéglátóknak illett ajándékokkal kedveskedni, melyek értéke akár több ezer aranyforintnyi is lehetett, igaz ezt az ajándékot – személyesen a követnek, vagy esetleg kiküldőjének szólóan – illett viszonozni is.

Łaski uram ezek után menlevél nélkül, egyedüli követként, néhány szolgája kíséretében vágott neki az útnak. Az viszont, hogy Hieronim Łaski nemhogy magyar nem volt, hanem még csak alattvalója sem János királynak, egyáltalán nem volt különleges eset.

Ahogy a diplomácia egyre bonyolultabb és sokágúbb foglalatossággá vált, ahogy a követnek a szokásos pár hetes vizit helyett hónapokat, olykor éveket kellett külföldön eltöltenie, úgy maradtak ki a diplomaták közül az egyházi és a világi előkelőségek. (A régimódi, alkalmanként indított követjárásoknál, főleg ünnepélyesebb eseményeknél, még megőrizték súlyukat.) Kockázatosabb utakra, és főleg hosszú távollétre másfajta emberek jöttek számba. Jó ajánlólevél volt a bátorság, sőt a vakmerőség, hiszen a diplomatának olykor vad, vagy háborúba süppedt tartományokon kellett keresztülhaladnia, néha meg egyenesen

ellenséges földön átlopóznia. Bár a kor nemzetközileg használt nyelve a latin volt, s így a képzett papok még sokáig megtarthatták szerepüket, a nyelvtudás, főleg a célország nyelvének tudása, szintén előnyére vált a követnek. Nem ártott némi általános műveltség, főleg a humanizmus és a reformáció együttélésének korában, tehát éppen a 16. század elején. És főleg nem ártott némi jártasság az udvari etikett, az intrikák és a nagypolitikai húzások világában, hiszen a diplomatát feladata éppen ehhez a világhoz kötötte, ennek részévé tette.

Miután a külügyi szolgálat az uralkodók személyes ügye volt, egészen természetes, hogy diplomatáikat ők maguk választották ki. A kiszemelt követnek elsősorban bírnia kellett a kiküldő teljes bizalmát. Ez a személyes kapcsolatokon múlott, s nem volt feltétele, hogy az illető alattvalója is legyen urának. Azután rendelkeznie kellett a fenti személyes tulajdonságoknak legalább egy részével. E feltételeknek a 15–16. század fordulóján leginkább azok az Itáliából szétrajzó olasz értelmiségiek, zsoldosok, művészek feleltek meg, akikkel a kontinens valamennyi udvara tele volt. De hasonló módon lépett a francia király szolgálatába a Hispániából a communero-felkelés bukásakor elmenekült spanyol lovag, António Rincón is.

Mindez persze nem jelenti azt, hogy a saját országból nem kerülhettek ki diplomaták, bár ők is meg kellett hogy feleljenek a kívánalmaknak. A magyar udvar is szívesen alkalmazta horvát és dalmát alattvalóit külügyi szolgálatra, s ezt a hagyományt János király is folytatta: vezető diplomatáinak Jozefics Ferenc, Statileo-Statilic János, Frangepán Ferenc, Brodarics István számítottak. S mivel a magyar királyok sokáig Csehország uralkodói is voltak, no meg családjuk Lengyelországból származott, érthető, hogy cseh, morva, sziléziai és lengyel nemesek és papok is sűrűn vállalhattak magyar diplomáciai szolgálatot.

Hieronim Łaski megbízatása tehát, hogy Magyarországot képviselje előbb Franciaországban és Angliában, majd pedig a Fényes Portánál, a maga korában teljesen logikus lépés volt. Csakúgy, mint az, hogy I. Ferdinánd király egy szlavóniai magát magyarnak *(hungarusnak)*[32] valló, bár nyilván délszláv anyanyelvű vakmerő katonatisztet és egy német udvaroncot küldött a szultánhoz a kényes tárgyalások lebonyolítására.

A szultáni udvar külpolitikája még a hagyományos európai diplomáciánál is egyszerűbben működött. A szultán nemcsak

állandó követségeket nem tartott fenn más országokban (ilyeneket majd csak évszázadok múlva állít fel), hanem még alkalmi követségeket is csak nagy ritkán indított útnak. A szultáni udvarban ugyanis – főleg a 16. század eleje óta – az a felfogás uralkodott, hogy „egyedül a nagyúrnak van hatalma ahhoz, hogy békét adjon, ezért minden nála alacsonyabb fejedelemnek hódolattal kell kérnie ezt az ajándékot, olyan feltételekkel, amilyenekkel a szultán jóváhagyja".[33] Miután az isztambuli vezetők a szultánnal egyenrangú vagy nála magasabb uralkodót nem nagyon ismertek, a maguk részéről legtöbbnyire nem valódi követeket, hanem futárokat vagy hírvívőket (csauszokat) küldtek azokhoz az udvarokhoz, amelyekkel tárgyalnivalójuk akadt. Ezek az alacsonyabb rangú megbízottak azonban rendszerint nem rendelkeztek kellő felhatalmazással, mert a Porta ragaszkodott ahhoz, hogy az érdemi tárgyalásokra és a szerződések aláírására Sztambulban kerüljön sor. Ezért ha az európai fejedelmek valamit el akartak érni a szultánnál, rákényszerültek arra, hogy megfelelő felhatalmazással bíró diplomatákat küldjenek nagy költségekkel Sztambulba. Tanácsos volt követküldéssel megtisztelni az új szultánok trónra lépését is, mert a Porta a gratuláció elmaradását hajlamos volt hadüzenetként értelmezni.

A Porta a maga részéről nem ellenezte, hogy más államok állandó követséget létesítsenek az oszmán fővárosban. Korszakunkban ezzel a lehetőséggel még csak a Velencei Köztársaság élt, amely állandó ügyvivőt, ún. bailót állomásoztatott a szultán székhelyén. Ennek ellenére a Signoria a nagyobb jelentőségű tárgyalásokra, a szerződések megújítására, vagy egy-egy győzelmes szultáni hadjárat után a jókívánságok kifejezésére maga is küldött rendkívüli követeket az oszmán fővárosba. Ezek a nagytekintélyű diplomaták a feladat elvégzése után azonban visszatértek és – a történészek szerencséjére – részletes beszámolót készítettek küldetésük történetéről és sztambuli megfigyeléseikről. A továbbiakban a napi ügyek vitele és a köztársaság hírekkel való ellátása a bailókra hárult. Amint azt az alábbiakban majd látni fogjuk, ez a szorosabb diplomáciai kapcsolat mindkét félnek hasznára vált, s ennek köszönhető, hogy az Oszmán Birodalmat illetően Velence minden más országnál tájékozottabb volt. (Az oszmánok viszont Európa ügyeibe nyertek jobb betekintést, s erre szükségük volt, még ha a korszak egyik legjobb kémszervezetével rendelkeztek is.)

A sztambuli tárgyalások Szülejmán trónra lépésekor a már régóta kialakult szokások szerint zajlottak. Az idegen országok követét megérkezése után egy-két nappal pompás külsőségek közepette a szultáni tanácsban fogadták, majd a kihallgatási terembe vezették, hogy ott az uralkodót ruhaszegélyének (vagy kezének) megcsókolásával megtisztelje és felajánlja neki ajándékait. Ezután a követ előadta uralkodója jókívánságait és jövetelének célját. A szultán kegyesen meghallgatta, majd a téma fontossága szerint rövidebben vagy hosszabban válaszolt. Ezután a követet elvezették, és a további megbeszéléseket a pasák (vezírek) folytatták vele. A három vezír meghatározott szereposztás szerint működött. Az egyik (többnyire a nagyvezír) a jóindulatú barátot játszotta, a másik a dühös embert, a harmadik pedig a semleges kívülállót. A követ hamarosan azt sem tudta, fiú-e vagy lány, s miután kellőképpen megpuhították, már nem volt ereje a lassanként beadagolt oszmán javaslatok visszautasítására. A tapasztaltabbak persze átláttak a szitán, és a tárgyalások kritikus szakaszában követelték, hogy személyesen beszélhessenek a szultánnal. (Így tett például Raguzai Félix magyar követ 1513-ban, aki a pasáknak egyáltalán nem volt hajlandó előadni küldetése célját.) Ha az álláspontok megmerevedtek, vagy a követ a Portára nézve eleve sértő feltételeket támasztott, akkor a szultán időnként kényszerítő eszközökhöz nyúlt. E téren különösen Szelim vette semmibe a nemzetközi jog íratlan szabályait. A legelső ellentmondásra kedvenc módszerével, fül- és orrlevágással fenyegette meg a követet, és ezt bizony gyakran végre is hajtatta. Ha a pasáknak netán sikerült lebeszélniük erről, akkor beérte azzal is, hogy megcsúfolásul a követ lovának farkát vágatta le. Az ellenségnek tekintett országok követei Szelim idejében a legrosszabbakra is felkészülhettek. Az iráni sah küldötteit például nemcsak börtönbe vetette, hanem többet közülük ki is végeztetett.

Trónra lépése után Szülejmán elvetette ezeket a szélsőséges módszereket. Az egyik krónikástól tudjuk, hogy amikor az uralkodó és Ibrahim pár évvel később kifaggatta Szelim egyik bizalmasát, maguk is elítélően szóltak arról, ahogy Szelim a követekkel bánt. Mindazonáltal a Porta még hosszú ideig azt a nézetet vallotta, hogy a követ felelős és felelősségre vonható ura cselekedeteiért.

Hatalomra kerülése után Szülejmán az uralkodói méltóság fényének emelésére egyre inkább elzárkózott a külvilág szeme elől, ami a diplomáciai gyakorlatban is változásokat eredményezett. A szultán többé nem tárgyalt érdemben a követekkel, sőt a bemutatkozó és a búcsúlátogatáson többnyire meg sem szólalt. A követek ezért gondolták, hogy az ügyeket Ibrahim pasa tartja kézben, pedig a szultán nemcsak a nagyvezíren keresztül, hanem sokszor a tanácsterem falán vágott fülkéből is figyelemmel kísérte a megbeszéléseket. Az alábbiakból kitűnően Łaski kivételes kegyben részesült azzal, hogy a szultán a tárgyalások közepette rendkívüli audiencián hallgatta meg, s ezen, valamint a búcsúkihallgatáson, néhány jóindulatú mondatot intézett hozzá. Ez megint csak arra utal, hogy a Porta különleges jelentőséget tulajdonított a Szapolyaival kötött „védelmi szerződésnek".

Most pedig essék néhány szó a követekről. Kik is voltak ők?

*

Hieronim Łaski előkelő lengyel családban született, 1496-ban.[34] A família fölemelkedését nagybátyja, Jan Łaski karrierje indította el, aki egyházi pályára lépett, és papi minőségében királyi titkárként, majd kancellárként szolgált Krakkóban. Jelentős része volt a lengyel törvények kodifikálásában, később pedig – de még jóval Mohács előtt – Lengyelország prímása: gnieznói érsek lett. Hieronim Łaski maga, noha teljesen nem zárkózott el a hitújítás eszméitől, élete végéig megmaradt katolikusnak, öccse azonban, ifjabb Jan Łaski, a lengyel reformáció egyik vezéralakja lett.

Az ifjú Hieronim a nagybácsi kancellári udvartartásában ismerkedett meg a politika világával, majd 1513-ban Rómába ment tanulni, tapasztalatokat szerezni. 1514 és 1517 között a bolognai egyetem hallgatója, itt már az arisztokraták között tartják számon. 1517-től 1000 arannyal a zsebében amolyan „lovagi peregrinációra", világlátó utazásra vállalkozott, melynek során megfordult Franciaországban, Angliában, Hispániában, Portugáliában, sőt önkéntesként a portugál seregben is. Alighanem harcolt is a mohamedánok ellen Afrikában.

1518-ban érkezett haza. Kitűnően beszél olaszul és latinul, meg tudja értetni magát németül és franciául. A következő évben Jan Łaski prímás gazdag és előkelő feleséget szerzett neki, s mindjárt sor került első, még inkább csak protokolláris jellegű

diplomáciai küldetésére is: 1519-ben, a császárválasztó birodalmi gyűlésen Zsigmond király különleges felhatalmazású követeként vett részt. 1520-ban az új császárhoz, V. Károlyhoz és I. Ferenc francia királyhoz kellett volna utaznia, de csak az előbbihez jutott el Brüsszelbe: ekkor fordult meg először, odautaztában, Magyarországon. Németalföldön megismerkedik a híres Rotterdami Erazmussal, ő lesz az első lengyel, aki levelezik a nagy humanistával. A hazai ranglétrán 1522-ben kezdett emelkedni, amikor is Inowroclaw, 1523-tól kezdve pedig Syeradź vajdája lett (a lengyel vajda a mi főispáni titulusunkhoz hasonló címet jelent, inkább rang, mint tényleges közigazgatási méltóság).

1523-ban talán Rómába járt lengyel követként, majd ismét Zsigmond királyt képviselte V. Károly koronázásán. Az első jelentős diplomáciai megbízatást 1524-ben kapta, amikor is I. Ferenchez küldték, a régóta tervezett szövetség megkötésére. Októberben létre is hozta az egyezséget, Valois–Jagelló házassági tervekkel kiegészítve. Mindez nem annyira francia, mint lengyel siker, hiszen cserébe csak feltételesen kellett megígérnie országa segítségét a franciáknak Milánó visszavételéhez. 1525-ben kisebb katonai osztag élén Poroszországban járt; a következő évben, 1526-ban megint ugyanott volt, de ezúttal követként, majd – ha hinni lehet a sztambuli napló egy idevágó mondatának – Magyarországra sietett: saját állítása szerint ugyanis itt tartózkodott a mohácsi csata idején.[35]

Talán ezen az útján szerzett olyan ismeretségeket, amelyek következményeként I. János 1527 elején magához hívatta. Łaski nem merte nyíltan megmondani, mire készül, hiszen nagyon jól tudta, hogy lépése kínos helyzetbe hozhatja a lengyel külpolitikát (ahogy valóban komoly nehézségek származtak is belőle). Ezért azt híresztelte, hogy Loretóba indul zarándoklatra, de maga Zsigmond király sem nagyon hitt a meséjének.[36] Így került sor a lengyel követből magyar diplomatává átvedlett férfiú 1527 április végétől október elejéig tartó francia–angol útjára, melynek során igencsak kockáztatta az életét, hiszen I. Ferdinánd úgy rendelkezett, János „ügynökeit” el kell fogni, vagy meg kell ölni. Hiába volt azonban Łaski külpolitikában, tárgyalásokban tapasztalt ember, a pillanatnyi helyzet megakadályozta, hogy akár Párizsban, akár Londonban eredményt érjen el. Csak hazatértében, a tengeren át vezető kerülő útján, a dán királytól kapott (egyébként nyilvánvalóan értéktelen) segélyígéreteket.

Alig pár hét pihenő, és a király újból bizalmi feladatot rótt külföldi hívére: mint már említettem, október 18-án vágott neki a még veszedelmesebb sztambuli útnak. Nyilván a határmenti török parancsnokok józan belátásán múlt, hogy a menlevél és ajándékok nélkül jelentkező küldöttet továbbengedték Sztambulba. Ott, mint ahogy erről már volt is szó, 1527. december 22-e és 1528. február 29-e között folytatta tárgyalásait, melyeknek sikeres bevégeztével visszaindult megbízójához. Nem említettem fentebb, de érdekes fényt vet a kalandor-diplomata lelkivilágára, hogy útja során, április 10-én Tîrgoviştéből saját nevében hadat üzent I. Ferdinánd királynak! Miután kalandos útjáról vissza kellett menekülnie Sztambulba, végül csak 1528 augusztusának végén érkezett az akkor már Tarnówban tartózkodó Szapolyaihoz.

Odahaza, mint ezt várni lehetett, kisebbfajta botrányt provokált vállakozásának híre, különösen, mivel – felhatalmazás nélkül – a lengyel fegyverszünetről is tárgyalt Szülejmánnal. Zsigmond király természetesen megrótta, és elvette tőle a nyilván névleg birtokolt marienburgi prefektusságot (lévén, hogy ekkor Marienburg[37] Poroszországhoz tartozott). János király viszont gazdag adománnyal rótta le háláját: kinevezi szepesi örökös főispánnak, és átengedi neki Dunajec és Kézsmárk várait.

Hieronim Łaski nagy kedvvel vetette bele magát a felvidéki harcokba, Kézsmárkot és Dunajecet is sikerült valóban birtokba vennie (ez abban a zavaros világban nem kis teljesítmény). Lengyel és német zsoldosaival főszereplője lesz a Szepességet éveken át dúló „mindenki mindenki ellen" hadakozásnak. Közben azonban arra is volt ideje, hogy részt vegyen 1530 nyarán a két király közötti poznani béketárgyalásokon, majd ugyanezen év őszén Visegrádon az első eredményes fegyverszüneti tárgyalásokon. Erdélyi vajda címet is szerzett, bár talán sosem járt Erdélyben. 1531-ben újra János királyt képviselte az idehaza, illetve Sztambulban folytatott újabb tárgyalásokon. 1532-ben megint Franciaországban járt ura nevében, és szerzett annak némi pénzbeli támogatást I. Ferenctől. Később a birodalomba utazott, ahol a német fejedelmek Habsburg-ellenes szervezkedését próbálta segíteni. Végül 1533-ban részt vett a mindkét király által elítélt rablólovag, Csulai Móré László várpalotai erősségének kiostromlásában.

Bár eközben hűségesen szolgálta fogadott urát, János királyt, 1529-től fogva titkos kapcsolatot tartott fenn a Habsburgokkal, elsősorban a hozzá hasonlóan vállalkozó kedvű katonával, Hans Katzianerral. Másfelől hajdani sztambuli segítőjével, Lodovico (Alvise) Grittivel, Ibrahim nagyvezír bizalmasával is megbarátkozott, akit I. János időközben Magyarország kormányzójává választatott. Gritti pozíciója azonban az 1532. évi török kudarc után megrendült. Előbb idehaza, majd a Portán is kegyvesztetté vált, s mikor 1534-ben megpróbálkozott a magyarországi hatalomátvétellel, János király hívei Erdélyben megölték. Łaskit pedig, aki ekkor már Gritti emberének számított, Budán letartóztatták, vajdai tisztétől megfosztották, és csak lengyel-török közbenjárásra menekült meg a kivégzéstől.

1535 januárjában engedték végre szabadon, s noha aláírattak vele egy hűségnyilatkozatot, rögtön szabadulása után megsarcolta saját birtokát, Debrecen mezővárost, majd visszavonult Késmárkra, és azonnal alkudozni kezdett Ferdinánd királlyal. Más választása nem is igen volt, hiszen Lengyelországban elveszítette a talajt a lába alól: sem a magyar polgárháborúban való aktív részvételt, sem diplomatakénti működését, de főképpen a lengyel területek elleni rabló vállalkozásait nem tudták neki megbocsájtani. Hiába járt olykor haza, a szejm gyűléseire, már nemigen álltak vele szóba. Így azután, megalázó alkudozások árán, 1536-ban nyilvánosan átpártolt a Habsburg királyhoz. Még ez évben követként legújabb ura nevében éppen Lengyelországban járt, de igazából senki sem bízott benne. Időnként zsarolni próbálta Ferdinándot: ha nem segíti anyagilag, visszapártol Jánoshoz, vagy akár a törökhöz is állhat. Közben viszont megint nyakig merült a felvidéki magánháborúkba.

A váradi béke után, még 1538-ban részt vett abban a kisebb segélyhadban, melyet I. Ferdinánd küldött a török támadás elhárítására készülő I. Jánosnak, Erdélybe. 1539-ben Szapolyai és Jagelló Izabella esküvőjén tűnik föl. Ugyanebben az évben a Habsburg megbízásából újból Sztambulba ment, elsősorban Ferdinánd új „barátját", I. Jánost bemártani. Sok jel vall arra, hogy ezt elsősorban oly módon teljesítette, hogy beárulta a szultánnak az addig titokban tartott váradi egyezséget, amelyet pedig éppen a török veszély elhárítására kötöttek. A nehezen minősíthető lépést Ferdinánd részéről nyilván az a számítás indokolta, hogy ha a Szapolyai-párt elveszíti a szultán barátsá-

gát, kénytelen lesz védelemért nyugatra fordulni, s ezáltal egyből a fegyvert is letenni. Hogy Łaski miért vállalta ezt a tisztességesnek éppen nem mondható megbízatást, arra egyetlen magyarázat személyes gyűlölete az ellen a János király ellen, aki 1534-ben kis híján kivégeztette.

A lengyel-magyar diplomata 1540-ben Flandriában járt Ferdinánd király megbízásából, amivel azután végképp magára haragította a krakkói udvart. Viszont – névleg legalábbis – itthon jutalmul kinevezték horvát bánnak, és így újabb várakkal gyarapodtak jószágai. Már ilyen minőségében tárgyalt a boszniai béggel a határ pontos kijelöléséről, de még ez év őszén megint csak Sztambulba kellett mennie, hogy évi adó fejében békét szerezzen. Szülejmán azonban ekkorra már rég eldöntötte, hogyan cselekszik. Łaskit bő egy héttel a Portára érkezte után, november 8-án letartóztatják, s életét is csak a francia(!) diplomácia közbenjárása menti meg. A török hadsereg 1541 nyarán már Magyarországon járt, s a rab követet a szultán magával hurcoltatta egészen Budáig. Łaski belebetegedett a megpróbáltatásokba, s ráadásul a török szeptemberben, már Buda megszerzése után, csak azzal az ígérettel engedte szabadon, hogy kilép a Habsburgok szolgálatából.

Még utoljára elment Ferdinánd királyhoz Linzbe, jelentést tenni, majd hazament kézsmárki várába. Rövid pihenés után Krakkóba utazott, de ott szervezete felmondta a szolgálatot: 1541. december 22-én meghalt. A Wawel egyik kápolnájában temették el.

*

A második követség két tagja közül Siegmund Weichselberger meglehetősen szürke figura, ezen az egy megbízatásán kívül alig valami tudunk életéről.[38]

Annál érdekesebb, bár szintén nem jól ismert életútja van Szalatnoki Habardanecz[39] Jánosnak, a küldöttség valódi fejének.

Születési dátuma nem ismert, családjának ő az egyetlen tagja, aki szerepel a magyar történelemben. Mint már említettem, jelentésében magyarnak mondta magát, és büszkén vallotta, hogy kicsiny gyermekkorától a török végeken harcolt.[40] A nemesi prédikátumban szereplő Szalatnok a Dráva jobb partján, Körös megye keleti végében, körülbelül Szigetvárral szemben feküdt,

bár Ursinus Velius „pozsegainak" mondja.[41] Későbbi szereplése alapján is arra kell gondolnom, hogy birtokai valahol errefelé, Pozsega és Valkó megyék táján feküdhettek.

A déli határokra vonatkozó, hézagos 16. század eleji forrásainkban 1525 januárjában fordul elő a neve először: ekkor az utolsó magyar kézen lévő nagyobb boszniai végvárnak, a roppant fontos Jajca várának „provizora", udvarbírója, azaz gazdasági felügyelője. Szolgálatai fejében azonban alig-alig kapott zsoldot, ezért aztán szervitorai rendre Budán kilincseltek némi készpénzért, többnyire hiába. Csak májusban csöppent valami kevés arany a jajcaiaknak: míg a vezetők, Török Mihály, Kasztellánffy János, meg a két bán, Gilétfi Miklós és Szedlaki Horváth János pár száz forintokat kapott, Habardanecz előbb mindössze 66-ot zsoldra, majd külön 100-at, élelemre. Ez Frangepán Kristóf híres jajcai hadjáratának az előkészítése, innen a váratlan nagylelkűség.[42]

Hogy Habardanecz részt vett ezekben a harcokban, azt csak sejtjük. Azt sem tudjuk, az az „udvari vitéz" cím, amelyet 1526 júniusában használ rá egy újabb királyi irat, régebbi keletű, vagy esetleg éppen ekkor szerezte? Ekkor 12 lovasra kap némi készpénzt többedmagával, de az összeg még az éhenhaláshoz is kevés volt ennyi embernek.[43]

Az állandó nyomorúság ellenére Habardanecz kitartott Jajcán egészen 1527 végéig. Ezen az őszön azonban „párbajt vívott egy Kászim nevű törökkel, és súlyosan megsebesült, különösen mellkasán". Gyógykezelésre elutazott valahová, így nem lehetett jelen Jajca sorsának beteljesedésekor: 1527 utolsó napjaiban a helyőrség feladta a várat az ostromló török csapatoknak. „Úgy hiszik, ő sosem járult volna hozzá a feladáshoz", kommentálja az esetet szomorúan a historikus Istvánffy Miklós.[44]

Akárhogy is volt, Habardanecz a kezdődő magyar belviszályokban Habsburg Ferdinánd pártjára állott. Nem kis szolgálatokat tett új urának: 1527 tavaszán ő közvetített a János király ellen fellázadt rác vezér, Cserni Jován és a pozsonyi udvar között.[45] A nem éppen veszélytelen vállakozásban annyira bátornak és megbízhatónak bizonyult, hogy még az év július 9-én Ferdinánd fontos titkos megbízatást adott neki: „Megtudtuk, hogy a francia király követe és Frangepán gróf,[46] kitűnő hívünkhöz, Jován Nenad cárhoz mennek. ... Téged ezért ... komolyan intünk, hogy miután nyomoztál és értesültél a dologról, akár

magad, akár mások által úgy cselekedjél és tegyél, hogy a mondott gróf és követ, vagy egyikük, akit te vagy azok, akik hasonlót akarnak, nem tudván a menlevélről, elfogtok és később hozzánk külditek őket, vagy ha ezt nem lehet elérni, tartóztassátok föl, öljétek meg őket, bármi módon oltsátok ki életüket. Ha ezt megteszed, vagy megtéteted, királyi szavunkra megígérünk neked 4000 rénusi aranyforintot."[47]

A parancs nemcsak mai szemmel megdöbbentő: a diplomaták sérthetetlensége már ebben a korban is íratlan szabálynak számított. Itt kell megjegyeznem, hogy a Habsburgok e téren nem voltak szemérmesek. Nemcsak János király követeire, vagy a hozzá utazó megbízottakra vadásztak, hanem szinte minden velük ellenséges hatalom diplomatáira. A század harmincas éveiben európai botrány lett egy követség elfogatásából, melyben János király titkárán, Giovanni Corsinin kívül Giovanni Casale bellunói püspök, angol megbízott is részt vett.[48] 1541-ben pedig az íme már 1527-ben is halálra szánt António Rincón lovagot – aki éppen megint diplomáciai úton járt – valóban sikerült meggyilkoltatniuk.[49]

A megtisztelő megbízatást Habardanecz uram mindenesetre nem tudta végrehajtani, igaz, Rincón már csak azért sem mehetett Jován cárhoz, mert azt időközben megölték. Talán az ekkori eseményekhez tartozik viszont az az epizód, amelyik a későbbiekre egyértelműen meghatározta a szlavón-magyar nemesúr sorsát: szüleit és testvéreit a szerb despota emberei lemészárolták. Mivel ezért János királyt hibáztatta, a tettesek aligha a Ferdinánd-párti Beriszló István, inkább a János-párti Radics Bosics emberei lehettek. Mind a ketten viselték ugyanis a despotai titulust...

Habardanecz mindenesetre lent maradt a déli végeken. 1527 decemberében a törökök megint betörtek a Dráva–Száva közötti magyar területre, sőt a Dráván átkelve Pécsig pusztítottak. A zöm közben Marót várát vette ostrom alá, azonban Habardanecz 700 lovassal és 300 gyaloggal rajtuk ütött, és csúfosan megfutamította őket.[50] Azután néhány hónapra eltűnik a szemünk elől, hogy 1528 tavaszán már mint a sztambuli követség tagja lépjen elénk. Nem vitás, hogy török nyelvismerete és személyes bátorsága alapján választották ki: azt az üzenetet, amelyet reá bíztak – ti. hogy szerezzen békét a törökkel, de úgy, hogy az adja vissza az elfoglalt magyar végvárakat, legföljebb

ő ajánljon értük némi adót –, ijedős ember aligha merte volna elvinni a Portára.

A követség, mint láttuk, kudarccal végződött. Sőt, a követek csak jókora késéssel, 1528 végén indulhattak haza, és csak 1529 februárjában tehettek jelentést uruknak Innsbruckban. Habardanecz híradása Szülejmán háborús fenyegetéseiről oly súlyosnak tűnt, hogy I. Ferdinánd még Speyerbe is magával vitte: hallják a követ szájából a dolgot a német birodalmi gyűlés résztvevői.

Ez azonban nem az ő világa volt. 1529 tavaszán már ismét Magyarországon találjuk, amikor – megint csak I. Ferdinánd megbízásából – óriási erőfeszítéseket tesz a Dráva–Száva köze megmaradt megyéinek védelmére. A király még 1529 márciusának végén, Speyerből utasította itthoni hivatalnokait, mindenben segítsék igyekezetét, majd nyáron – immár Regensburgból – arról értesítette a magyar tanácsot és az érintett megyéket: Valkó és Pozsega török elleni védelmét e kedvelt hívére bízta. „Minden jobbágyotokkal és parasztotokkal fejenként fölkelni és a nevezett Jánossal, akármelyik számotokra kijelölt helyen, ahogy szükséges és az időnek megfelelő lesz, a török és más ellenségeink ellen fegyvert ragadni és ellene vonulni tartoztok."[51]

Déli őrhelyén Habardanecz igyekezett is helyt állni. 1529 júniusában a dunai naszádos flotta szerb hajói egy ütközetben a törökhöz pártoltak, alig néhány magyar sajka tudott elmenekülni, úgy tűnik, föl a Dráván Siklós alá. Itt a földesúr, Perényi Péter mellett éppen ő volt az, aki megpróbálkozott a hajóraj újjászervezésével.[52] Bár a naszádosokat sikerült egybetartani, Habardanecz egyre kétségbeesettebben figyelte az eseményeket. 1529. június 28-án azt volt kénytelen jelenteni Ferdinánd királynak, hogy Pozsegában János hívei gyűlést tartottak, ahol Batthyány Orbánt kívánták „országos főkapitánnyá" (*capitaneus regni*, talán Szlavóniára érti) megtenni.[53] Július 3-án Djakovárról I. Ferdinándhoz írt, rossz latinságú levele mindenképpen sokat elárul a helyzetről és az emberről is.

Először is beszámol egy Szerémújlakról visszatért felderítője híreiről, aki szerint „a szultán teljes haderejével úton van, és már Plovdivba ért". „Azt is mondja, hogy hidat is emelnek, de mivel a folyók jelenleg áradnak, a legkevésbé sem fogják tudni azt befejezni... a rácok és más a Szerémségben lakó népek, ha csak felségedtől egy kis erőt is éreznének e tartományban, fegyvert ragadnának a török ellen, annak kiűzésére." Ugyanakkor egy sor

szlavóniai magyar úr követei – Gilétfi Miklóst, Tahy Jánost, az Erdődy-testvéreket, Batthyány Orbánt, Keserű Mihályt és Markos Pétert említi név szerint – odamentek Újlakra, és tárgyaltak a törökkel. Gilétfi állítólag kijelentette volna nekik: „Hol a ti török erőtök? Ha a szultánnak nincs serege, van nekünk elég, csak jöjjön, a kezébe adjuk az országot." „Azt is elmondta, hogy a szultán most egyáltalán nem támadná meg ezt az országot, hanem akik a »szepesi« pártján állnak, állandóan nógatják és naponta sürgetik." A Ferdinánd-párti urak – Zay Ferenc, Zoltay Imre és mások – ereje csekély. „Mindkét felől körbevettek minket, mind a törökök, mind a jánosisták." De úgy hírlik, a töröknek baja van a perzsákkal, sőt állítólag olyan hírt kapott, hogy Károly császár ellene vonul.[54]

A levél egy kisebb csetepatéban elért győzelem elbeszélésével és a szokásos segítségért könyörgéssel ér véget. Nem kell különösebben éles fül hozzá, hogy kihalljuk belőle a minden fűszálba kapaszkodó reménykedést, és a feneketlen gyűlöletet a János-párt ellen. Igaz, a Ferdinánd-pártiak vakon hittek abban, hogy Szapolyai hozta nyakukra a törököt, de egy tapasztalt végvári tisztnek nem lett volna szabad bedőlnie az effajta híreszteléseknek. Márpedig Habardanecz János nemcsak tapasztalt tiszt, hanem a törököt jól ismerő diplomata is volt. Annyira, hogy 1529 júniusában Ferdinánd éppen őhozzá fordult, hogy egy-egy Ibrahim nagyvezírhez, illetve a szultánhoz szóló levelet juttasson át a török birodalomba.[55] Nyilván ez is amolyan elkésett békekísérlet volt, s nem is lett belőle semmi.

Mint tudjuk, a török e hadjárat során Bécsig jutott. Hogy a szlavóniai harcok hogyan alakultak, arról nem sok sejtelmünk van, de túl sok sikert nem hozhattak Habardanecznek. Következő lépése mindenesetre végső elkeseredésről tanúskodik.

1529–1530 fordulóján a magyar politikai elit mély zavarodottsággal figyelte az ország kettészakadását. Aki csak tehette, mindkét királynál tájékozódott. Így került sor a szélkakasként ide-oda pártoló Várday Pál esztergomi érsek üzenetváltásaira János királlyal. Habardanecz, neszét vévén a dolognak, felajánlotta szolgálatait az érseknek. Mint maga vallotta be utóbb: nem tiszta szándékkal tette. „[Most] őfelsége kezében vagyok, azt tesz velem, amit akar. De be akarom vallani az igazságot. Igaz az, hogy azt javasoltam, meg kell ölni őfelségét [János királyt], és kardommal törtem rá. De nem valaki másnak tanácsa vagy

megbízatása alapján akartam ezt megtenni és elkövetni, hanem saját akaratomból, mivel megtudtam, hogy a [szerb] despota úr őfelsége megbízatásából ölette meg kegyetlenül szüleimet és testvéreimet. Efelőli keserűségemben és fájdalmamban javasoltam ezt tenni".[56] A merénylőt, aki valószínűleg Várday levelének átadásakor kísérelte meg tettét, elfogták és vallatni kezdték. 1530 február végén mindenesetre rabként ült Budán (az árulással vádolt Ártándy Pállal együtt).[57]

A vád súlyos volt, és a korábbi pártfogó, Ferdinánd király nem volt hajlandó közbenjárni „kedves hívéért", pedig ekkor folyamatosan tárgyalt János diplomatáival. Tanácsosai – 1531 júniusában – még azt a javaslatot is elutasították, hogy cseréljék ki az 1528 legelején fogságba esett híres jánosista huszártiszttel, Mesztegnyői Bodó Ferenccel. Habardanecz mindenestre magára vallott – a történet lényegét éppen vallomása alapján ismerjük –, ez a merev elzárkózás azonban mégis hagy egy kicsiny gyanút. Mint már említettem, a Habsburgok nem voltak finnyásak, ha mások életéről kellett dönteniük. I. Ferdinánd nemcsak diplomaták meggyilkolására utasította embereit, hanem – mint ezt ma már bizonyosan tudjuk – tőle származott a Fráter György meggyilkolását elrendelő utasítás is. Elképzelhető tehát, hogy a volt jajcai provizor ugyanolyan parancsot kapott, mint 1527-ben, csak éppen az áldozat rangja lett volna magasabb egy közönséges követénél. Vitéz ember volt, talán hallgatni is tudott.[58]

Persze mindez csak találgatás. Ha Istvánffynak hihetünk, I. János végül megunta a huzavonát, török módra bőrzsákba varratta merénylőjét, és a Dunába fojtatta.[59]

A SZTAMBULI TÁRGYALÁSOK

Ami végül magukat a tárgyalásokat, illetve a róluk ránk maradt beszámolókat illeti, először is azt illenék tisztázni, mikor és milyen célból készültek ezek az iratok? Ma mindkettő a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban van, s a másodikról, Habardanecz János „jelentéséről" azt is tudjuk, hogyan íródott: Habardanecz élőszóban számolt be portai tárgyalásairól Ferdinánd titkárának, Johann Maynak, aki a hallottakat írásban rögzítette, valószínűleg az 1529. február 19-ét követő napok valamelyikén, mert a kézirat ezt a dátumot viseli. Latin eredetijét a múlt

században Anton von Gévay adta ki, idézett munkája 3. és következő lapjain. A kiadás pontosságának ellenőrzésére most nem volt módunk, úgy tűnik azonban, hogy meglehetősen megbízható.

Hieronim Łaski jelentésének elkészültéről már kevesebb információnk van. Szerzője vagy maga írta le, vagy egy egyszerű írnoknak diktálta, mert az egyébként egyes szám harmadik személyű elbeszélés időnként önkéntelenül egyes szám első személyre („én") vált át. A szöveg maga azt sugallja, hogy János király számára készülhetett, talán még Tarnówban, 1528 nyarának végén, valószínűleg eredeti sztambuli följegyzések felhasználásával. Hogyan került a bécsi levéltárba, arra ez a feltevés nem ad közvetlen magyarázatot. Elképzelhető, hogy a követ csak jóval később, már Ferdinánd szolgálatában vetette papírra emlékeit, vagy – s ez a valószínűbb – átpártolása után juttatta el írását a Habsburg uralkodónak, hiszen a hajdani tárgyalás lefolyása őt is igencsak érdekelhette.

A latin szöveg kiadására eddig kétszer került sor, először még Bél Mátyás nyomtatta ki, *Adparatus ad Historiam Hungariae, sive collectio Miscellanea...*, Posonii, 1835, 159–189., majd Eudoxiu de Hurmuzaki publikálta (*Documente privitóre la Istoria Românilor* I/2., 1451–1575, Bucuresci, 1891, 38 skk.). Bél Mátyás olvasatában több bizonytalanság érzékelhető, s sajnos Hurmuzaki csak másolja Bélt, akire egyébként nem is hivatkozik. Mivel ellenőrzésre itt sem volt lehetőségünk, csak a legnyilvánvalóbb félreolvasásokat korrigálhattuk.

A két elbeszélés stílusa – nyilván keletkezési körülményeik eltérése folytán – sokban különbözik: Łaski részletezőbb, olykor kifejezetten szószátyár, és sok személyes elemre tér ki. A Habardanecz-féle irat viszont meglehetősen szikár, s hogy maga a követ a tulajdonképpeni elbeszélő, az többnyire csak abból derül ki, hogy sokkal többet beszél önmagáról, mint követtársáról, Siegmund Weichselbergerről. (Ezért aztán nem is tudjuk biztosan, ez utóbbi valóban olyan alárendelt szerepet játszott-e, mint a jelentésből kiderül, s mint Habardanecz egyéniségéből is következik? Vagy csak a beszámoló diktálásakor „feledkeztek meg" néhány szerepléséről?)

Arról, hogy a követek milyen utasításokkal fölszerelve keltek útra, nincs közvetlen tudomásunk. A két beszámoló azonban a lényeget biztosan tartalmazza.

Hieronim Łaskit arra hatalmazta föl I. János, hogy kössön szövetséget Magyarország és a Török Birodalom között, de adófizetési kötelezettség vállalása nélkül. A szövetség egyértelműen Habsburg Ferdinánd ellen irányult, akit János török segítséggel kívánt az országból kiűzni. Egyéb tekintetben a követ, úgy tűnik, szabad kezet kapott.

A Habardanecz–Weichselberger kettős utasítása úgy szólt, hogy teremtsenek békét a Portával, éspedig oly módon, hogy az ismerje el a császári ház magyarországi uralmát. E célból nemcsak békés szomszédságot, hanem valamiféle fizetséget is felajánlhattak, de az a beszámolóból nem derül ki, hogy ezt adó, vagy valamiféle váltság formájában kell elképzelnünk.

A két követség útja közül nyilvánvalóan Łaskié volt a nehezebb. Mint maga is kénytelen többször bevallani, menlevél nélkül utazott, ami önmagában is bizonyíték kiküldetésének előkészítetlenségére, s egyben kényszerűségére. S bár mint gyakorlott diplomata, ismerte a diplomáciai mentesség fogalmát, egyáltalán nem lehetett biztos abban, hogy azt a török is tiszteletben tartja. Hiszen később kétszer is emlékeztetik arra a török követre, akit még II. Lajos fogatott el, s aki a jelek szerint eltűnt a mohácsi hadjárat forgatagában. Łaski nem vitt magával ajándékokat, pedig azt a kor diplomáciai szokásai gyakorlatilag kötelezőnek tekintették.[60] Musztafa pasa nyíltan rákérdez a dologra és kereken meg is mondja a követnek, hogy ezt sértésnek kellene tekinteniük. („Nem azért, mert megköveteljük az ajándékokat, hanem mert az ajándékon keresztül tisztelik meg Urunk nagyságát.") Łaski nem is tud hamarjában mit válaszolni, előbb bevallja, bizony nem hozott semmit, majd kifakad: oly nehéz útja volt, csak a kötelességtudat vitte rajta végig, s most ahelyett, hogy őt ajándékoznák meg, tőle várnak ajándékot. „Amelyekből nálam semmi sincs. Ha pedig lett volna valami nálam, elvették volna egyéb holmijaimmal együtt." Azt az állítást, hogy útközben kirabolták, a szultán előtt is megerősíti, de hogy igazat mond-e, az erősen kétséges: János király 1527 őszén nem volt olyan helyzetben, hogy megfelelő értékű ajándékokat küldhessen, méltatlanul keveset pedig nyilván nem mert küldeni. A kevés előnyök egyike, amit a lengyel kihasználhatott, hogy több nyelven beszélt, Musztafa pasával például olaszul tárgyalt, de törökül nem tudott, s így rászorult tolmácsára.[61]

Habardaneczék ezzel szemben gondosan előkészített úton, menlevél oltalmában utazhattak.[62] A Ferdinánd király által küldött ajándékokat mindjárt az első találkozáskor átnyújtották Ibrahim nagyvezírnek, később magának a szultánnak is. E második esemény részletező leírása nemcsak a követek büszkeségét tükrözi – bár Habardanecznek, a vidéki nemesből lett katonatiszt-diplomatának érezhetően kedvére való a pompás külsőségek elmesélése –, hanem az ajándékozás valódi fontosságát is. A főúri sarj, de akkor éppen szegény Łaski alig pár szót veszteget a fogadtatás külsőségeire, és még mikor a szultán elé kísérték, akkor sem szól a részletekről.

A kor szokásai ugyancsak előírták, hogy a diplomaták személyhez szóló leveleket vigyenek részben a fölkeresett uralkodóhoz, részben annak tanácsosaihoz. Łaski is, Habardanecz is szól arról, hogy voltak náluk ilyen levelek. Az az írás pedig, amelyet az előbbi Ibrahimhoz vitt János királytól, ránk is maradt: a török fordítás szerint mindössze azt tartalmazta, Ibrahim a király bizalmas hívének tekintheti Łaskit, s támogassa őt a szultán színe előtt.[63] Łaski a szultánnak és előkelőinek szóló okmányokon kívül még a semmiféle hivatalos hatalommal nem rendelkező Lodovico Grittihez is vitt írást (amit az később, az ő tanácsára, Ibrahimnak is megmutat, mert a címzettet, valószínűleg Rincón híradása alapján,[64] befolyásos embernek tudták Magyarországon). Habardanecz szerint pedig maga a szultán hozta szóba előtte az írott formában kapott üzenetet. De Łaski ezzel sem tudta ellensúlyozni azt a hatást, amit váratlan felbukkanása, és (még) nem várt ajánlata tett. Grittitől meg is tudta később, hogy a pasák „mennyire csodálkoznak, hogy ilyen követség dolgában érkeztem".

A két küldöttség fogadtatását, legalábbis az első pillanatokban, a külsőségek határozták meg. Łaskit szemrehányásokkal fogadják, és Ibrahim, akihez nagy nehezen bejut, azonnal tudtára adja: itt Sztambulban tisztában vannak vele, hogy csak a Ferdinándtól elszenvedett vereség vitte rá Szapolyait a felajánlkozásra. Habardaneczéket viszont ünnepi pompával vezetgetik a pasákhoz, Ibrahim elfogadja ajándékaikat, majd harmadnapon megint nagy pompával kísértetik őket az első szultáni kihallgatásra. Velence állandó portai követének, Piero Zennek leveleiből tudjuk, hogy mind a magukkal hozott iratok, mind viselkedésük jó benyomást tett a törökökre, olyannyira, hogy Gritti maga szemrehányást is

tett később Ibrahimnak, miért bánik olyan kitüntető figyelemmel a Habsburgok embereivel.[65]

A folytatás azonban szinte meglepő módon azonos mindkét tárgyaláson. Míg a keresztény követek hosszan fejtegetik, miért az ő uruk a törvényes magyar király, és miért nem a másik, a török mindkétszer azonos érveléssel válaszol: Buda, s vele Magyarország sem egyiké, sem másiké, hanem a szultáné, „mert ahol a mi urunk feje megpihen, ahová egyszer a lova bedugta a fejét, az már örökös jogon urunkat tartozik megilletni", illetve: „a török szultán Budán volt, azt és Magyarország gazdagabbik részét elpusztította, s fegyverrel és hatalommal meghódította".

E momentumokban a két fél azonos alapon áll, vagyis érvelését elsősorban közjogilag kívánja alátámasztani. Az európai diplomáciában évszázadok óta ez az általános gyakorlat,[66] s a történtek szerint a töröknek is volt ehhez érzéke. A hivatkozott jogelvek azonban merően eltérők, még a keresztények között is. Ferdinánd király megbízottja egyszerre hivatkozik az örökösödési rendre, a választásra és családja előkelőségére, míg János király embere csak a választás elvére hivatkozhat. A török pedig a maga részéről egy más jogfelfogást: a hódítás jogát vallja. Mondanunk sem kell, hogy ezt természetesen Európa is ismerte és gyakorolta, csak éppen hivatkozni nem illett rá...

A felek e jogelvek alapján természetesen nem egyezhettek meg. Kicsit meglepően, de egyáltalán nem váratlanul, azok csak a második tárgyaláson maradtak az előtérben. Az elsőn, Łaskién, nagyon hamar egészen más lett a fő téma: az, hogy milyen feltételekkel jöhet létre a megállapodás. A török tárgyaló fél a korabeli diplomáciai manőverek egész fegyvertárát fölvonultatta Łaski ellenében.

Miután Ibrahim nagyvezír mindjárt kezdetben megmondja Łaskinak, mi a véleménye a Porta urainak János király elkésett jelentkezéséről, rögtön utána Musztafa pasa veszi kezelésbe a követet, ő játssza ezúttal a kemény tárgyalófél szerepét. Felháborodik például azon, hogy Szapolyai „atyjának" merte nevezni a szultánt! – hogy aztán a második találkozásnál kiderüljön, el tudja ő játszani a jóságos öreg barát szerepét is.

Mindenesetre a Musztafánál történt első kihallgatás után a lengyelt háziőrizetbe helyezik, éppen karácsony idejére, majd Ibrahim megismétli: a gyöngénél is gyöngébb magyar király csak adó ellenében számíthat megegyezésre. Ájász pasa kezdi a

szelídebb hangot, de az igazi kulcsfigura Gritti, a velencei dózse Sztambulban élő törvénytelen fia, ékszerkereskedő és Ibrahim pasa bizalmasa. Ő úgy tesz, mintha saját jó szándéka vezetné, közben nyilvánvalóan ő az, akinek megértő jóakarattal kell rávezetnie az előzőleg megpuhított tárgyalófelet a szükséges lépésekre. Ő is az adószedés elkerülhetetlenségét kezdi el magyarázni Łaskinak, majd a pasák nevében szóba hozza az évente történő rendszeres ajándékküldést. A követ azonban nem dől be, hiszen ez a játék az európai diplomáciában is ősidőktől ismert.[67] Ő is a hagyományok szerint játszik tehát tovább. Abban már biztos lehetett, hogy a török is akarja a megegyezést, de csak egyetlen reális érvet tud felhozni az adó-kívánással szemben, azt, hogy ezzel János király kirekesztené magát az európai keresztény fejedelmek közül. Mivel a törököt ezzel az érvvel nem tudja engedményre bírni, megpróbálkozik minden, az európai diplomáciában szokásos módszerrel. Grittivel mulatságos nagyotmondási versenybe kerül, mikor ő a megbízóját támogató franciákkal, az olasz meg Velence hatalmával igyekszik jobb belátásra bírni partnerét. Kezdettől fogva meglehetősen szemérmetlenül hízeleg a leghatalmasabb pasának, Ibrahimnak. Állítja, hogy Szapolyai vajdaként a béke barátja volt (ebben az a szép, hogy Sztambulban nyilván nem felejtették el sűrű beavatkozásait Havaselve ügyeibe). De Ibrahimról lepereg minden, pontosan megmondja Łaskinak, attól tartanak, a magyar felajánlkozás nem őszinte, és hogy a Porta bizony komoly költségeket és kockázatot vállal, ha támogatja János királyt a Habsburgok ellen, méghozzá úgy, hogy az előbbitől nemigen remélhet viszonzást. Ilyen gyönge partner szövetség-ajánlatát elhozni, menlevél nélkül, az bizony vakmerőség. A lengyel ismételten kénytelen beismerni, hogy bizony a szükség küldette őt a törökhöz, fantasztikus mesét tálal föl a nagyvezírnek egy készülő óriási keresztes hadjáratról, végül meglehetősen arcátlan ellenjavaslattal hozakodik elő: ad I. János adót, ha a török visszaadja a közelmúltban elfoglalt végvárakat.

Ibrahim reagálása: kineveti a követet, majd némi húzodozás után közli: a szultán erről hallani sem akar. Ez az a pillanat, amikor Łaski rájön, elérheti az adókövetelés elengedését. Újabb, nem kevésbé pimasz ötlettel hozakodik elő: a tervezett megállapodásba vegyék bele az ő szülőhazáját, Lengyelországot is. Erre semmiféle felhatalmazása nem volt, Zsigmond király utóbb

felelősségre is vonta akciójáért.[68] Az adott pillanatban azonban a Porta urai egy darabig eljátszadoznak az ötlettel, hogy aztán természetesen egészében elutasítsák.

A két fél manőverezése végül ugyanott ér véget, ahol elkezdődött: Łaski konok kitartása és elterelő manőverei eredményesnek bizonyulnak, nem kell elfogadnia az adófizetést, még „ajándéknak" átkeresztelve sem. Ibrahim végül felhagy az alkudozással, s beviszi a követet a szultánhoz, aki kijelenti, jogait fenntartja ugyan Magyarországra, de elismeri János királyt, és segítséget is ad neki. Łaski úgy érezheti, megnyerte a hosszú szócsatát, de Szülejmán azonnal le is hűti lelkesedését: ő maga fog, teljes erejével, új szövetségese támogatására érkezni. A lengyel megretten, hiszen nagyon is jól tudja, mit jelenthet a szultán személyes hadba vonulása. De hiába próbálja megint csak meglehetősen szemtelen javaslatokkal rávenni Ibrahimot, tartsa otthon urát, az persze nem áll kötélnek. Legföljebb a követnek nyújt személyes elégtételt: végre találkozhat azzal a diplomatával, aki mindvégig a háttérből segítette ügyét: Piero Zennel. A nevezetes szultáni ahdnámét még így is csak hetekkel később, indulása napján kapja kézhez: ennek szövege nem maradt ránk, az a változat, amelyet idézni szoktak, egy későbbi, 1530-as ahdnáme, bár a jelek szerint a két szöveg nem térhetett el sokban egymástól.[69]

Számunkra ugyanakkor a szultánnál lejátszódott jelenet az egész tárgyalás kulcspontja. Minden, ami eddig elhangzott, jelentéktelen apróság volt, a török magyarországi szándékai komolyak, és János királyt is legföljebb eszközüknek tekintik. Presztízs-szempontból jól jött volna nekik az adófizetés elfogadtatása, de nem az volt a lényeg, hanem az, hogy további nyugati előretörésüket egy helybeli hatalom is támogassa, legyen az pillanatnyilag bármilyen gyönge vagy esendő. János király nyilván tudta, miért adott olyan szigorú utasításokat követének – de igazából sem ő, sem Łaski nem befolyásolta a szultán döntését. Az valószínűleg már akkor megszületett, amikor Łaskival az első komolyabb megbeszélések lezajlottak. Sőt, a jelek arra mutatnak, hogy ezt a döntést valaki (nyilván Gritti) megsúghatta a lengyelnek, hiszen a tárgyalások végén tett furcsa gesztusai másképp nem lennének érthetők („nem tudom, milyen sugallat oktatott ki téged...", mondja Ibrahim a lengyelnek).

Miután végre sikerült bevégeznie küldetését, Łaski hazakészül. Közben azért – állítólag János király felhatalmazásával, de erre más bizonyítékunk nincsen – „kinevezi" Grittit Magyarország állandó portai követévé. Ebben nemcsak a körülmények gyanúsak, hanem az a tény is, hogy a magyar diplomáciai gyakorlat ekkor még nem alkalmazott állandó követeket, s az erdélyi fejedelmek is csak évtizedekkel később vezették be ezt az intézményt.

A nagyon is hasonló kezdet után merőben másképp zajlottak Habardaneczék megbeszélései. Velük nincs különösebb diplomáciai sakkozás, egyedül és kizárólag Ibrahim nagyvezírrel, sőt később már csak annak titkárával, tolmácsával, meg a csausz basival tárgyalnak. A jogi érvelés itt mindvégig a középpontban marad, s Habardanecz az első szópárbajban egy pillanatra sarokba is szorítja partnerét (ha a török magáénak tudta Budát, s a sereg olyan fegyelmezett, hogyan éghetett le mégis az egész város?), Ibrahim kénytelen visszaterelni a szót arra, ahonnan kiindultak: „Ferdinánd nem királya Magyarországnak, mert az az ország a miénk." A tárgyalás folyamán ezúttal még vaskosabb eszközök is előkerülnek. A török titkolja, hogy már megegyezett János királlyal („erdélyi bán"-nak nevezi), ugyanakkor Ibrahim azt is nyíltan megmondja a követeknek, csakis a tél közeledte kényszerítette visszavonulásra 1526-ban a szultánt. Habardanecz erre hosszadalmas, és minden mondatában hazug fejtegetésbe kezd arról, hogyan erőszakolta ki Szapolyai saját megválasztását Tokajban(!). Itt kell megjegyeznem, hogy a hazugság akár akaratlan is lehetett, hiszen Ferdinánd propagandája ezt a történetet széltében-hosszában terjesztette, s az elvakult hadfi akár el is hihette a meséket. Másfelől viszont a hazudozás ebben az információhiányban szenvedő korszakban a mindenkori követek megszokott fegyvere volt, amivel minden diplomata pontosan tisztában is lehetett.[70]

Ibrahim itt nem is tudja megfogni a követet, azonban annak nagyotmondása hamar megfordítja az alapállást. Habardanecznek Ferdinándot magasztaló szavaira – milyen hatalmas, bölcs, mennyi barátja van stb. – egyszerűen úgy felel, hogy részleteket kérdez: ugyan hol aratta fényes győzelmeit a fiatal Habsburg? Habardanecz megint hazudni kénytelen az európai helyzetről, ura távoli és sosem volt győzelmeiről, de olyan átlátszó módon

teszi, hogy Ibrahim, mielőtt bekísérné Szülejmánhoz a követeket, egyre gunyorosabbá válik.

A szultáni kihallgatás két sokat sejtető afférral kezdődik. A tolmács Habardanecz európai üdvözlési formuláit a török udvarban szokásos megalázkodó mondatokkal adja tovább, mire a törökül jól tudó egykori végvári tiszt félbeszakítja, és pontos fordítást kér. A szultán, aki jól szórakozik a szóváltáson, nem szól közvetlenül a követekhez, csak Ibrahim közvetítésével tudatja, hogy sérelmezi a Ferdinánd által önmagára alkalmazott „leghatalmasabb" jelzőt. A szóváltást Habardanecz Franciaország csepülésével zárja le. Az egész kihallgatás kellemetlen légköre még a másodkézből készült jelentés szövegén is átüt.

A folytatás még nehezebb, s csak a gyanútlan szemlélő hiheti, hogy a követek hibájából. Ibrahim a második tárgyaláson rákérdez, tulajdonképpen mit akar Ferdinánd király? Arra a válaszra, hogy Magyarországot és a békét egyszerre, sandán visszakérdez: hogy lehet ezt elfogadtatni a szultánnal? A kialakuló szópárbajban szalad ki Habardanecz száján a sorsdöntőnek tartott mondat: a fentiekhez pluszban még a nemrég elveszített végvárakat is visszakívánja királya. Ibrahim felhorkan: milyen várakat? Habardanecz egész listát sorol föl, mire a nagyvezír megvetően megjegyzi: még jó, hogy Konstantinápolyt nem akarjátok. Talán még erőszakkal is megpróbálnátok a visszaszerzésüket?

Kétségtelen, hogy a követelés túlzó volt, s nyilván csak azért hangzott el, hogy később legyen miből engedni. Csakhogy Łaski hasonló (bár sokkal mérsékeltebb) javaslatánál Ibrahim nevetett, és tovább alkudozott, most viszont egyszer s mindenkorra megmerevedik. Hiába kínálnak föl a követek végül pénzt a várak váltságául (vagy adóként, ez a szövegből nem derül ki), a válasz ettől a pillanattól fogva mindig az: béke csak akkor lehet, ha a Habsburg lemond Magyarországról. A nagyvezír még az elutasítás okát is nyíltan megmondja: ha meghagyjuk nektek Magyarországot, túl erősek, túl veszedelmes szomszédaink lesztek. A többi már csak körítés, bár igen durva körítés: a császári testvérpár tisztességének kétségbevonása („uratoknak nincs hite"), a jánosisták állítólagos trencséni diadalával való riogatás.[71] A követek egyre ügyetlenebbül védekeznek, s még az igazság is valószínűtlenül hangzik szájukból (I. Ferenc és a pápa

köpönyegforgatása). Ibrahim azzal a nyers kérdéssel rekeszti be az alkut: Károly és Ferdinánd talán az egész világot akarják?

A második, záró kihallgatás a szultánnál már csak formaság, Szülejmán megint nem szól a követekhez, Ibrahim tolmácsolja híressé vált üzenetét Ferdinándnak („uratok mindeddig nem érezte barátságunkat és szomszédságunkat, de nyomban érezni fogja...").

Ami viszont ezután következik, az a török részéről egyértelmű taktikázás, a követek részéről pedig a helyzet tökéletes félreértése. A Porta hónapokig visszatartja a hazatérni szándékozó Habardaneczéket, akik ezt a magatartást a velencei követ intrikájának tudják be, s ezt ott helyben is elmondják, mert a bailo, Piero Zen, el is panaszolja a dolgot november 27-én hazaküldött jelentésében.[72] A dologban az a komikus, hogy az ő szájába adott indokolás (a követek kémkedni jöttek, háborút készítenek elő, ne vigyék haza idő előtt a szultáni fenyegetést) lényegében a török diplomácia valós szándékait tükrözi, amihez nem volt szükség semmiféle külső tanácsra. A követek valószínűleg kaptak bizonyos információt Piero Zen (vagy talán Gritti?) sürgölődéséről és – ellenségüknek tudva Velencét – rosszhiszeműen neki tulajdonították a döntés sugalmazását. A valóságban azonban a bailo meglehetős aggodalommal figyelte a tárgyalásokat, s csak Musztafa pasa tudta megnyugtatni: bár Ibrahim látszólag komolyan tárgyal Habardaneczékkel, csak az időt húzza, mert a szultán nem kíván megegyezni velük.[73]

Még nagyobbat téved a két követ az 1528 októberében Sztambulba érkező lengyel követ tevékenységének a megítélésében. Zsigmond király meglehetősen kényesen ügyelt arra, hogy ne avatkozzon be a magyar háborúskodásba. János király törökkel való paktálását nyíltan elítélte, s követe, Jan Tęczynski lublini várnagy, éppen azért ment Sztambulba, hogy helyrehozza a Hieronim Łaski által, felhatalmazás nélkül tett javaslatok okozta zavart.

Mert Łaski igencsak befűtött eredeti uralkodójának. 1528. április 14-én Tîrgoviştéből I. Zsigmondnak küldött részletes jelentésében nemcsak arról számolt be, hogy „békét és örök szövetséget hoztam létre, s nemcsak békét, hanem olyan segítségnyújtást is szereztem, amely Őfelsége minden ellensége ellen szól", hanem azt is állítja, hogy „megkötöttem és kieszközöltem, hogy a [lengyel] fegyverszünetet tíz évre meghosszabbítsák".[74]

Ez utóbbi kijelentést saját naplója nem támasztja alá, abban legföljebb azt olvashatjuk, hogy Ibrahim búcsúzáskor megígérte: el fogja intézni a lengyel fegyverszünet meghosszabbítását. Az is gyanús, hogy a Zsigmondnak szóló levélben Łaski szabályosan lebeszéli királyát, ne küldjön követet Sztambulba, majd ő elintéz mindent...

A krakkói udvar mindenesetre kutyaszorítóba került. Azt, hogy mit akart, jól tudjuk, hiszen még a követ eredeti, titkos utasítása is fennmaradt.[75] Ebben, még nem tudván Łaski machinációiról, 10 évi fegyverszünetet kér Krakkó a szultántól, az adófizetés gondolatát elutasítja, s egyben tudatja Szülejmánnal, hogy a két magyar ellenkirály rövidesen kibékül, ahogy békülőben van a pápa és a francia király is a német császárral.[76] Bár ezt az utasítást utóbb kénytelenek voltak megváltoztatni, semmi okunk feltételezni, hogy a lényegben engedtek volna. Hogy ezek után miféle félreértés folytán vélhették úgy Habardaneczék, hogy Zsigmond király I. János oldalán kíván beavatkozni a magyar háborúba, arra a notórius rosszhiszeműségen kívül nehéz más magyarázatot találni. Pedig Ibrahim titkára még azt is megmondta Habardanecznek, hogy Hieronim Łaski újra Sztambulban van, és információkat szolgáltatott a követek személyéről a törököknek. Igazán nem kellett volna messze menniük, ha kudarcuk miatt bűnbakot akartak volna keresni.

A szultán mindenesetre valóban azt akarta, hogy valódi szándékairól a lehető legkésőbb értesüljenek az érdekeltek. Ezért, mikor végre december elején elbocsájtotta I. Ferdinánd követeit, olyan levelet küldött általuk Ausztriába, amiben szó sincs fenyegetésről, inkább jószomszédságról és egyetértésről. „Régóta úgy véled, jó szomszédoknak kellene lennünk, de most Buda, amit én kardommal szereztem meg és fosztottam ki, a tiéd – de ha Te úgy tárgyalsz, ahogy értesültem róla, akkor baráti szándékot mutatsz. Amit meghódítottál, békében kell megtartanod, és senki tőlünk nem fog károdra lenni. Ha sikerül békét szerezned az erdélyi vajdával, az ne a hátunk mögött történjen, Isten szövetséget és barátságot ad majd nekünk."[77]

Mint már említettem, Ferdinánd valóban nem értette meg, mit is akar vele a szultán. Ő, akinek követei gátlástalanul hazudtak, ha szükségét látták, most hónapokig hisz, mert hinni akar egy nyilvánvalóan félrevezető szándékú levélnek.

Ez is a 16. század eleji diplomácia egyik jellemző vonása: mindenki azt hiszi, ő félre tudja vezeti partnerét, de a partner nyilván becsületesen jár el vele szemben.[78] Azóta nagyot fejlődött a politika tudománya. De ahogy elnézem a huszadik század utolsó évtizedét, amelyben most élünk, ezt a gyermekbetegséget mintha máig nem heverték volna ki a világ külpolitikusai. Csak legföljebb nem a törökök, magyarok és németek hazudnak Magyarországért, hanem szerbek, bosnyákok, horvátok, és az Egyesült Nemzetek egész szervezete Boszniáért. Tempora mutantur, sed nos non mutamur in illis.

Barta Gábor

A BÉCSBE VEZETŐ ÚT

(Az oszmán nagyhatalom az 1520-as években)

Amikor 1520 őszén elterjedt a hír, hogy a szeptember 21-ről 22-re virradó éjszaka meghalt Szelim szultán, az oszmán fővárosban és tartományokban épp olyan megkönnyebbülést éreztek, mint az európai királyi udvarokban. Az oszmán alattvalók és a keresztény ellenfelek azonban ellentétes okokból néztek nagy várakozással az új uralkodó, Szülejmán szultán uralma elé. Az Oszmán Birodalomban a vezetés és az alattvalók széles tömegei ritkán tapasztalható egyetértésben utasították el Szelim már-már mániákusnak tűnő keleti politikáját, s alig várták, hogy véget érjenek a muszlim hittestvérek ellen viselt háborúk és az ezekhez kapcsolódó belső leszámolások. Az európaiak viszont, akik – mint kiderült: ok nélkül – nagyon féltek a harcias Szelimtől, úgy érezték, Szülejmán trónra lépésével eljött az az idő, amikor a kereszténység és az iszlám békében élhet egymással. Ez a remény azért tűnt megalapozottnak, mert azt az Oszmán Birodalom ügyeiben legtájékozottabb velencei diplomácia táplálta. Tomaso Contarini sztambuli ügyvivő *(bailo)* 1520 októberében azt a hírt küldte Velencébe (a velenceiek pedig a főbb európai udvarokba), hogy az új szultán minden jel szerint békés lesz, mivel „igazságos, és tökéletes tulajdonságokkal bír". X. Leó pápa a hírről értesülve megnyugodva jelentette ki, hogy mostantól a keresztények biztonságban érezhetik magukat.[1]

Noha a velenceiek még 1521 elején is tovább terjesztették a szultán békés természetéről szóló híreket, néhány hónapon belül kiderült, hogy a velencei diplomácia fatális tévedést követett el. A Magyarország elleni hadjárat megmutatta, hogy az oszmán politikában olyan fordulat következett be, amely súlyos fenyegetést jelentett az egész keresztény világra nézve. Az 1521-ben Sztambulba érkező velencei követ, Marco Minio, már pontosan érzékelte, hogy a nándorfehérvári hadjárat nem a véletlen műve volt, hanem a birodalom új stratégiájának a nyitánya. A pasák nemcsak az európai politikai helyzetről, Rómáról, az utakról stb.

érdeklődtek feltűnő kíváncsisággal, hanem azt is nyíltan megmondták, hogy a szultán elkötelezte magát az európai offenzíva mellett. Az első háború célpontja Magyarország, hogy onnan kiindulva könnyebben támadhassák meg a többi országot.[2]

Ezt a politikai fordulatot, amely csak Európából nézve tűnt váratlannak, elsősorban mégsem Szülejmán személye, hanem számos bel- és külpolitikai tényező együttes hatása kényszerítette ki. Hogy a kényszer szó használata nem túlzás, azt különösen jól mutatják a nándorfehérvári hadjáratot megelőző események. 1520–21-ben két nagy lázadás tört ki a birodalom keleti felében, a második már a hadjárati készülődés kellős közepén. A szultán mégis a támadás mellett döntött, vállalva annak kockázatát is, hogy az ottani bizonytalan helyzet miatt nem viheti magával az anatóliai csapatokat. Azt mondhatjuk, az új uralkodónak egyszerűen nem volt más választása, mint hogy a lehető leggyorsabban megkezdje az európai hódításokat.

Ez a fordulat Magyarország történetében is döntő változásokat hozott, hiszen ez vezetett el a királyság déli határait védő végvárrendszer bukásához, a mohácsi katasztrófához és azokhoz a tárgyalásokhoz, amelyekről a kötetünkben közölt források szólnak. Magyarország összeomlásának okai így leginkább az országon kívül: az Oszmán Birodalom belső helyzetében és a nemzetközi politikai viszonyokban rejlettek. Az alábbiakban ezért elhagyva a magyar optikát, az Oszmán Birodalom nézőpontjából tekintjük át azokat a kül- és belpolitikai eseményeket és folyamatokat, amelyek Szülejmánt arra késztették, hogy szakítson apja politikájával, és seregeit a budai, majd a bécsi útra vezetve, harcba szálljon az európai főhatalomért.

A KIZILBAS PROBLÉMA – KIEGYEZÉS IRÁNNAL

A *kizilbas* szó jelentése „vörösfej”. Eredetileg arra a vörös színű fejfedőre utalt, amelyet egy Azerbajdzsánban működő, *szafavijá*nak (a nyugati nyelvekben: *szafavidá*nak) nevezett muszlim szerzetesrend hívei viseltek. Később azokat a többnyire nomád törököket hívták így, akik az Iránban hatalomra jutott Iszmail sahot támogatták és az általa propagált vallást követték. Ma ezt a kizilbas vallást, amit több-kevesebb joggal a *síizmus* egyik válfajának tartanak, *alevi*nek nevezik.[3]

A szafavija *dervis*-rendet a 14. század elején egy Szafieddin Iszhak nevű misztikus (arab szóval *szúfi*) alapította az azerbajdzsáni Ardabilban. Lenyűgöző személyiségével hamarosan a hívek sokaságát vonzotta magához, s utódai, akiknél apáról fiúra szállt a rendfőnöki *(sejh)* tiszt, szintén elég ügyesnek bizonyultak ahhoz, hogy folyamatosan növeljék a rend befolyását. Tekintélyüket jelzi, hogy a 14. század végére kialakult legenda szerint Szafi családja a prófétától származik. A rend a 15. század közepéig egyértelműen az iszlám ún. *szunnita* ágához tartozott, ahhoz az irányhoz, amely az Oszmán Birodalom hivatalos vallása volt.[4]

1446-ban Dzsünejd sejh vette át a rend vezetését, s ő gyökeresen szakított elődei kontemplatív életmódjával. Valószínűleg a korabeli Irán kusza politikai viszonyai érlelték meg benne azt a gondolatot, hogy a rend szellemi befolyását politikai hatalomra váltsa át. Politikai és vallási agitációba kezdett, azt hirdette magáról, hogy Ali egyenes ági leszármazottja, s mint ilyent még a próféta társaival szemben is elsőbbség illeti meg. Fellépését az Azerbajdzsánban uralkodó karakojunlu fejedelem azzal jutalmazta, hogy kitiltotta Ardabilból. Dzsünejd ezután hosszú vándorútra indult, megjárta az Oszmán Birodalmat, Észak-Szíriát, a Fekete-tenger partját, s miközben új tanait hirdette, számos követőre tett szert. Végül a „fehér kos" törzsszövetség vezetője, Uzun Haszán, Irán jövendő uralkodója fogadta be, aki nővérét is hozzáadta feleségül. Dzsünejd fia, Hajdar, Uzun Haszán leányát kapta feleségül, s 1469-ben Uzun Haszán segítségével visszatért Ardabilba. Hajdar és segítői, a *halifé*k, minden eddiginél nagyobb vallási térítőmunkába kezdtek Azerbajdzsánban, Kelet-Anatóliában és Észak-Szíriában. Ezek a területek részben Iránhoz, részben az Oszmán Birodalomhoz, részben az egyiptomi mameluk államhoz tartoztak, s lakosságuk nagyobb része nomád törökökből állt.[5] A hívek tömegesen özönlöttek a mind több katonai vállakozást végrehajtó Hajdarhoz, aki megparancsolta nekik, hogy megkülönböztetésül vörös színű fejfedőt hordjanak. A fanatizált „vörösfejek"-ről, a kizilbasokról, a szunnita szerzők borzadállyal szólnak. Állítólag fittyet hánytak a vallási előírásoknak, s Hajdart, aki megkövetelte, hogy leboruljanak előtte, istenként tisztelték. Mikor Hajdar 1488-ban egy katonai összecsapásban elesett, II. Bajezid szultán (1481–1512) örömét fejezte ki az esemény felett, és Hajdar

híveit kóbor hordának nevezte. Az oszmán uralkodót ugyanis egyre jobban nyugtalanította a kizilbas ügynökök mind merészebb fellépése, akik cseppet sem törődtek azzal, hogy más uralkodó alattvalóit csábítják át a szafavidákhoz.

Az 1490-es években Irán teljes politikai anarchiába süllyedt. Ezt használta ki Hajdar kiskorú fia, Iszmail, aki tanácsadóival 1499 nyarán fölkerekedett a Kaspi-tenger menti száműzetési helyéről, és másfél év leforgása alatt megszerezte Irán trónját, 1502 tavaszán pedig bevonult Tebrizbe és sahnak kiáltotta ki magát. A tizenkettes siát Irán hivatalos vallásává nyilvánította, és hozzákezdett a szunniták könyörtelen üldözéséhez. 1508-ra teljesen megszilárdította hatalmát.

Iszmail hatalomra jutása rendkívüli fenyegetést jelentett az Oszmán Birodalomra nézve, kivált, hogy ebben a fenyegetésben a vallási és a politikai elemek szorosan összefonódtak. A hagyományos szunnita–siita ellentéten túl Bajezid és kormányzata azért nézte egyre növekvő aggodalommal a sah terjeszkedését, mert attól tartott, hogy az Oszmán Birodalomban élvezett vallási befolyását megpróbálja politikai hatalomra váltani, ami Anatólia elvesztését jelentette volna. A félelem nem volt alaptalan. A 16. század első évtizede ugyanis az oszmán társadalom mély válságának az ideje. Egymást követték a természeti katasztrófák: éhínség, pestis, áradások, földrengések, éppen akkor, amikor az állam központosítási törekvései soha nem látott mértékben felerősödtek. A II. Mehmed (1451–1481) uralkodása alatt végrehajtott, sok egyéni érdeket sértő földreform után Bajezid idejében módszeresen terjesztették ki a szandzsákösszeírások rendszerét, amely az adóterhek folytonos növekedésével járt. A burjánzásnak indult bürokrácia visszaélései általános elégedetlenséget szültek, de különösen két réteg forrongott: a kisbirtokos szpáhik és a nomádok. Az utóbbiak nagy számban éltek Anatólia déli-délnyugati, középső és keleti részein, s nem akarván beletörődni szabadságuk elvesztésébe, tömegestül álltak Iszmail oldalára. Számos törzs és klán átvonult Iránba, ahol ők alkották a sah fegyveres erejének magvát. Mások otthon maradtak, de a nyitott határokon át állandó kapcsolatot tartottak szellemi vezetőjükkel (főleg ardabili zarándoklatok formájában). Iszmail azért volt sikeres, mert az a vallás, amelyet ő kínált, lényegében felszínes iszlám elemeknek a törzsi nomád vallással elegyített keveréke volt. Legjellemzőbb vonásai a következők voltak: hit

az istenség emberi formában való megjelenésében és a formák átalakulásában (a lélekvándorlásban); Ali isteni tisztelete, valamint az a meggyőződés, hogy az uralkodóban (vagyis Iszmailban) Ali tért vissza, sőt maga az Isten jelent meg emberi formában. Az anatóliai nomádok és más, rendszerint a siizmushoz hajló elégedetlen társadalmi csoportok (köztük sok dervis) joggal érezték úgy, hogy a rideg, hivatalos vallásossággal szemben Iszmail valóban az ő nyelvükön szól és az ő gondolataikat fejezi ki. A korrupt oszmán világban élve különösen megfogta őket az a tanítás, amely arról szólt, hogy a kizilbas vallás az igaz emberek szektája.

Miközben Iszmail sah (akit Európában a szúfi szóból származó *szofi* néven emlegettek) egyre fokozta az anatóliai agitációt, a kizilbas kérdésben rengeteget habozó Bajezid három jelentősebb ellenintézkedést hozott. 1502-ben elrendelte, hogy a kizilbasokat derítsék fel, homlokukon bélyegezzék meg és deportálják a görög félszigetre. Ugyanebben az évben megparancsolta a keleti határok részleges lezárását, hogy a sahot megfossza az anatóliai emberutánpótlástól. Harmadszor pedig: teljes támogatást adott egy formalizált, szigorúbb szabályok szerint működő *bektasi* dervisrend megszervezéséhez, amelyet a kizilbas ellensúlyának szánt. Azt remélte, hogy ily módon államilag ellenőrzött szervezetbe terelheti az eretnekgyanús társadalmi csoportokat, megadva nekik a legalitás biztonságát még akkor is, ha nézeteik és rítusaik nem mindenben egyeznek a szunnita iszláméval.

A sahot azonban mindez nem téríthette el attól a szándékától, hogy hatalma alatt egyesítse a kizilbasok által lakott területeket. Ehhez próbálta megnyerni Velence támogatását is. 1508-ban két követet küldött a lagúnavárosba, akik tűzfegyvereket kértek és közös támadást javasoltak a szultán ellen. A Signoria azonban udvariasan elhárította az ajánlatot. Iszmail viszont 1510-ben így is legyőzte a Közép-Ázsiából támadó üzbég kánt, és szalmával kitömött fejét elküldte Bajezidnek. Ugyanebben az évben nagy sikert ért el azzal is, hogy megnyerte magának az Oszmán-ház egyik tagját, a Konját kormányzó Sehinsahot, Bajezid egyik fiát. 1511-ben elégedetten vette tudomásul, hogy az Oszmán Birodalomban kirobbant az első, óriási méretű kizilbas lázadás. Kilátásait tovább javította, hogy a gyengélkedő szultán fiai éppen ekkor indították meg nyílt harcukat a trónért. A testvérháborúból

a kizilbasokat gyűlölő Szelim került ki győztesen, aki 1512. április 24-én lemondatta apját. Reményeiben csalatkozott fivére, Ahmed, ezután követte saját fia, Murád példáját, és 1512 végén titkos szövetségre lépett Iszmaillal. A sah első ízben 1512 tavaszán avatkozott be nyíltan az oszmán belpolitikába, amikor csapatokat küldött Murád és a közép-anatóliai felkelők támogatására. 1512 novemberében azonban a horaszáni Gadzsdavánnál elszenvedte élete első vereségét, ahol serege java része odaveszett az üzbégek elleni csatában. Ez a katasztrófa nemcsak oszmán szövetségesei sorsát pecsételte meg, hanem a szafavida Irán terjeszkedési korszakának is véget vetett. Élete hátralévő részében a sah folytonos védekezésre kényszerült, s ezen az sem változtatott, hogy időnként megpróbált zavarokat támasztani támadó ellenfele hátországában.

Szelim szultán egész életét annak szentelte, hogy a mérhetetlenül gyűlölt sahot és annak hatalmát megsemmisítse. A vallástudósokkal már hercegként eretneknek nyilváníttatta Iszmailt és híveit, s amikor átvette a kormányrudat, haladéktalanul hozzálátott az otthoni kizilbasokkal való leszámoláshoz és a sah elleni hadjárat megszervezéséhez. A krónikák szerint a kizilbasokat gondosan összeíratta és vagy 40 000-et lemészároltatott közülük. Ez a szám kétségkívül erősen túlzó, de az üldözések bizonyára sok áldozatot követeltek. Szelim 1514-ben lezáratta az iráni határt és megtiltotta a kereskedést a két ország között, hogy vetélytársát megfossza legfontosabb jövedelmi forrásától: a vámbevételektől, a stratégiailag fontos nyersanyagoktól és az anatóliai ember- és élelemutánpótlástól. (1515-ben a kereskedelmi zárt a mameluk határokra is kiterjesztette, s a tilalmat megszegő kereskedők áruit elkoboztatta.)

1514 tavaszán Szelim megindult Iszmail ellen, s a nyomasztó létszám- és technikai fölényben lévő oszmán sereg 1514. augusztus 23-án Csaldirán mezején megsemmisítő vereséget mért a sah csapataira. Iszmail emberei azonban tűzfegyverek nélkül is halált megvető bátorsággal küzdöttek, és akkora emberveszteséget okoztak, hogy az oszmán katonákat többé nem lehetett Iszmail ellen vezényelni. Szelim a következő két évben sorra felszámolta a keleti határokon elhelyezkedő független fejedelemségeket, 1516–1517-ben pedig meghódította a mamelukok birodalmát: Szíriát és Egyiptomot, de mint az újabb kutatások kiderítették, mindezt azzal a céllal tette, hogy teljesen elszige-

telje Iszmail országát. 1518 tavaszán, Egyiptomból visszafelé jövet, egyenesen a sah ellen kívánt vonulni. Minden előkészületet megtett, hidat veretett az Eufráteszen, de Dábik mezejéről, ahol két évvel korábban a mameluk szultánon győzelmet aratott, mégsem Irán, hanem Sztambul felé vette az útját. Ahogy 1514 derekán Tebrizben, most is a hadsereg ellenállása hiúsította meg a végső leszámolást. Azok a janicsárok, akik hat évvel korábban trónra emelték a szultánt, az 1514. évi felvonulás és a csaldiráni ütközet keserves emlékei hatására megint megakadályozták abban, hogy elérje élete legfőbb célját.

Iszmail sah ezekben az években számottevő sereg nélkül nézett szembe az oszmán fenyegetéssel, úgyhogy túlzás nélkül mondhatjuk, valójában a janicsárok mentették meg az uralmát. Gyengeségét azonban kitűnő taktikával leplezte. 1516-tól kezdve nagy erőfeszítésekkel szert tett némi tűzfegyverre, s volt rá gondja, hogy ezeket minél többet mutogassa az oszmán határon. Valószínűleg ez is közrejátszott abban, hogy az oszmán harcosok mind kevésbé lelkesedtek egy iráni hadjáratért. Iszmail kapcsolatba lépett az Oszmán Birodalom ellenfeleivel is: a rodoszi lovagokkal (tőlük Dzsem herceg, II. Bajezid európai számkivetésben elhunyt testvérének fiát, Murádot szerette volna megszerezni), a portugálokkal (velük kereskedelmi egyezményt óhajtott kötni), az európai hatalmakkal (őket közös támadásra biztatta), jó kapcsolatokat épített ki a kaukázusi országokkal (ezzel utánpótlását javította), s ha kellett, Szelim hátországának megzavarásától sem riadt vissza. Mivel valószínűleg sejtette, hogy a szultán újabb óriási hadikészületei ellene irányulnak, 1519 második felében felkelést szervezett anatóliai, közelebbről a rumi tartományban élő hívei között. Az általa megadott időpontban, 1520. február 5-én, Dzselál fia Sah Veli kibontotta a felkelés zászlaját. A sah, ígérete ellenére, magára hagyta a felkelőket, akik néhány kezdeti győzelem után márciusban alulmaradtak a kormány csapataival szemben. 1520 végén, 1521 elején Iszmail sah ugyanígy cserbenhagyta a Szíriában fellázadt Dzsánberdi Gazálit, noha előzőleg támogatást ígért neki. Az első esetben valószínűleg azért táncolt vissza a nyílt fellépéstől, nehogy ürügyet kínáljon az erre váró Szelimnek, a másodikban pedig azért, nehogy elrontsa az annyira óhajtott béke esélyeit.

Szelim ugyanis 1514 után a sah minden közeledési kísérletét visszautasította; három hozzá érkező küldöttségét letartóztatta

vagy kivégeztette. 1518 és 1520 között már-már eszelősnek tűnő praktikákkal provokálta a sahot, hogy az oszmán közvélemény előtt ürügyet találjon a megtámadására. Ma már tudjuk, hogy Dzsánberdi kezdetben a szultán egyetértésével, sőt útmutatásai alapján vette fel a kapcsolatot a sahhal, s az eltervezett „ál-lázadás" arra szolgált volna, hogy a sahot belerántsák egy újabb háborúba. Szelim halála miatt azonban a kísérlet balul ütött ki, mert Dzsánberdi úgy ítélte meg, hogy eljött az idő a valódi önállósodásra.

Szelim totális hadviselése Irán ellen idővel mind több ellenérzést váltott ki a birodalomban. A kereskedelmi blokád nemcsak Iránnak, hanem az oszmán alattvalóknak és a kincstárnak is tetemes károkat okozott. Mind többen váltak áldozatává az ellenőrzésekkel, konfiskációkkal járó visszaéléseknek. Szintén rossz visszhangot keltett a tebrizi, az aleppói és az egyiptomi kereskedők Sztambulba hurcolása. A hadsereg hangulata és harckészsége ugyancsak egyre több aggodalomra adott okot. Az évekig tartó, nagy távolságra vezetett hadjáratok, a nehéz terepviszonyok, az élelmezési nehézségek, a hadfelvonulási területek kimerülése, a kizilbas katonák bátorsága és a saját alattvalók elleni hadakozás utálata oda vezetett, hogy a keleti bevetéseken mind kevésbé lehetett bízni a katonákban, akik a kizilbas lázadókkal vívott ütközetekben sorozatosan átálltak vagy indokolatlanul megfutottak. Bartolomeo Contarini velencei követ alapos okkal írta 1519. március 10-i beszámolójában, hogy az oszmán katonáknak elegük van a sah elleni küzdelemből, s inkább a gyengébb harcosoknak tartott magyarok ellen harcolnának. Ebben teljes mértékben egyetértett velük az európai oldalon, Ruméliában állomásozó katonaság. Ezen a részen már évtizedek óta nem került sor nagyarányú hadműveletekre, s az itteni vezérkar minden befolyását latba vetette annak érdekében, hogy az udvart aktívabb európai politikára sarkallja. A ruméliai „lobbinak" Szelim idején kevés esélye volt, de Szülejmán trónra lépésekor azonnal felemelte szavát, s azzal igyekezett kedvet csinálni a nyugati hadjárathoz, hogy túlzó jelentésekben ecsetelte Magyarország katonai gyengeségét.

Ezek után nem meglepő, hogy Szülejmán szultán első intézkedésével feloldotta az Iránt sújtó kereskedelmi blokádot (igaz, bizonyos fémárük kivitelét továbbra is engedélyhez kötötte). Ezután szabadon engedte az Iránból és az arab országokból

áttelepített kereskedőket, a vagyonuktól megfosztott kereskedők javait pedig visszaszolgáltatta. Ezeket a nagy megelégedettséggel fogadott lépéseket rövidesen követte a politikai stratégia átalakítása: 1520 novemberében, a keletről érkező rossz hírek ellenére, megszületett a döntés Magyarország lerohanásáról.

Ez a gyökeres fordulat természetesen megkívánta, hogy az oszmán vezetés legalább minimális szinten rendezze viszonyát Iszmaillal. Először is azt kellett elérnie, hogy a magyarországi hadjárat idején a sah nyugton maradjon. Ezt egyrészt azzal biztosították, hogy Ferhád pasa parancsnoksága alatt Közép-Anatóliába rendelték az anatóliai csapatokat. Másrészt Piri nagyvezír sugallatára (aki már Szelim alatt is fő szószólója volt a megbékélésnek), titokban, anélkül, hogy a kizilbas vezetést tájékoztatták volna, oszmán megbízottat küldtek Tebrizbe, hogy egy felemás megegyezési ajánlattal késleltessék a sah esetleges támadását. Mint kiderült, ettől nem kellett tartani, mert a sah miniszterei kapva kaptak a régóta várt alkalmon, és megerősítették a szafavida udvar kiegyezési szándékát. 1521 végén meghalt Bijikli Mehmed pasa dijarbekiri beglerbég, Szelim egykori bizalmasa, a kizilbasok kérlelhetetlen elllensége, s vele letűnt a színről a megbékélés egyik legnagyobb akadálya. Részleteiben még nem ismert diplomáciai előzmények után, 1523 szeptemberében fényes ajándékokkal Sztambulba érkezett Iszmail sah Tádzseddin Haszán nevű követe, hogy részvétét fejezze ki Szelim elhunyta miatt és gratuláljon Szülejmánnak a nándorfehérvári és a rodoszi győzelmekhez. A tárgyalásokon az oszmán vezérkar állítólag azt követelte, hogy a sah mondjon le Bagdadról és más iráni területekről. Ebből, úgy tűnik, semmi sem lett, de a követ úgy távozott az oszmán fővárosból, hogy egy évtizednyi ellenségeskedés után helyreállt a beszélő viszony a két birodalom között. 1524. május 23-án meghalt Iszmail sah, és országát, melyet oly nagy ügyességgel védett meg hatalmas ellenfelével szemben, a kizilbas törzsek között kitört hatalmi harc teljes anarchiába taszította. 1528-ig Szülejmánnak nem akadt gondja iráni szomszédjával (akkor se túl jelentős), így az 1520-as években nyugodtan, a birodalom számottevő tényezőinek teljes támogatásával fordíthatta „hadjárata kantárszárát a szerencsétlen magyarok felé”.[6]

TENGERI VAGY SZÁRAZFÖLDI HATALOM? A PORTUGÁL KÉRDÉS

Mikor Szelim a Közel-Kelet meghódításakor felvette „a két szent város (Mekka és Medina) szolgája" kitüntető címet, rangban és hatalomban a leghatalmasabb muszlim uralkodó lett. Ettől a pillanattól kezdve a muszlim közvélemény szemében felelőssé vált az egész iszlám sorsáért (elsősorban persze a szent helyek védelméért) is.

Az iszlám világot fenyegető legnagyobb veszélyt ezekben az években a portugálok jelentették, akik az új hajózási technikákat felhasználva, a századforduló körül megvetették a lábukat India nyugati partjain. Innen kiindulva fokozatosan ellenőrzésük alá vonták az indiai-óceáni kereskedelmi útvonalakat, s ez komoly válságot idézett elő a hagyományos levantei kereskedelemben. A keleti fűszerek egyre nehezebben jutottak el az egyiptomi és a szíriai piacokra, s a velenceiek, akik a legnagyobb európai fűszerkereskedőkként itt vásárolták fel a keleti árukat, már a századelőn komoly beszerzési nehézségekkel küszködtek. 1505-ben a portugálok a Vörös-tengeren is megjelentek, és egészen Dzsiddáig, Mekka kikötővárosáig hatoltak, ami rendkívüli izgalmat váltott ki az iszlám országokban.[7]

Egyiptom, a szent városok és a Vörös-tenger akkori urai, a mameluk szultánok ezért nem csupán gazdasági, hanem politikai okokból sem nézhették tovább tétlenül a portugálok előretörését. A kairói szultán először Velencéhez fordult, hogy a nagy technikai fölényben lévő portugálokkal szemben segítséget kérjen, de a köztársaságtól elutasító választ kapott. Kanszu Gavri szultán 1507-ben mégis Indiába küldött egy kisebb flottát, ezt azonban a portugálok 1509 elején Diu előtt szétverték. 1507-ben a portugálok bevették a Vörös-tenger bejárata előtt elhelyezkedő Sokotrát, 1510-ben pedig az indiai Goát, mire az indiai és a dél-arábiai muszlim fejedelmek sorra Kanszutól kértek segítséget. A hajóépítéshez szükséges nyersanyagok azonban Egyiptomban nem álltak rendelkezésre, ezért a mameluk szultán, feledve a korábbi ellenségeskedéseket és az újkeletű feszültségeket (az oszmán szultán egyik fia 1509-ben Egyiptomba menekült), II. Bajezidhez fordult támogatásért.

Az oszmán uralkodók, akik régóta készültek az iszlám világ vezetésére, mindig is ügyeltek arra, hogy látványosan kifejezzék

odaadásukat a muszlim ügyek iránt. Már I. Bajezid (1389–1402) uralkodása idején rendszeres évi ajándékot *(szurre)* küldtek a szent városokba, s fejlődésük előmozdítására alapítványokat létesítettek. Bár az oszmán és a mameluk állam a 15. század végén véres háborúkat vívott Délkelet-Anatólia birtoklásáért, II. Bajezid szultán a közös veszélyre tekintettel igenlő választ adott az 1510-ben hozzá érkező mameluk követnek. 1511-ben 300 puskát, nyilakat, lőport, evezőket és hajóépítéshez szükséges nyersanyagokat, valamint Hamid Reisz vezetésével 200 puskás katonát küldött Egyiptomba. Szelim 1512-ben puskákkal, vassal és gerendával látta el az egyiptomi uralkodót. Az oszmán „beavatkozás" hatására az indiai portugál helytartó 1512-ben elhatározta, hogy elfoglalja Adent és ellenőrzése alá vonja a Vörös-tengert. 1513. évi támadása azonban kudarcot vallott, de annyit elért, hogy a vörös-tengeri kereskedelem szinte teljesen megbénult. 1514-re Szuezben elkészült a mamelukok flottája, amelynek vezetésével a mameluk szultán 1515-ben Szelmán Reiszt bízta meg, aki kétezer katonájával együtt az Oszmán Birodalomból érkezett. A nagy reményekkel útnak indított hajóhad azonban ahelyett, hogy a portugálokkal vette volna fel a harcot, Aden bevételével próbálkozott, de mivel képtelen volt megbirkózni a feladattal, 1516-ban dolgavégezetlenül visszatért Dzsiddába. A portugálok közben (1515-ben) megszállták a Perzsa-öböl bejáratánál fekvő Hormuz szigetét, s ezzel kiterjesztették ellenőrzésüket a Mezopotámián át folyó kereskedelemre is.

Egyiptom megszerzése után Szelim immár közvetlenül szembesült a portugál veszéllyel, amelynek nagyságát az 1517-es események is aláhúzták. Lopo Soares, az új portugál alkirály, az év tavaszán újra behatolt a Vörös-tengerre és ostrom alá vette a Dzsiddában állomásozó Szelmánt. Az utóbbi ügyes taktikával elhárította ugyan a támadást, de nyilvánvalóvá vált, hogy a védekezéshez és a vörös-tengeri oszmán uralom megalapozásához komolyabb lépésekre lesz szükség. A Kairóban tartózkodó Szelim 1517 nyarán magához rendelte Szelmánt, s miután tájékozódott a helyzetről, elrendelte egy 50 hajóból álló flotta megépítését. 1519-ben új dzsiddai kormányzót nevezett ki Hüszein bég személyében, aki 1520-ban hozzálátott az oszmán uralom kiépítéséhez Jemenben. Itt Szelmán már 1516-ban oszmán katonákat tett partra, akik a következő évben megdöntötték

a Tahirida-dinasztia uralmát, de azután, noha formailag elismerték az Oszmán-ház fennhatóságát, önállósították magukat és öldöklő hatalmi harcokba merültek. 1520-ban újabb lázadás robbant ki, de még mielőtt az odaérkező Hüszein rendet teremthetett volna, meghalt Szelim szultán.

Uralkodásának első éveiben Szülejmán keleten és délen csak arra törekedett, hogy megszilárdítsa uralmát a frissen megszerzett területeken. Az egyiptomi beglerbég felügyelete alatt működő Hüszein és Szelmán ismét megpróbálkozott a nyugat-jemeni partvidék pacifikálásával. A hadműveletek során az oszmán megbízottak nemcsak Zabidot és vidékét kerítették hatalmukba, hanem Szelmánnak a portugálokat is sikerült kiűznie a Vörös-tenger bejárata mögött elhelyezkedő, stratégiai fontosságú Kamarán szigetéről (1523–1524). De a portugálok nyomasztó fölényét az Indiai-óceánon ezek az eredmények sem ellensúlyozhatták. Az *Estado de India* hajói tetszésük szerint tartóztatták fel és rabolták ki az India és Arábia között közlekedő muszlim kereskedelmi hajókat. Ennek hatására a vörös-tengeri kereskedelmi forgalom csökkent, s a Földközi-tenger keleti felében a fűszerárak magasabbra rúgtak, mint Lisszabonban. Ez idő tájt az oszmán állam meglehetősen szerény bevételekre számíthatott a vörös-tengeri kereskedelemből: az 1520-as évek közepén a dzsiddai kikötő jövedelmei az egyiptomi kincstár összbevételeinek mintegy 6,5%-kát tették ki.

Ilyen helyzetben kellett döntenie az új oszmán vezetésnek arról, hogy politikájában milyen szerepet szán a tengeri hadviselésnek és a portugálok visszaszorításának. A határozott fellépés az Indiai-óceánon természetesen azzal járt volna, hogy a birodalomnak egyszerre kell helytállnia két, teljes erőbevetést igénylő fronton: Magyarországon, valamint Arábia és India partjainál. Ennek a súlyos döntésnek az előkészítésére és befolyásolására Szelmán Reisz, a szuezi oszmán flotta lelke és a keleti kereskedelem kiváló ismerője, 1525 júniusában hosszú memorandumot készített, amelyet az akkoriban Kairóban tartózkodó Ibrahim nagyvezírnek terjesztett elő. Szelmán Reisz ebben a dokumentumban egy tengeri offenzíva tervét vázolta fel, abból indulva ki, hogy az Oszmán Birodalomnak alapvető érdeke a portugálok kiszorítása az Indiai-óceánról, valamint a keleti kereskedelem visszatérítése hagyományos medrébe. Felhívta a figyelmet arra, hogy a portugálok a délkelet-ázsiai, indiai és perzsiai partoknál

létesített erődítéseikkel már javarészt Portugália felé terelték azt a kereskedelmet, amely korábban Egyiptomot gazdagította. Részletesen leírta a vörös-tengeri és az indiai-óceáni oszmán és portugál erőket, a portugálok indiai támaszpontjait, és arra a következtetésre jutott, hogy az ellenfél indiai bázisait el lehet foglalni, mert azok egymástól szétszórtan, nagy távolságban helyezkednek el. De ehhez elengedhetetlen Jemen és a kulcsfontosságú Aden végleges megszállása, mert csak azok birtokában hódítható meg India és kontrollálható a vele folytatott árucsere. Rámutatott, hogy a vörös-tengeri forgalom ellenőrzéséhez fontos lenne kézben tartani a Dzsiddával szemben fekvő Suakin (Savakin) kikötőjét, mert a jelenlegi helyzetben rengeteg kár éri a kincstárt. Megelőző támadást kellene indítani az etiópiai partokon is, nehogy a portugálok megvessék ott a lábukat és végleg lezárják a Vörös-tenger bejáratát, a Báb el-Mandábot. A stratégiai célok és a konkrét teendők felvázolása mellett Szelmán részletes tájékoztatást adott a szuezi oszmán flotta állapotáról, a hajók számáról és fegyverzetéről, majd tételesen előadta, mennyi anyagra és emberre lenne szükség a hajóhad megerősítéséhez.

Ezt az optimizmust és bátorítást sugalmazó előterjesztést Ibrahim magával vitte az oszmán fővárosba, mégpedig egy másik tengerészeti témájú írással együtt. Ez utóbbi munka a *Kitab-i bahrije* (A tengerészet könyve) címet viselte, és egy tapasztalt oszmán tengerész, Píri Reisz írta, aki 1517-ben Egyiptomban már bemutatta a munkáját Szelim szultánnak. Az azóta eltelt időben Píri Reisz – Ibrahim pasa utasítására – átdolgozta és jócskán kiegészítette művét, amelyben a legmodernebb térképészeti és tengerészeti ismereteket foglalta össze, térképeket közölt, ismertette a felfedezéseket, a kereskedelmi utakat, a portugálok hajózási technikáit stb. Ibrahim – Szelmán memorandumával együtt – most ebben a megújult formában terjesztette Szülejmán elé, hogy az uralkodó kellőképpen tájékozódhasson döntésének meghozatala előtt. A könyv bevezetőjében Píri Reisz Szelmánhoz hasonlóan a tengeri háborúk folytatása mellett szállt síkra, és ennek alátámasztására nem mulasztotta el felhívni a figyelmet a Mekkát és Medinát fenyegető portugál veszélyre sem.

1525 végén az oszmán vezetés úgy határozott, hogy jóváhagyja Ibrahim pasa Egyiptomban foganatosított intézkedéseit, de ennél többre nem vállalkozik. A nagyvezír még 1525 nyarán,

a Szelmánnal és Pírivel folytatott tanácskozások után, Szuez központtal létrehozta az egyiptomi tengerészeti kapitányságot *(kapudanlik)*, melynek élére Szelmánt nevezte ki. A hajók számát 25-re növelte, és a flottát 4000 emberrel megerősítette, de ennek a kisegítő kontingensnek a parancsnokságát óvatosságból egy Hajreddin Hamza nevű tisztre bízta. Kettőjük feladata lett, hogy megvédjék az oszmán és a muszlim érdekeket a portugálokkal szemben. Szelmán és Hajreddin azonban 1526 nyarára mindössze Dzsiddáig jutott. 1527 végén nagy nehezen rendet teremtettek az újra forrongó Jemenben, s két évre, míg Hajreddin meg nem ölette vezértársát, nyugalmat hoztak ebbe a politikailag ingatag térségbe. Ám a törökök ennél tovább nem merészkedtek, így a portugál hajók ezentúl is akadálytalanul uralkodtak az Indiai-óceán vizein.

A szultáni udvar döntése egyet jelentett azzal, hogy erőit továbbra is az európai oldalon összpontosítva, lemond a második front megnyitásáról, és nem száll harcba a távolsági kereskedelem feletti uralomért. Ez a lépés világosan jelezte, hogy az oszmán katonai vezetés elsőbbséget adott a szárazföldi hadviselésnek. Ma már tudjuk, hogy döntése a birodalom hosszú távú érdekei ellen hatott, hiszen ezzel az oszmánok elszalasztották azt a lehetőséget, hogy aktív szereplőként kapcsolódjanak be a világkereskedelembe (a beilleszkedés csak jóval később és teljesen kiszolgáltatott helyzetben sikerült). 1525 végén azonban mindez korántsem volt nyilvánvaló. Kétségtelen, hogy a katonai-bürokratikus elitnek és a hadseregnek, amely a kereskedelemmel legfeljebb érintőleges kapcsolatban állt, elemi érdeke diktálta a további földfoglalásokat, hiszen jövedelme többnyire a mezőgazdasági termelésből származott. Ennek a hatalmi pozícióban lévő széles rétegnek az állásfoglalása természetesen döntő súllyal esett latba. De nemcsak erről volt szó. Az oszmán államférfiak az adott pillanatban egyáltalán nem lehettek biztosak abban, hogy az indiai-óceáni katonai vállalkozás valóban gyors hasznot eredményez. Sokkal jobban tudták viszont azt, hogy milyen iszonyatos költségekkel jár egy megfelelő méretű hajóhad felszerelése, főleg, ha az oszmán mediterráneumi technikát felváltanák a portugálok által alkalmazott atlanti hajózási módszerekkel. Erről persze szó sem lehetett, viszont ilyen technikai különbségek mellett az indiai-óceáni offenzíva – Szelmán bizakodása ellenére – egyáltalán nem ígért biztos sikert. Mindez

önmagában elegendő lehetett volna Szelmán és a haditengerészek javaslatának elutasítására, de emellett még olyan belpolitikai események is bekövetkeztek, amelyek semmi kétséget nem hagytak afelől, hogy a szultán csakis szárazföldön, vagyis legvalószínűbben Magyarországon háborúzhat.

KATONALÁZADÁSOK, TÁRSADALMI FELKELÉSEK ÉS VALLÁSI MOZGALMAK

Szülejmán szultán nándorfehérvári és 1522. évi rodoszi diadala átmenetileg levezette ugyan a hadseregben felgyülemlett feszültségeket, de természetesen nem hozott orvoslást minden problémára. Az oszmán kormányzatnak például hamarosan be kellett látnia, hogy a nemrégiben megszerzett arab tartományokban, kivált Egyiptomban, sokkal gyengébb lábakon áll a hatalma, mint azt gondolta volna.[8]

Erről 1522-ben győződhetett meg először, amikor elhunyt Hajir bég, a mamelukoktól átállt első egyiptomi beglerbég, és helyére megérkezett Musztafa pasa, a korábbi másodvezír, egy rabszolga számazású, valódi oszmán katona és bürokrata. A mameluk arisztokrácia, amely Hajir bég alatt megőrizte régi pozícióit, elérkezettnek látta az időt arra, hogy megpróbálja visszaszerezni elvesztett hatalmát. Helyzetét megkönnyítette, hogy az egyiptomi társadalom rendkívüli módon elégedetlenkedett az oszmán uralommal, elsősorban azért, mert az oszmánok a mameluk időkhöz képest többszörösére emelték az adókat. Az első felkelési kísérletet az egyiptomi oszmán tisztek még gyorsan leverték, de aztán Musztafa pasának hamarosan kiterjedt szervezkedéssel kellett szembenéznie. Három mameluk kormányzó jelentős erőket gyűjtött maga köré, sőt a lakosság egy részét is megnyerte azzal az ígérettel, hogy egy évi állami adójukat elengedi, a jövőben pedig ezeket az adókat felére csökkenti. A katonailag jóval erősebb felkelőkkel szemben Musztafa pasa a megosztás eszközéhez folyamodott. Különféle ígéretekkel megnyert néhány vezetőt és arab törzsfőnököt, gyorsan elengedte a népre kivetett adók egy részét, és közben összeszedte valamennyi katonáját. Mikor Inál, a lázadók egyik vezérére, aki közben szultánnak kiáltotta ki magát, Kairó ellen

vonult, Musztafa pasa ellene küldött seregének parancsnokai legyőzték és fejét vették.

Bár a lázadást ily módon elfojtották, az egyiptomiak sérelmeit nem orvosolták, s ezért az oszmán vezetés hamarosan drága árat fizetett. 1523 augusztusában Ahmed pasa kapta az egyiptomi beglerbég tisztjét. Ő előzőleg másodvezír volt, a nagyvezíri cím várományosa, de 1523 júniusában rendkívüli csalódással kellett tudomásul vennie, hogy Szülejmán nem őt, hanem régi kedvencét, Ibrahimot helyezte a birodalom legfőbb méltóságába. A megbántott vezír ekkor maga kérte, hogy Egyiptomba mehessen. Új hivatalát elfoglalva hamarosan észrevette, hogy mekkora elégedetlenség halmozódott fel a tartományban, s ez fokozatosan megérlelte benne azt a gondolatot, hogy lázadást kirobbantva megszerzi magának Egyiptomot. Az első hónapokban az oszmán tisztségviselőket fokozatosan régi mameluk tisztekkel cserélte le, és bőkezű ajándékokkal sok helyi hatalmasság támogatását nyerte el. Állítólag azt is megkísérelte, hogy eltávolítsa a Kairóban állomásozó janicsárokat, de ez nem sikerült neki.

Ilyen előkészületek után 1524 elején nyílt fellépésre szánta el magát. Felvette a „győzedelmes király, Ahmed szultán" címet, pénzt veretett és belefoglaltatta nevét a pénteki prédikációba, ami azt jelentette, hogy független uralkodóvá kiáltotta ki magát. E lépés megtételéhez állítólag az is hozzájárult, hogy kezébe került Ibrahim pasa titkos parancsa, amelyben az elrendelte az oszmán tiszteknek Ahmed megölését. Ahmed szultánsága azonban rövid életűnek bizonyult, mert legfőbb katonai vezetője, aki hű maradt a szultánhoz, titokban összegyűjtötte a kairói fellegvár elfoglalása után elmenekült janicsárokat, s váratlanul rajtaütött Ahmeden. A pasának először még sikerült elmenekülnie, de a nyomába eredő kormánycsapatok hamarosan legyőzték, és levágott fejét a fővárosba küldték.

Ezek az események végre komolyabb fellépésre késztették a szultánt, aki 1524 őszén Egyiptomba küldte Ibrahim nagyvezírt, hogy biztosabb alapokra helyezze az oszmán uralmat ebben a fontos és gazdag tartományban. Ibrahim a megbízatást rendkívüli sikerrel hajtotta végre, mert a bajok gyökeréig nyúlt. Részben helyreállította a mameluk kori adórendszert, igazságot szolgáltatott az előző évek kárvallottjainak, eltörölte, illetve kifizette az adósságokért bebörtönzöttek tartozásait, új kormányzót és kincstárnokot nevezett ki, pontosan rögzítette a tartomány

befizetési kötelezettségeit, megszervezte Egyiptom katonai védelmét, egészen Etiópiáig hódolásra bírta az arab törzseket, s végül olyan törvénykönyvet állíttatott össze, amely évszázadokra sikeresen hangolta össze a központi kormányzat, a helyi előkelők és a lakosság érdekeit.

Az egyiptomi felkelésekből az oszmán udvar ismét fontos tanulságként szűrhette le, hogy uralmának legszilárdabb támasza a janicsárság, amely végül is megmentette számára a birodalom kincseskamráját. Annál nagyobb riadalmat keltett, hogy miközben az Egyiptomba vezényelt janicsárok éppen a szultánért ontották vérüket, isztambuli bajtársaik az uralkodó távollétében maguk is fellázadtak. Az elégedetlenséget részben az váltotta ki, hogy a rodoszi hadjárat befejezése óta, vagyis több mint két éve, a janicsárokat nem vezették háborúba, és a testület tagjai nehezen tűrték a zsákmány elmaradását. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy egy Ibrahim pasával szembenálló frakció is bujtogatta őket, hogy ezzel rendítse meg a szultáni kegyenc hatalmát. A megvadult katonák 1525. március 25-én felforgatták Isztambult, kirabolták a másodvezír, a főkincstárnok és Ibrahim pasa palotáját. A rendkívül bátran viselkedő szultán maga fékezte meg engedetlen rabszolgáit, de miután a főkolomposokat kivégeztette, a többit hatalmas összeggel kényszerült kiengesztelni. Ez az eset és következményei minden másnál világosabban megmutatták, hogy a szinte korlátlan hatalmú szultán a politikai és a katonai döntéseknél, például egy hadjárat irányának megválasztásánál, mennyire ki volt szolgáltatva saját fegyveres erőinek. Az 1525. évi janicsárlázadás után a szultán akkor sem kerülhette el, hogy újra háborúba induljon, ha netán más elgondolásai lettek volna. S mivel a janicsárok zsákmányéhségének levezetésére a keleti vagy az óceáni front szóba sem jöhetett, szinte önmagától eldőlt az is, hogy az oszmán hadsereg a következő évben valamelyik közép-európai ország ellen fog felvonulni.

Míg a hadsereg az elmaradt hadjáratok miatt elégedetlenkedett, addig az alattvalók azért, mert nemhogy a zsákmányból nem részesedtek, hanem ők fizették azokat a rendkívüli hadiadókat is, amelyek a katonák hadviselését lehetővé tették. Azonkívül az oszmán állam továbbra sem talált megoldást a II. Bajezid és Szelim időszakát annyira felbolygató nomád-kizilbas problémára: a központosító, egyre hatásosabban adóztató állam és az anatóliai türkmének (etrák) továbbra is rendkívüli gyanakvással

tekintettek egymásra, s a kényes egyensúlyt bármilyen apró zavar azonnal felboríthatta. A húszas évek első felében azonban az anatóliai lakosság körében még elevenen élt a nagy leszámolások emléke, ezért mintegy fél évtizedig akkor sem mert megmozdulni, ha olyan nagy sérelem érte, mint például 1522-ben a zülkadiri türkméneket régi uralkodó dinasztiájuk kiirtásával. De a megalázott emberek nem felejtettek, és 1525 őszén bosszúból kis híján sikerült elrabolniuk Ibrahimtól az Egyiptomból Sztambul felé szállított mesés kincstárat. Amikor aztán 1526 augusztusában a szultán Mohács felé masírozott janicsárjaival, a Közép-Anatóliában fekvő bozoki szandzsák türkménjei nem tűrték tovább az oszmán összeíró biztosok önkényeskedéseit, és megölték a régi jogaikat sárba tipró szandzsákbéget, a helyi kádit és annak írnokát. Ezzel kezdetét vette a felkelés, amelyhez azonnal csatlakozott három törzs. A lázadók a mohácsi csata előtt egy nappal jól megverték az ellenük vonuló karamáni sereget. A csatában a beglerbég is elesett. A felkelők ezután egymás után győzték le és ölték meg a szervezetlenül támadó bégeket, s dúlva-pusztítva az iráni határ felé vették útjukat. A dijarbekiri beglerbég azonban kurd csapataival Erzurum közelében utolérte és csatára kényszerítette őket. A kizilbas lázadók vesztettek, s bár Zünunoğlu, a megmozdulás vezetője, el tudott menekülni, élve maradt embereinek többségét az oszmán parancsnokok lemészároltatták.

A következő év tavaszán a fővárosba újabb felkelés híre érkezett, amely ezúttal a karamániai Kirsehir környékén lobbant fel. A megmozdulás hamarosan átterjedt a kizilbas tűzfészeknek számító Rum tartományra (Bozok is ehhez tartozott), s a szultán, mint korábban az egyiptomi zavargásoknál, most is Ibrahim pasát küldte el néhány ezer janicsárral, hogy végre tartós nyugalmat teremtsen. Közben a Kalender Cselebi által irányított lázadók győzelmet győzelemre halmoztak, és óriási veszteségeket okoztak az oszmán seregeknek (az ütközetekben ismét több beglerbég és szandzsákbég lelte halálát). Kegyetlen dúlásaik ellenére sokan melléjük álltak az elégedetlen kisbirtokosok és a dervisek közül is, ezért Ibrahim szokásos fortélyához, az ellenfél sorainak megbontásához folyamodott. A Kalenderrel szövetkezett türkmén főnököknek ígéretet tett arra, hogy mindenkinek visszaadja régi tímár-birtokait, ha nem segíti tovább a lázadókat. A főnökök ezúttal állták a szavukat, így a magára maradt

Kalender és vezértársai nem tudtak ellenállni a túlerőnek: 1527. június 22-én mindnyájan a csatatéren maradtak.

A győzelem után Ibrahim vizsgálatot kezdett annak kiderítésére, hogy mi okozhatta az oszmán bégek sorozatos vereségeit. Kínosan kellett tapasztalnia, hogy a hadseregben sokan szimpatizáltak a siita és kizilbas eszmékkel, s közülük számosan összejátszottak a felkelőkkel (egyesek átálltak hozzájuk, mások szándékosan megfutottak előlük). Amikor a nagyvezír visszatérése után beszámolt a szultánnak a történtekről, bizonyára azt a nyugtalanító tényt is a tudomására hozta, hogy Zünnunoğlu és Kalender Cselebi egyaránt „mahdi"-nak vagyis megváltónak hirdette magát. (Kalender ráadásul azt állította, hogy annak a Hadzsi Bektasnak az ivadéka, aki a janicsárok védőszentje volt.) Ez arra utalt, hogy az oszmán alattvalók körében továbbra is erősen éltek a messianisztikus, eszkatalogikus várakozások, amelyekben kitüntetett szerep jutott a mahdinak. Ezek az elképzelések különösen a siitáknál és kizilbasoknál voltak népszerűek, de a szunnita muszlimoktól sem álltak távol. A közhit úgy tartotta, hogy a mahdi eljövetele a világ végét megelőző utolsó időkre esik, amikor egy anarchikus időszak végén a mahdi megalapítja a béke birodalmát, és a muszlimok meghódítják Bizáncot (ezt 1453 után Rómára vitték át). Erre következik az Antikrisztus uralma, de őt az égből alászálló Jézus hamarosan legyőzi, és újabb békekorszakot teremt a földön. Ennek végén felkerekednek az apokalipszis lovagjai és elkövetkezik az utolsó ítélet.

A szultán érdekeit a visszatérően fellépő mahdik nem pusztán politikai zavarok előidézőiként sértették, hanem azzal is, hogy az alattvalók szemében rombolták a szultán vallási-ideológiai legitimációját (különösen azzal, hogy a mahdi-képzetekhez az olcsó élet és az igazságos adók ígérete kapcsolódott). E probléma megoldatlansága már a szafavidák fellépése óta teherként nyomta a mindenkori isztambuli uralkodók vállát, hiszen e vallási elképzelésekben a világi hatalomra és annak formájára vonatkozó igények is megfogalmazódtak. A szultán ugyanis hivatalosan Allah árnyékának, azaz földi helytartójának számított, és oszmán felfogás szerint ennél magasabb világi és szakrális hatalom nem létezhet. Aki a szultán fölé helyezi magát, az nemcsak a világi hatalmat kérdőjelezi meg, hanem az isteni rend ellen is vét. Ezt az elvet azonban sokszor nemcsak a kizilbasok

és a siiták, hanem bizonyos szunnita körök is kétkedéssel fogadták. Egyre-másra jelentkeztek olyan irányzatok, amelyek a szunnita doktrina kereteit feszegették, és félő volt, hogy amenynyiben politikai célokra használják fel azokat, veszélybe sodorhatják a szultáni hatalmat, amely önmagát a szunnita világ legfőbb védelmezőjének tekintette.

Ilyen „veszedelmes" gondolatokkal állt elő egy Molla Kabiz nevezetű jogtudós, aki nem kevesebbet állított, mint hogy Jézust elsőbbség illeti meg Mohameddel szemben. Kabiz ezt a tételt kizárólag a Koránból és a muszlim hagyományból merített érvekkel támasztotta alá, ezért nem kis fejtörést okozott az elítélésén fáradozó jogtudósoknak. Egy másik prédikátor, Oğlan Sejh, aki a nevét onnan kapta, hogy rendkívül fiatalon kezdett prédikálni, még ennél is meghökkentőbb nézeteket hangoztatott.[9] Lényegében az iszlám összes alapvető tanítását (Istent, az ember Isten általi teremtését, a végítéletet stb.) tagadta, és egyfajta panteizmust és teljes szabadosságot hirdetett. Szerinte minden természeti formában, így az emberben is, Isten rejtezik; az ember a nemzéssel önnönmagát teremti, lelke egyik testből a másikba vándorol; a korlátozó, lemondást követelő társadalmi és vallási normák érvénytelenek, így például a házasságtörés és a szodómia is csupán a szerelem ízei.

Az oszmán kormányzat ezekre a jelenségekre kétféleképpen reagált: erőszakkal és propagandával. Mint ahogy a kizilbasok esetében láttuk, a veszélyesnek ítélt nézeteket és azok képviselőit általában eretneknek nyilvánította és könyörtelenül üldözte. Ugyanerre a sorsra jutott Kabiz és Oğlan Sejh is: az előbbit 1527 novemberében a szultán személyes kívánságára bélyegezte eretneknek a korszak két legnagyobb jogtudósa, az utóbbit pedig 1529 augusztusában találta bűnösnek eretnekség és istentagadás vádjával csaknem ugyanaz a grémium. Az ítéletek alapján mindkettőjüket kivégezték. (Oğlan Sejh tizenkét tanítványa mesterével együtt veszítette el a fejét.) A kizilbasokat és más eretnekeket a 16. század folyamán szüntelenül figyelték és zaklatták. Az istentiszteletekről távol maradó muszlimok ellen időről időre vizsgálatokat rendeltek el, és a visszaesőket megbüntették.

A szultáni udvar azonban nemcsak kényszerítéssel élt, hanem a propaganda eszközét is bevetette az alattvalók meggyőzésére. Már Szelim rájött arra, hogy a legegyszerűbb megoldás az, ha

átveszi az ellenfél nyelvezetét, és saját uralmát ugyanabban a messianisztikus és chiliasztikus fogalomrendszerben mutatja be, mint amivel szafavida ellenfele vagy a lázadó mahdik érveltek. (A királyi hatalom ilyenfajta beállítása egyébként a korabeli Európában is általános volt: számos jóslat jelent meg a Nagy Év eljöveteléről, a harmadik korszak beköszöntéről, amit az utolsó világcsászár győzelme nyit meg.) Szelim ezért kezdte használni a *mü'ejjed min ind Allah* (Isten által támogatott) és a *szahib-kirán* (világhódító, szó szerint: az együttállás ura, ti. a bolygók szerencsés együttállásáé) címeket. Ezzel egyrészt uralma isteni támogatottságát akarta hangsúlyozni, másrészt azt jelezte, hogy a muszlim ezredév közeledtével az oszmán birodalom lesz az apokaliptikus jóslatokban szereplő utolsó világállam. Szülejmán és propagandistái a millenniumhoz kapcsolódó felfokozott várakozásokat figyelembe véve továbbfejlesztették ezt az érvrendszert, és Szülejmánt az igazságos uralkodó mintaképének állították be, aki a hamarosan beköszöntő utolsó korszak mahdijaként és egyeduralkodójaként igazságossággal tölti meg a világot, győzelemre viszi a iszlámot, és itt a földön megvalósítja az isteni rendet. Hogy Szülejmán erőfeszítései a messianisztikus uralkodó képének elfogadtatására nem maradtak eredménytelenek, azt több tény is igazolja. Leszámítva néhány kisebb helyi megmozdulást Antalia vidékén (1526–1529), a Kalender-féle lázadás leverése után több évtizedig semmiféle népi-vallási felkelésre nem került sor a birodalomban. Már az 1520-as évek végéről maradtak fenn olyan, nem elit közönség számára íródott művek, amelyekben Szülejmánt messiásként (mahdiként) és világhódítóként ábrázolják, aki állandó kapcsolatban áll a természetfölötti erőkkel, s aki mahdi küldetéséhez méltón legyőzi a magyarokat és a szintén világuralomra áhítozó, kereszténységet jelképező V. Károly császárt.

Ebből is látható, hogy a leghatásosabb érveket mégis a katonai győzelmek szállították: a nándorfehérvári, a rodoszi, majd a mohácsi diadal minden misztikus gondolatnál jobban bizonyította, hogy a padisah bírja Isten támogatását (ezt a szultáni propaganda nem is mulasztotta el kihasználni). A dolog persze fordítva is működött: ha az isteni segítséget és a szunnita ortodoxia felsőbbrendűségét akarta bizonyítani, akkor a szultánnak folyamatos katonai sikereket kellett felmutatnia, mert csak így tarthatott igényt alattvalói feltétlen engedelmességére. Így

alakult ki az furcsának tűnő helyzet, hogy Szülejmán az 1520-as évek háborúiban nem csupán külpolitikai, hanem belpolitikai célokat is követett; minél több győzelmet aratott a hitetleneken, annál biztosabbnak tudhatta otthoni uralmát.

IBRAHIM PASA, VELENCE ÉS AZ EURÓPAI POLITIKA

Bár kétségtelen, hogy az 1520-as évek Oszmán Birodalmának aktív európai politikája elsősorban az eddigiekben bemutatott belső és külső okokra vezethető vissza, ezt a politikát mégis hús-vér emberek képviselték és alakították a mindenkori követelmények szerint. Közülük toronymagasan kiemelkedett Ibrahim pasa, Szülejmán szultán nagyvezíre, aki 1523-tól 1536-ig tartó hivatali ideje alatt döntő befolyást gyakorolt az oszmán külpolitikára.[10]

A görög számazású Ibrahim az epiroszi Pargában született 1494-ben, ugyanabban az évben, mint Szülejmán. A terület akkoriban Velencéhez tartozott, s ennek köszönhető, hogy Ibrahim az anyanyelvén kívül jól megtanult olaszul is. Gyermekkorában török fogságba került és az uralkodónak nevelt Szülejmán rabszolgája lett. A trónörökös és Ibrahim között hamarosan életre szóló barátság alakult ki. A kortárs források egyöntetűen kiemelik, hogy Szülejmán őszintén megszerette a rendkívül sokoldalú, érdeklődő, elegáns beszédű, művelt és kitűnően zenélő ifjút, s trónra lépése után fontos beosztásokba helyezte. Ibrahim először a hárem fehér eunuchjainak, aztán a szultán magánkamarájának és solymászainak vezetője lett, majd 1523. június 27-én az uralkodó a nagyvezíri székbe emelte.

Ibrahim pasa tizenhárom éven át töltötte be magas tisztségét, és ez idő alatt az oszmán történelemben egyedülálló hatalomra és befolyásra tett szert. Ebben szerepe volt annak is, hogy élvezte Szülejmán anyja, Hafsza hatun támogatását, de kétségtelen, hogy elsősorban Szülejmán feltételen bizalmának köszönhette fényes karrierjét. Az uralkodó olyan szokatlan kegyekben részesítette Ibrahimot, hogy a kortárs oszmán alattvalók nem győztek bámulni; a két jó barát gyakran étkezett és aludt együtt, kis cédulákon üzentek egymásnak, ha fél napig nem találkozhattak, s még az a hallatlan dolog is megesett, hogy a szultán Ibrahim pasa palotájába hívta össze a birodalmi tanács ülését.

1524-ben Szülejmán személyes részvételével tisztelte meg kegyence káprázatos esküvői ünnepségét. Ibrahim rövid időn belül vitathatatlan tekintélyre tett, s a kortárs európai megfigyelők az 1520-as évek közepén egyöntetűen úgy ítélték meg, hogy a nagyvezír a birodalom valódi ura.

Ez természetesen túlzás volt, és abból fakadt, hogy nem ismerték pontosan az uralkodó és a bizalmasa közötti viszony valódi természetét. Szülejmán visszahúzódása és az a tény, hogy formailag mindent Ibrahimra hagyott, valóban azt a látszatot kelthette, hogy a nagyvezír tartja kezében az ügyek irányítását. Valójában azonban tudatos munkamegosztásról volt szó, amelyben a nagyvezír a szultán egyfajta alteregóját játszotta a mindennapi életben. Kétségtelen ugyanakkor, hogy Ibrahim ötletei és elképzelései döntő szerepet játszottak Szülejmán uralkodói képének, kül- és belpolitikájának formálásában. Ibrahim az oszmán dinasztia hatalmáról és feladatairól olyan nagyívű koncepciót alakított ki az évek folyamán, amely méltó volt saját pozíciójához és az akkori világ talán legerősebb birodalmához. Arra a meggyőződésre jutott, hogy Szülejmánnak harcba kell szállnia a világhatalomért, és új Nagy Sándorként kell uralma alatt egyesítenie Keletet és Nyugatot, Rómát és Bizáncot. Ennek az igénynek az oszmán államhatalom minden megnyilvánulásában tükröződnie kell. Ibrahim ezért – uralkodójával egyetértésben – arra törekedett, hogy a szultáni méltóságot olyan pompával és misztikával vegye körül, amely kiemeli azt a köznapi világból és egyfajta szakrális szférába helyezi az alattvalók és az ellenfelek szemében.

E célból kezdeményezte 1525 körül a Topkapu Szeráj nagyarányú átépítését. A munkálatok zömét 1528-ra el is végezték, s az eredmény egy olyan építészeti együttes lett, amelynek minden eleme meghatározott funkciót kapott a kül- és belföldnek szóló udvari ceremóniákon.

A nagyvezír minden alkalmat megragadott, hogy uralkodójának nagyságát egyéb külsőségekben is megjelenítse. Nagy élvezettel maga tervezett nyilvános ünnepségeket, felvonulásokat, népet szórakoztató látványosságokat, és nem sajnálta a pénzt drágakövekre, aranyra, ezüstre és vagyont érő ruhákra. Szülejmánt arra ösztönözte, hogy pompázatos ruhákat hordjon és minél több drágakövet viseljen. Egyiptomból visszatérve olyan, drágakövekkel kirakott kupát ajándékozott neki, amelynek

értékét 200 000 dukátra becsülték. Több más oszmán kormányférfival együtt sokszor adott megrendelést velencei ötvösöknek, és gyakran hívta fel uralkodója figyelmét az általuk kínált portékákra. Sokat foglalkoztatta az oszmán udvari ékszerészeket és aranyműveseket is, s neki tulajdonítható, hogy ezek létszáma az egész 16. században 1530 körül volt a legnagyobb.

Az ő hatását láthatjuk abban is, hogy az 1520-as években teljesen megváltozott a szultán szereplése a diplomáciai érintkezésekben. Az idegen követek Ibrahim színre lépése óta szinte alig láthatták az uralkodót, és a szultáni fogadások pár perces formális aktussá szűkültek. Az érdemi tárgyalásokat a nagyvezír és vezírtársai folytatták, s az uralkodó rajtuk keresztül tájékozódott a megbeszélések menetéről. Az irányelveket és a végső döntést persze maga hozta meg, és a pasák ennek megfelelően jártak el. A szultán rendszerint csak a bemutatkozó és a búcsúlátogatáson találkozott a követekkel, de többnyire akkor is szótlan maradt. A fogadásoknak ez bizonyos misztikus hangulatot kölcsönzött, amit az új kihallgatási teremben uralkodó diszkrét félhomály, a dekoráció gazdagsága és a korábbi egyszerű szófával szemben immár ékes trónon helyet foglaló szultán sejtelmes viselkedése még inkább elmélyített. Mint Ibrahim minden újítása, ez a változás is annak a gondolatnak a megjelenítésére szolgált, hogy a szultáni méltóság nemcsak az egyszerű földi halandók, hanem a külföldi uralkodók számára is megközelíthetetlenné vált, s az ő kegyétől függ minden létező sorsa.

Bár a kereszténység elleni offenzíva már közvetlenül Szülejmán trónra lépése után kezdetét vette, kétségtelen, hogy Ibrahim nagyvezírsége idején, különösen 1525–1526 után, az oszmán udvar európai politikája még nagyobb lendületet és új távlatokat kapott. Miután a nagyvezír túlesett az új hivatalával járó kezdeti nehézségeken és az első igazi próbán, az egyiptomi rendcsinááson, teljes energiával fordult az európai ügyek felé.

A keresztény világ a 16. század elején jelentős fordulóponthoz érkezett. Amikor a török veszély minden korábbinál élesebben jelentkezett, akkor hunyt ki Európában a keresztény egység és összefogás középkori eszméje. Noha a pápaság, az egység spirituális megtestesítője, és a legnagyobb világi fejedelmek szavakban mással sem foglalkoztak, mint a török kiűzésének tervével, valójában mindannyian az európai hegemónia megszerzésén, nemzeti királyságuk vagy átfogó birodalmuk kiépítésén

fáradoztak. A 15. század végén az itáliai háborúkkal kezdetét vette a Habsburgok és a francia királyok már említett vetélkedése az európai főhatalomért, és ez a küzdelem a következő évtizedekben minden mást háttérbe szorított a keresztény világban. Ennek a rivalizálásnak köszönhető, hogy a 16. század elején az Oszmán Birodalom is bekapcsolódott az európai politikai rendszerbe. A kíméletlen harcban álló ellenfelek ugyanis sorra keresték meg a sztambuli udvart, hogy elnyerjék jóindulatát vagy szövetségét az éppen soron lévő ellenséggel szemben. Az egyik első jelentős uralkodó, aki a törökkel való szövetkezést megkísérelte, Miksa német-római császár volt. De az Oszmán Birodalommal mégis Velence épített ki először tartós együttműködést és „baráti" viszonyt. A tengerek királynőjét nyomós okok késztették erre: miután a századfordulón magára maradt és komoly vereséget szenvedett az oszmánok ellen vívott háborújában, az Itáliában előrenyomuló nagyhatalmak pedig létében fenyegették, a továbbiakban az oszmánokkal való együttműködésre alapozta politikáját. Ezt diktálták kereskedelmi érdekei is, hiszen ettől a viszonytól függött a köztársaság gazdagsága és lakosságának ellátása. Az 1503-ban aláírt békeegyezményt, amely biztosította Velencének a kereskedés szabadságát a birodalom területein, 1513-ban Szelimmel is megújították, majd 1517-ben Egyiptomra is kiterjesztették. A Porta feltűnő jóindulata a köztársaság iránt természetesen nem volt önzetlen. A kiváltságokért cserébe elvárta, hogy Velence tartsa távol magát az ellene irányuló szövetségektől és katonai akcióktól, ami garantálta a birodalom nyugati határainak biztonságát. Másrészt leginkább a köztársaság révén jutott hozzá azokhoz az információkhoz, amelyekre az európai viszonyok nyomon követéséhez szüksége volt. A kölcsönös egymásrautaltság miatt a két ország viszonyát már Szelim idejében egyfajta „szimbiózis" jellemezte, és emiatt Velencére többé nem lehetett számítani semmiféle törökellenes szövetségben. Velence kiválásának elsősorban a leginkább veszélyeztetett Magyarország látta kárát, mert ezzel elvesztette legfontosabb politikai és pénzügyi támogatóját (a köztársaság 1516 után beszüntette a pénzsegélyek folyósítását).

1519-ben V. Károly nyerte el a Német-római Birodalom trónját, és a császárválasztáson vesztes I. Ferenc francia király, hogy kitörjön az országát körülölelő Habsburg gyűrűből, újra megindította a háborút Itáliában. Ez önmagában elegendő lett

volna ahhoz, hogy a török elleni fellépés vagy a végveszélybe került Magyarország megsegítése elfelejtődjék, de a reformáció kibontakozása aztán végleg lehetetlenné tette, hogy a keresztény világ kellő figyelmet szenteljen a keleti veszedelem elhárításának. A sztambuli udvar pontosan tudta, hogy Magyarország a külső segítség reménye nélkül várja az oszmán támadást, ezért 1520-ban könnyű szívvel engedhetett a hadsereg kívánságának és a következő évben megkezdte a leszámolást régi ellenségével. Mivel Velence az elvárások szerint semleges maradt és a nándorfehérvári hadjárat után sietett jókívánságait kifejezni a szultánnak (erre különben felszólítást kapott), jutalomból 1521. december 11-én a szultán hozzájárult a korábbi szerződés megerősítéséhez. A tárgyalásokon a pasák azt a baráti tanácsot adták a velencei követnek, hogy a Signoria az elkövetkező magyarországi háborúk idején hasonlóképpen óvakodjék a köztük fennálló béke megsértésétől és Magyarország bárminemű segítésétől, mert ellenkező esetben könnyen baj érheti hosszú és nehezen védhető tengerpartjainál. Velence irányítói jól megjegyezték a leckét, és az 1520-as években engedelmes diákként, tétlenül nézték végig Magyarország bukását. Sőt, mint látni fogjuk, Mohács után még tovább mentek, s maguk is bátorítani kezdték a oszmánok közép-európai terjeszkedését.

Ibrahim pasa hivatalba lépése a köztársaság számára egyértelmű nyereségnek bizonyult. A nagyvezírt származása, tanácsadói köre, saját gazdasági érdekeltségei és a birodalom politikai érdekei egyaránt arra ösztönözték, hogy jó viszonyt tartson fel a köztársasággal. Velence iránti jóindulatát annyiszor és annyiféleképpen mutatta ki, hogy az egyik velencei követ joggal írhatta haza: „Ez a basa a mi Signoriánk nagy barátja, igazságos és bölcs ember."[11] Nagyvezírsége kezdetén, hogy tapasztalatlanságát ellensúlyozza, maga mellé vette a velencei dózse Sztambulban élő törvénytelen fiát, Lodovico Grittit, aki segített neki megismerni az európai diplomácia és politika rejtelmeit. Cserébe a nagyvezír megszerezte neki a szultán jóindulatát. Ez azért sikerült könnyen, mert Gritti ékszerkereskedéssel foglalkozott, és Szülejmán, aki gyermekkorában maga is kitanulta az aranyművességet, ekkoriban még nagy érdeklődést mutatott a drágakövek iránt. A dózsefi a húszas években egyfajta közvetítőként működött a keresztény hatalmak és a szultáni udvar között, ami sokakban azt a téves képzetet keltette, hogy Ibrahim Gritti

befolyása alatt intézte a szultán ügyeit. Ez azonban az európai diplomaták szokásos tévedései közé tartozott, mert valójában Ibrahim használta fel Grittit, és rajta keresztül mesterien érvényesítette azokat az elképzeléseket, amelyeket Szülejmánnal együtt dolgoztak ki. Ez éppen azokon a tárgyalásokon derült ki a legvilágosabban, amelyekről a kötetben közölt jelentések számolnak be.

A szultán és nagyvezíre a korábbiakban ismertetett kényszerítő körülmények miatt 1525-ben megindította az előkészületeket az újabb európai hadjáratra. Bár a vezetésben korábban felötlött az a gondolat is, hogy esetleg Lengyelország megtámadásával próbálkozzék, ezt végül is elvetette, és 1525 őszén három évre szóló fegyverszünetet kötött Zsigmond király követével. A Porta ebben az évben felhagyott azokkal a kísérletekkel is, hogy beolvassza a birodalomba Havasalföldet, és meghódolás, valamint az évi adó felemelése fejében elismerte a szívósan harcoló Rádul vajda uralmát. Ilyen diplomáciai előkészítés után nem lehetett kétséges, hogy a támadás az 1521-ben elkezdett irányvonal logikus folytatásaképpen Magyarország ellen fog irányulni. A felkészülés kellős közepén érkezett meg Sztambulba I. Ferenc követe. A francia király, aki 1525 februárjában csatát vesztett Páviánál és V. Károly fogságába esett, balszerencséjét tudatva arra kérte a szultánt, hogy a Habsburgok meggyengítésére indítson támadást a magyar király ellen. A követ, Frangepán János, állítólag azt bizonygatta Ibrahiméknak, hogy amennyiben nem lépnek fel időben Károly császár ellen, akkor az hamarosan a világ urává válik. Ez a kérelem, amelyet a keresztény világ egyik leghatalmasabb uralkodója intézett a Portához, az utóbbi számára félreérthetetlenül jelezte az európai világ végletes megosztottságát, valamint azt, hogy Magyarországon nem kell tartania ellenséges katonai szövetség felbukkanásától. Ez igazolta eddigi elgondolásainak helyességét, de magára a hadjáratról szóló döntés meghozatalára – amint azt az események eddigi menete is bizonyítja – semmiféle befolyást nem gyakorolt. A Porta tervei egyelőre még nem terjedtek túl Magyarországon, hiszen, mint később a pasák elárulták Łaskinak, a magyar király részéről nagy ellenállásra számítottak.

A mohácsi győzelem után a Porta magatartásában némi zavar észlelhető. A szultán és Ibrahim – számukra is váratlanul – túlgyőzték magukat, és nem készültek fel kellőképpen a lábaik

előtt heverő ország megszállására. Megakadályozta őket a gyors cselekvésben az a felkeléssorozat is, amelyről fentebb már szóltunk, hiszen a nagyvezírnek személyesen kellett beavatkoznia a nyugalom helyreállítására. Ugyanilyen bénítóan hatott, hogy a sorozatos hadjáratok és a lázadók pusztításai miatt a birodalom élelmiszertartalékai átmenetileg kimerültek. Közben az események mind Magyarországon, mind Nyugaton hihetetlenül felgyorsultak. Magyarországon bejelentette az igényét a trónra Ferdinánd ausztriai főherceg, és miután ennek érvényre juttatásáért fegyverhez nyúlt, úgy tűnt, hamarosan célhoz is érhet. Itáliában a Habsburg-ellenes Cognaci Liga (a pápa, Velence, Milánó és Franciaország szövetsége) óriási vereséget szenvedett a császári csapatoktól, és Róma V. Károly kezére jutott. Ezek a fejlemények gyorsan egységfrontba tömörítették a Portát és Velencét. Az utóbbit rémületbe ejtette a Habsburg testvérek kétirányú előretörése, ezért Grittin és követein keresztül 1527 tavaszától szünet nélkül arra ösztökélte a szultáni udvart, hogy avatkozzon be Magyarországon. Nem feledkezett meg arról sem, hogy felhívja a szultáni udvar figyelmét Károly világuralmi törekvéseire és arra a veszélyre, melyet ez mindkettőjükre nézve jelentett. A Signoria ugyanakkor nem volt érdekelt abban, hogy az oszmánok befészkeljék magukat a szomszédos Magyarországra, ezért a maga tétjét Szapolyai Jánosra tette. Azt remélve, hogy Szapolyai oszmán vazallusként megmaradhat Magyarország trónján, azt tanácsolta a szorult helyzetbe került királynak, hogy forduljon a szultánhoz segítségért. Ezt követően utasította sztambuli bailóját (és szerepléséből ítélve Grittit is): tegyen meg mindent, hogy a szultán felkarolja és visszahelyezze Szapolyait a királyi hatalomba.

A Porta azonban a drámai események hatására ekkor már sokkal nagyobb szabású tervekben gondolkodott. Szülejmán és Ibrahim úgy ítélte meg, most jött el az ideje annak, hogy a dinasztia megpróbálja érvényre juttatni eddig csak elviekben megfogalmazott és kissé talán későbbre elgondolt világuralmi igényét. Valóban semmi okuk nem volt rá, hogy tovább késlekedjenek; Károly császár, akivel Mohács előtt még nem számoltak különösképpen, győzelmeivel közel került ahhoz, hogy nyíltan hangoztatott egyeduralmi terveit valóra váltsa. Ferdinánd győzelmei Magyarországon megkérdőjelezték az egész addigi oszmán erőfeszítések értelmét. Mindezt megfontolva és tekintet-

be véve a katonai és a politikai erőviszonyokat, a szultán minden jel szerint már 1527 őszén elhatározta, hogy félreteszi a fokozatos lépések taktikáját, és hadai élén Bécs ellen vonul, hogy döntő csapást mérjen a Habsburgok közép-európai hatalmára. Mindez természetesen azt jelentette, hogy Ferdinánd legyőzése után Magyarország betagolódott volna az oszmán birodalom testébe. Az oszmán vezetésnek azonban a hadjárathoz még egész sor anyagi, szervezési és diplomáciai feltételt kellett megteremtenie, amivel csak 1529 elejére készült el.

A szultáni udvar első és legfontosabb teendője az volt, hogy magához kösse Szapolyai Jánost, akire három okból volt szüksége: egyrészt azért, hogy Magyarország a szultáni had megérkezéséig megosztott állapotban maradjon, másrészt azért, hogy az oszmán hadsereg lehetőleg „baráti" Magyarországon át vonulhasson célpontja felé, harmadszor pedig azért, hogy az eddigi legnagyobb távolságra vezetett európai hadjárat idején az ország hozzájáruljon az oszmán katonák élelmezéséhez. Ezért várták nyugtalanul Szapolyai jelentkezését Sztambulban, s ez magyarázza azokat a barátságtalan szavakat, melyekkel a pasák Łaskit ura késlekedése miatt fogadták. Az elmondottak fényében a hosszas tárgyalást, az adófizetés körüli huzavonákat, Gritti „eredményes" közbenjárását stb. merő szemfényvesztésnek kell tartanunk. A Porta ugyanis már akkor elhatározta Szapolyai „megsegítését", mielőtt még Łaski befutott volna az oszmán fővárosba. Ami utána történt, az csupán Ibrahim pasa mesteri színjátéka volt, hogy a magyar király követét rászorítsa az adó vállalására, s ezzel a birodalom egyik legrégibb ellenségét erkölcsileg is megalázza (meg talán azért is, hogy megcsillogtassa személyes képességeit). Mivel ebben a játékban Łaski méltó partnernek bizonyult, végül is elérte, hogy a szultán lemondott a hűbéri függést jelképező adó vagy ajándék követeléséről. De ez csak még inkább aláhúzza azt a tényt, amit Łaski is megsejtett, hogy a szövetségkötés ebben a pillanatban a Portának legalább olyan fontos volt, mint Szapolyainak. Lényegében ugyanez a séma érvényes Ferdinánd követeinek sztambuli tárgyalásaira is, ahol a tét Ibrahim számára már csak az volt, hogy mennyi információt tud kiszedni belőlük Ferdinándról és a magyarországi helyzetről.

A szultáni udvar mindazonáltal nem verte nagydobra, hogy mire készül. Sőt, megtévesztésül azt híresztelte, hogy támadásá-

nak célja csupán Magyarország megsegítése és Szapolyai visszahelyezése lesz. Úgy tűnik, ezt nemcsak maga az érintett, hanem a velencei diplomácia és a lengyel királyi udvar is elhitte.[12] Az utóbbit Ibrahim külön üzenetben tájékoztatta a szultáni udvar ilyen irányú szándékairól. Az előkészítő hadművelet befejező lépéseként a szultán és a nagyvezír még két diplomáciai manővert hajtott végre. Az elsővel I. Ferenc királynak tettek gesztust: 1528 szeptemberében az alexandriai francia konzulnak adott levélben megerősítették a francia kereskedők kiváltságait a Földközi-tengeren. A másik: ugyanezen év októberében hároméves fegyverszünetet írtak alá Zsigmond királlyal, ami kizárta, hogy a lengyelek bárminemű segítséget nyújtsanak a Habsburgnak. Ezzel befejeződött Ferdinánd diplomáciai elszigetelése. A többi már a fegyvereken múlott.

A szultán fegyverei sem 1529-ben Bécs alatt, sem 1532-ben, az V. Károly ellen indított, végsőnek hitt háborúban nem tudták legyőzni a Porta által esélytelennek ítélt Habsburg testvéreket. Az oszmánok európai terjeszkedése elakadt, s a szultán hiába nyitott hamarosan újabb frontot Károly ellen a Földközi-tengeren, uralkodása közepére be kellett látnia, hogy a világuralom hiú, soha meg nem valósítható álom volt csupán. 1529 előtt azonban még semmi sem utalt arra, hogy Szülejmán birodalmát bárki megállíthatná, s hogy a nagy összecsapás a kor két szuperhatalma, a két különböző kultúrát és vallást képviselő dinasztia között döntetlenre fog végződni. Uralkodásának első évtizedében Szülejmán minden szempontból kedvezőbb helyzetben volt, mint a csaknem vele egyidőben császári trónra lépő V. Károly. Az iszlám világ a 15. század végén, a 16. század elején ugyanúgy az integráció útjára lépett, mint a keresztény Európa, csakhogy annál – legalábbis nyugati felén – sokkal messzebbre jutott. Az alapvető különbség a két folyamat között abban rejlett, hogy amíg Európa a középkori széttagoltságot egymással versengő (nemzeti vagy birodalmi) stratégiák alapján és a vallási egység elvetésével próbálta meghaladni, addig az iszlám kizárólag birodalmi struktúrákban és a vallási egység jegyében tudta elképzelni a területi különállások megszüntetését, s ez a stratégia ekkor még hatékonyabbnak bizonyult.

Amikor Károly még éppen csak hozzákezdett ahhoz, hogy széttagolt, egymással laza kapcsolatban álló országait valamiféle egységbe szervezze, és az európai vezető szerepről inkább csak

ábrándozott, addigra az Oszmán Birodalom – Szelim hódításainak köszönhetően – már részben legyőzte, részben saját határain belül tudhatta mindazokat az országokat (a szafavida Iránt és a mameluk Egyiptomot), amelyekkel korábban élethalálharcot vívott az iszlám világ vezetéséért. Míg a keresztény egység és a török elleni védelem ügyét képviselő és jelképező pápai hatalom végzetesen meggyengült az egymással élesen szembenálló világi fejedelmek harca és az 1517 után kibontakozó reformáció miatt, addig az oszmán szultán az arab földek és a muszlim szent helyek megszerzésével (és a síizmus visszaszorításával) az iszlám világ spirituális főségét is megszerezte. Igaz, az oszmánoknak még osztozniuk kellett az iszlám világon három másik nagyhatalommal (a számos helyi jelentőségű muszlim fejedelmen kívül): az iráni szafavidákkal, az indiai mogulokkal és a közép-ázsiai üzbégekkel, de ezek a birodalmak sem katonai erőben, sem tekintélyben nem versenyezhettek a központi muszlim területeket birtokló és a kereszténységgel egyedül határos oszmánokkal. Egyiptom elfoglalása után az oszmánok elnyerték az iszlám társadalomban jelentős helyet elfoglaló szunnita vallástudósok támogatását, s így az oszmán állam az európai fronton egységes iszlám birodalomként léphetett fel, ahol végletesen megosztott, belső harcban álló államok mozaikja próbálta feltartóztatni. Miközben a leginkább fenyegetett keresztény országok hasztalan próbálkoztak azzal, hogy az Oszmán Birodalomban vagy annak hátában muszlim szövetségeseket találjanak, addig az oszmán állam komolyabb erőfeszítések nélkül megbontotta a kereszténység sorait. Miután némi kényszerítéssel és a levantei kereskedelemmel magához kötötte Velencét, a francia együttműködés már egyenesen az ölébe hullott. Miközben Európa legnagyobb fejedelmei önnön „árulásaik" leplezésére az Oszmán Birodalomban élő keresztények és a jeruzsálemi szent helyek védelmezőiként léptek fel, miközben tétlenül nézték a keresztények millióit elnyelő oszmán terjeszkedést, addig az oszmán állam befogadta, társadalmi és gazdasági lehetőségekhez juttatta azokat a muszlimokat és zsidókat, akiket éppen ezek a fejedelmek űztek el Európából. Míg Károlynak és Ferencnek az egyeduralomért vívott harc egyelőre inkább vért, verejtéket és anyagi csődöt hozott, addig az Oszmán Birodalom Szíria és Egyiptom elfoglalásával és a levantei kereskedelem megvámolásával olyan többletbevételekhez jutott, amelyek

bőven fedezték a terjeszkedés költségeit. Míg a szüntelen háborúskodás kényszere alatt az európai uralkodók (főleg a franciák) éppen csak megkezdték állandó zsoldosseregeik felállítását, az oszmán szultánok már majd másfél évszázada rendelkeztek ilyennel: a janicsársággal, melynek felszereléséhez a 15. század második felétől már a puska is hozzátartozott. Az oszmán uralkodók, lépést tartva az európai technikai fejlődéssel, a hadsereget a 16. század elejére a kor színvonalán álló tüzérséggel (ágyúkkal, puskákkal) szerelték fel, és ekkoriban kétségtelenül nagyobb, jobban szervezett és gyorsabban mozgósítható hadsereggel rendelkeztek, mint bármelyik európai ország vagy katonai szövetség. A sokszor félreértett II. Bajezid szultán előrelátásának köszönhetően az oszmán állam a 16. századra a Földközi-tengeren is hatalmi tényezővé vált. Flottája képes volt nyílt csatában legyőzni a velenceieket, s a Szelim által végrehajtott fejlesztéseknek köszönhetően Szülejmán hajói Károly spanyol flottájával is felvették a versenyt.

Ne csodálkozzunk hát, hogy Szülejmán Mohács után a világ feletti uralomért szállt harcba. Akárhová nézett, minden a javára szólt. Minden megfontolás arra mutatott, hogy senki és semmi nem tud ellenállni neki. És mégis kudarcot vallott. Kihagyott ugyanis két dolgot a számításból, de ezért valószínűleg nem személyes hibái, hanem annak a kultúrának a korlátai felelősek, amelyben élt. Először is nem fogta fel, hogy a Balkánon túl olyan területre lép, ahol a társadalmak egészen másként viselkednek, mint Keleten: nem roppannak össze az államok vagy a politikai hatalmak bukása után, hanem ellenállnak, ha fel akarják számolni önállóságukat és dinamikus struktúráikat. Szülejmán állama nem tudott megbirkózni ezzel a mentalitással. Másik nagy tévedése az volt, hogy a racionális mérlegelés ellenére alábecsülte Európa anyagi és politikai tartalékait. Nem tudta – de az első kísérletek előtt honnan is tudhatta volna –, hogy ha bizonyos határokat átlép, a német birodalomra támaszkodó Habsburgok képesek lesznek akkora erőforrásokat mozgósítani szárazon és tengeren, hogy azok legalább a megállításához elegendők lesznek. Szülejmán ereje teljében lépett rá a bécsi útra, de hamarosan kitűnt, hogy ennek az útnak a végigjárásához még ennél is többre van szükség. S a magyarság roppant balszerencséje, hogy ereje nem korábban, hanem éppen Magyarország közepén fogyott el.

Fodor Pál

KÉT TÁRGYALÁS SZTAMBULBAN

HYERONIMUS ŁASKI TÁRGYALÁSA A TÖRÖKNÉL JÁNOS KIRÁLY NEVÉBEN

[1527]

December 22-én

érkezett Konstantinápolyba követként a törökök szultánjához[1] a legfelségesebb János fejedelemtől, Magyarország királyától stb. 1527-ben küldték ki, s miután nem minden nehézség nélkül kihallgatást eszközölt ki Ibrahimnál,[2] és megtörténvén az előzetes üdvözlés

Ibrahim pasa [így szólt] Łaskihoz:

Hallottuk, a te urad nagy tehetségű és szorgalmú férfiú, és számos bizonyítékát láttuk, hogy ez így igaz. De akkor elbóbiskolt, mikor megkoronázta magát, mert nem kérte a királyságot a mi nagyurunktól. Ugyanis, aki csak megérinti a mi urunk ruhaujját, azt a világ semmiféle hatalmassága nem döntheti meg. Miért nem gondolkodott el a te urad, látva a királyi várost, Budát felégetve, a királyi palotát megérintetlenül, hogy mit is jelent ez? Mivelhogy a mi urunk azért hagyta épen a várost, mert úgy döntött, hogy hamarosan visszatér oda.

Régen meg kellett volna ezt tennie uradnak, nem pedig most, hanem még mielőtt a koronát a fejére tette volna. Most, mivel a főherceg nyomása miatt nem tehet mást, most kéri a békét. Ha ugyanis nem viselt volna háborút Ferdinánd királlyal, mi tőle nyilván mást várhattunk volna, mint békekötést. Tudjuk ezt, mert igencsak ügyködött Jován cárnál Radics által. Te oda jöttél, ahol az egész világ friss hírei mindig ismeretesek. Itt tudják, mi van a főherceggel, mi van a te uraddal, mi van a többi keresztény fejedelemmel.

Łaski a pasához:

Úgy van, ahogy mondod, mert az én uram szorgalma kivételes. Nem egyedül önmaga koronázta meg magát, hanem az ország urai és rendei koronázták őt meg, azzal a céllal, hogy szorgalmával, hatalmával, erejével az általatok sújtott ország segítségére siethessen. Történt pedig ez azoknak hosszas megfontolása után, akik a királyválasztás jogával és szabadságával rendelkeznek. Ezen szokás révén az én uramnak meglehetős joga van megválasztására és megkoronáztatására.

Én akkor voltam Magyarországon, amikor a törökök szultánja megtámadta, nem pedig akkor, mikor uramat megkoronázták. Mégis az a közvélemény, miszerint uratoknak az a szokása, hogy ellenségei palotáját mindig épségben hagyja, hogy benne étkezzen vagy pihenjen. Mások azt állítják, azért [tette ezt], mert féltében hagyta el Budát. Ismét mások azt mondják, az élelemhiány miatt. És így más vélemény uralkodik a magyaroknál, mint amilyet te említesz. Ezért az én uram nem a szultán ruhaujjának érintésére küldött engem, hanem őt üdvözölni és neki kezet nyújtani, ahogy szokás,[3] vele olyan békét és szövetséget kötni, amelyik tartós és igazi, mert az én uram, azelőtt is, mikor még kisebb rangja volt, mindig azt javasolta saját volt királyainak, hogy a török szultánokkal barátságban és békében éljenek. De akkor mások javaslata kerekedett felül.

Most, amikor uram a király, azt, amit saját elődeinek szokott ismételten javasolni, hajlandó és kész ő maga megvalósítani: vagyis jó barátságot, szoros kapcsolatot, biztos szövetséget.

Hogy pedig a friss hírek ide mindenfelől eljutnak, azon nem csodálkozom. Mert ezt főleg kalmárok intézik. De hogy a kalmárok mindent tudnának, vagy ha tudják is, helyesen adják elő – ez nem mindig van így, mivel itt félnek is tőletek, hízelegnek is féltük következtében. Az viszont biztos, hogy nálunk volnának a legnagyobbak és leghatalmasabbak a királyok, ha valahogyan nem viszálykodnának most is kölcsönösen egymással.

A pasa Łaskihoz:

Jelentem érkezésedet nagyurunknak, akinek én rabszolgája vagyok.[4] Majd megmondom neked, miként kegyeskedik intézkedni felőled. Előadom neki, hogy béke és barátság szerzésére jöttél.

Łaski a pasához:

Őuraságának nem kell felelnie nekem, ha [ő is] azt akarja, hogy kedves legyen az a barátság, amit királyom ajánlott föl neki, s amelynek megkötésére teljes meghatalmazást hoztam magammal.

De az én uram nemcsak a szultánnal akar szerződni, hanem veled is, aki a szultánt irányítod.

A pasa Łaskihoz:

Elmosolyodva szólalt meg: megmondtam, megmondtam én neked, hogy szolgája vagyok én az én uramnak, mégpedig derék szolgája, aki semmit sem tesz ura tudta nélkül. Ezért, jóllehet urunk szolgái vagyunk, semmi több nem kell nekünk, akik híven szolgáljuk, mint a mi urunk üdve, akinek ha helyén van a feje, nekünk, hű szolgáknak minden rendben van. De a te urad jóindulata miatt biztosan én vagyok a legszerencsésebb.

Feladatom azonban, hogy mielőbb megjelentsem nagyurunknak érkezésedet. A véleményéből kell kikövetkeztetnem, menynyire örvendezteti meg idejöveteled.

Mégis, mondd meg nekem – jegyezte meg –, hány katonája van Ferdinándnak? Mert azt hallottuk, huszonötezer: ez sok lenne a te uraddal szemben? Ő, amikor Erdélyben tartózkodott, kétszer ekkora hadsereget tartott. De így van ez, mert a mi urunk hatalma felmorzsolta és megapasztotta a magyar erőket. Bizony azt hittük, hogy a magyarok kiváló férfiak, de nem találtuk jó harcosoknak azokat, akik restek voltak megmenteni saját királyukat, nem tőlünk, hanem a sekély víztől.[5] Mi bizony még a legutolsó emberünket sem hagynánk ilyen halállal meghalni.

És így ajánlgatta saját fáradságát és igyekezetét, újra ecsetelve a háború tragédiáját.

Łaski a pasához:

Tény, hogy – amint helyesen mondod – Ferdinándnak nincs nagy hadserege, hadinépe kisebb, mint amit az ő hatalma megkövetel – de válogatott hadinép az. Tízezer nehézfegyverzetű lovas, ötezer könnyűfegyverzetű lovas, tízezer válogatott gyalogos, köztük mintegy négyezer számszeríjas és puskás. Van azután mindenféle kiválóan elkészített hadigépe, kétszáz nagyobb és kisebb ágyúja. Hidat állandóan visz magával.[6] Tudha-

tod, hogy egy ilyen hadsereg egy egész napon át tud harcolni a legnagyobb erővel, mivel nem mindenki harcol egyidejűleg, aki a csatába érkezik. Ha Lajos királyé lett volna ez a hadsereg, bizonyára nem harcolt volna olyan szerencsétlenül.

Az én uram az okból volt erejében gyöngébb, mert hadseregét kénytelen volt szanaszéjjel állomásoztatni. Szlavóniában tartott egy nagy sereget Kristóf gróf[7] vezetésével, a ti Boszniából jövő rajtaütéseitek miatt.[8] Magyarországon, ahol a Tisza folyik keresztül, Radics parancsnokolt sok ezer embernek,[9] a szendrői szandzsák miatt.

De most, azt hiszem, ha megadja az Úr, hamarosan jó híreket fogtok hallani, mert az én indulásomkor az én uram egyesülni törekedett az Erdélyből és Lengyelországból jövő csapatokkal, és Radiccsal.[10]

A pasa Łaskihoz:

Magasztalni kezdte itt urának hatalmát, és sok mindennel dicsekedett róla. Én nem akartam neki ellentmondani, s amikor már olyannyira feldicsérte urát és saját magát, azt mondta: későre jár, [majd] más alkalommal ráérősebben tárgyalok veled. Jó éjszakát.

Łaski a pasához:

Vannak nálam más pasákhoz szóló levelek is – jegyezte meg –, de az én uram nem javasolta átadásukat a te engedélyed nélkül. Királyom ugyanis tudja, hogy mindent te intézel, mindent te kormányzol és mindennel te rendelkezel. Semmi mást nem fogok elmondani a pasáknak, mint az üdvözlésüket.

A pasa Łaskihoz:

Jól tudom, hogy urad másoknak is írt levelet. Gyere el holnap, és üdvözöld őket.

meghívásra Musztafa pasához[11] mentem, ahol kevés tisztességgel fogadtak. Meghallgatva egyszerű és keresetlen üdvözlésemet, ő így szólt hozzám:

Musztafa pasa Łaskihoz:

Tegnap voltál Ibrahim pasánál, ő mindent, amiről csak beszéltél, elmondott nekünk, a többi pasáknak is. De mondd el nekem, amit Ibrahim pasával talán tapintatból nem közöltél: mi célból jöttél ide urunkhoz? Mondd meg hát nekünk, amit eddig nem ismertettél volna velünk: mit kíván a te urad?

Łaski Musztafa pasához:

Engem – mondtam – az én uram ide a szultán látására és üdvözlésére küldött, barátságot, szoros és örökös szövetséget óhajtván kötni vele.

Musztafa pasa Łaskihoz:

Semmi több sincs rád bízva – mondta –, mint az, amit elmondtál? Nem hoztál ajándékokat az én uramnak?

Łaski Musztafa pasához:

Amikor tárgyalni fogtok velem – szóltam – a barátságról és a szerződésekről, lesznek más témák is, amelyeket közbeiktatok. De mielőtt megtudnám, vajon kedves-e az én uram hajlandósága és akarata a szultán előtt, semmi másról nem tudok sem tárgyalni, sem beszélni. Ajándékot semmifélét nem hoztam, mert semmi ilyesmit nem bíztak rám.

Musztafa pasa Łaskihoz:

Tehát te barátságot kérni jöttél? – szólt. Te nem barátságot jöttél kérni, hanem kegyelmet, és felajánlani urad szolgálatait a mi szultánunknak. Csakhogy későn jöttél, és ha a kegyünkbe akartál volna kerülni, királyod megkoronázása előtt kellett volna jönnöd. Mondd csak nekem, hogy merészelt a te urad Budára belépni? Arra a helyre, amelyet a mi szultánunk lovának patái tapostak? Belépni a királyi palotába, amit azért hagytunk éppen, hogy a mi urunk visszatérhessen bele?

Ha nem lett volna nyakunkon a tél, megkerestük volna ezt a te uradat Erdélyben, és kioktattuk volna, hogy másvalamiről tárgyaljon a mi urunkkal, mint barátságról. A mi törvényünk szerint, ahol a mi urunk feje megpihen, ahová lova egyszer bedugja a fejét, az már örökös jogcímen a mi urunkat tartozik megilletni. Testvér, te úgy érkeztél, mint aki szolgától jött. Ha nem adóval jöttél, ne is beszélj tovább velem.

Łaski Musztafa pasához:

Abban a hitben jöttem ide – szóltam –, hogy a szultánnak és nektek is kedves dologgal érkezem, barátságot hozván tinéktek és törekvést szerződés kötésére. Hova gondolsz? Hogy Lajos király megfutamítása és néhányak felkoncolása után Magyarország királysága már semmi? Ilyesmit hoznék ide, amikor a tőletek elszenvedett veszteség után nem bosszúval fenyegetőzök, hanem békét és barátságot ajánlok? Azt gondolod, úgy vélem, hogy a magyarok már csak annyit érnek, mint a havaselviek?[12] Másképpen vélekedek én a királyról és a magyarok országáról, mint a moldvaiakról, akik szolgái az én uramnak.

Azt mondtad: ha nem hozok adót, semmi többet ne tárgyaljak veled. Adót nem hozok, Isten veled.

Musztafa pasa Łaskihoz:

Megjelentjük urunknak – mondta – amiről beszéltél: később lejjebb adhatod, mert ilyen módon nem kapsz bebocsájtást nagyurunkhoz. Hát miért titkolózol oly soká? Azt hiszed, mi nem tudunk a te királyod szorult helyzetéről? Vajon Rádul vajda[13] nem tud a ti összes ügyetekről, amelyeket mint adófizetőnk nekünk mindig megjelent? Bizonyos, hogy te segítséget jöttél kérni Ferdinánd ellen, és adót hozol, vagy urad számára biztos menedéket készítesz a futáshoz, mert Ferdinánd hatalma nagyobb, mint a tiétek.

Łaski Musztafa pasához:

Az adóról egyszer már elmondtam, hogy az én uram nem is álmodik felőle: így arról hallgatnom kell. Azonban, ami a Ferdinánd elleni segítséget illeti, arról a maga idejében szólni fogok, mivel az emberek minden barátságot és szövetséget érett megfontolás alapján szoktak [csak] megkötni, nemcsak a meglévő, hanem a jövendőbeli veszélyek miatt is. Nem uram bizton-

ságos menekülését jöttem előkészíteni, s kérlek, mivel nem ezt kértem, ne ezt adjátok. Hanem szeretném előkészíteni, ha tudnám, a te és az én uram közötti szeretetet, és hogy az én uram a szultánt már egyenesen atyjaként tekintse.

Musztafa pasa Łaskihoz:

Hogyhogy atyjaként? De mondd csak, te milyen származású vagy? Azt látom, hogy nem vagy magyar.

Én erre megmondtam, hogy lengyel vagyok.

Hol tanultál meg olaszul?[14]

Itáliában, feleltem.

Mit csináltál ott?

Voltam ott tanulni is, meg látogatóban is.

Testvér! mondta *a pasa,* sok mindent összetanultál, de bizony keveset értesz. Te most az igét hirdeted, nem a bölcsességet, mert azt mondottad, hogy a te urad a szultánt atyjának tekintené. Lásd be, jó dolog előbb velünk, pasákkal beszélni, mert ha ezt a szultán hallaná, nem tudom, mit csinálna veled, biztos, hogy a fejed nem állna jól a helyén. Hát nem tudod, hogy a mi nagyurunk a legelső az isteni Gondviselés után, és amint egyetlen nap vándorol az égen, ugyanúgy az egész világnak a mi urunk a császára! És te, aki Erdély bánjának futára vagy, te merészelted a mi nagyurunkat a te kis urad atyjának mondani?

Łaski Musztafa pasához:

Jól tettem volna, mondtam, ha régen elmegyek, mert nem hallottam volna, hogy így becsmérlitek uramat, meg jómagamat is. Ez hát a baj? Hogy Magyarország királya, aki írt a szultánnak, barátjának és szeretett szomszédjának, úgy ír neki, mint tiszteletre méltó atyjának? Ha tiszteletét nem kívánjátok, a ti vétketek. Hát nem kötelessége-e a fiaknak az atyjukat megkülönböztető tiszteletadással övezni? Mivel tehát ez nálatok rosszul hangzik, vessük el ezt, ne legyenek egymás számára se atya, se fiú.

Tehát, azon hatalom miatt, amelyet bizonygatsz, ha ezt a szultán előtt mondanám, rosszul állnék a fejemmel! Te azt hiszed talán, hogy az én fejem kecskefej, vagy hogy a szultán bölcsessége és embersége ugyanolyan, mint a tied? Nem csodálom, hogy urad hatalmát csak az erejével méred, mert így köteles cselekedni minden szolga és rab. A mi királyainknál is

minden alattvaló mindig saját urának hatalmát gyarapítja [inkább], mintsem a másét. A franciák többre becsülik saját erejüket mindenki másénál, a spanyolok ugyanezt állítják saját magukról, a németek ugyancsak. Ugyanezt érzik a lengyelek, ugyanezt a magyarok saját erejükről. A ti embereitek sokra becsülik önmagukban saját erejüket, ugyanúgy ti is a magatokét. Az én uram azonban semmiféle dicsekvést nem enged hirdetni önmaga felől, tudván, hogy a világ feletti hatalom nem a ti kezetekben van, hanem az isteni akaratban és annak döntésében gyökerezik. Miért mondod az én uramat erdélyi bánnak, engem miért mondasz futárnak? Bizony, amint a te urad nekem nem császárom (mivel nem vagyok alattvalója), hanem a tiéd, ugyanúgy az én uram számomra király, számodra pedig nem az. Futárnak mondtál, talán amiatt is, mivel hogy kevés emberrel érkeztem. Szokás minálunk, hogy amikor valamelyik lovunkat akadályozza bozontos farka, a lehető legkurtábbra levágjuk azt, és így is megmarad lónak, ilyen módon jobban is szolgál. Ugyanígy a követet sem a hosszú lovas karavánja teszi, nem a lovak, nem a ruhák, nem a szolgák, hanem urának beléje vetett bizalma és a rábízott üzenet. Rosszul tisztelted meg bizony az én uramat, királyomat. Nem kellett volna engem erre a gyalázkodásra idehívnod.

Musztafa pasa Łaskihoz:

A király neked urad, mondta, de nekünk nem lesz az, mert nem kért tőlünk engedélyt az uralkodásra. Mégis jó, hogy jöttél, gratulálok neked. Futárnak azért hívunk, mert a mi urunkhoz nem jön követ ajándék nélkül. Nem azért, mert megköveteljük az ajándékokat, hanem mert az ajándékon keresztül tisztelik meg urunk nagyságát. Biztos lehetsz benne, hogy mivel ajándékok nélkül jöttél, nem fogod látni a szultánt, nem csókolod meg a kezét.

Łaski Musztafa pasához:

Abban a hitben siettem ide, mondta, hogy fogadnak majd. Sok kárt és bajt szenvedtem végig idejövet, igencsak nagy szükség sürgetett, hogy visszaforduljak. De mégis mérlegeltem küldetésemet, nem fordultam vissza, hanem úgy döntöttem, hogy ebben a kellemetlen helyzetben is eljövök ide. Megbecsülést kértem tőletek, ajándékokat vártam – de látom, ti magatok kerestek

ajándékot, amiből nálam semmi sincs. Ha pedig lett volna is nálam, elvették volna egyéb holmijaimmal együtt.

Musztafa pasa Łaskihoz:
Nem kötelességből szoktak ajándékot adni urunknak, hanem a megtisztelés végett. Ha tehát megbecsülést kívántál, vagyis látni [akartad] szultánunkat és kezét megcsókolni, ajándékot kellett volna hoznod. De a te urad nem úgy cselekedett, mint egy király, mert valójában nem király.

Łaski Musztafa pasához:
Ajándékot nem hoztam, mégis követként jöttem a te uradhoz. Nem málhát cipelve mint a szamarak, hanem elhozva a hűségemre bízott szavak üzenetét, és ilyen dolgokat, amik követ mivoltomat bizonyítják. Nem hívod az én uramat királynak – megmondtam már neked, hogy a te urad nekem nem császárom, mert én a királyomat ismerem el, és nem mást, a királyom tehát neked nem királyod, de nekem az.

Musztafa pasa Łaskihoz:
Jól cselekszik az, aki urának tisztességét védi és oltalmazza. Azt, amit veled megbeszéltem, holnap mindenesetre megtudja szultánunk, és – jó éjszakát, testvér! Nem tudom, milyen választ kapsz azzal a barátsággal, amit hozol. Mégse félj, légy jó kedvvel, mert a balsorsban ismerni meg a férfit.

Ájász pasához[15] meghívatván, emberséges kihallgatást kaptam. Ő királyom helyzetéről, hatalmáról és Ferdinándról kérdezett engem, és tárgyalásom más, rendkívüli dolgairól.

Ájász pasa Łaskihoz:

Én veled mélyebb részletekbe nem bocsájtkozom, mert későn jöttél. Mégis nemsokára összeülünk veled mi, pasák, mind a hárman, és akkor kötetlenül megvitatunk mindent. De mondd meg nekem, Rádul vajda elküldte-e Balaort[16] a te királyodhoz, hogy jelezze neki az én gondolatomat? Mert én az említett vajdával igen szoros kapcsolatban állok, és így az ő közvetítésével akartam tanácsomat tudatni uraddal. Csodálkozom hát, hogy oly soká járultál a mi urunk kapujához.[17]

Łaski Ájász pasához:

Uramtól én minderről semmit sem hallottam, mondom. Sokszor hallottam és láttam is, hogy uram csodálkozik Rádul vajdán, aki az én uramtól kapott jó szolgálatot nem úgy viszonozza, ahogyan kellene, de a te tanácsodról nem hallottam semmit. Mégis, megkér téged az én uram, légy jóindulatú építője a szultánnal és urammal megkötendő békének, barátságnak és szövetségnek. Ezt a jó szolgálatodat pedig az én legfelségesebb uram, királyom a maga hálájával és bőkezűségével viszonozza majd.

Ájász pasa Łaskihoz:

Csodálkozom, hogy a vajda hanyagul kezelte tanácsomat. De mondd csak: urunknak az a szolgája, akit követként Lajos királyhoz küldtünk, s tudjuk róla, hogy Tatán ült rabként, él-e, vagy kinek a kezében van most?[18]

[Łaski a pasához:]

Nem tudom, mondtam, nyilván, mert én új embere vagyok Magyarországnak. Az biztos viszont, ha az én uram kezében volna, már rég szabad lenne. Merthogy a követeket nem szabad hibáztatni, hiszen [csak] uraik akaratát és megbízását teljesítik. Maga az, hogy őt letartóztatták, igencsak ellenszenves volt az én uram számára, mindig is kifogásolta azt.

[Ájász pasa Łaskihoz:]

Később a pasa megkérdezte, van-e felesége a királyi felségnek? Kérdezősködött testvére, György felől is, és kijelentette, az ő holttestét nem találták meg, bár ő maga rendelte el, hogy állhatatosan kutassanak utána.[19] S jelentéktelenebb dolgokat kérdezgetvén tőlem, késő éjszaka vetett véget a beszélgetésnek.

Ugyanezen a napon

Ludovicus úr[20] átvette tőlem a király levelét, amit egy törökkel küldtem át.

Másnap, ami december 24-ére esett,

egy másik palotába költöztem át, ahol őrséget rendeltek mellém: mindig egy-egy csausz ült a hálószoba előtt, az egyik nappal, a másik éjjel, hogy senkit se engedjenek be hozzám, az enyéim közül pedig senkit se engedjenek ki.[21] S mindent jóformán a saját költségemen vásároltam meg saját megélhetésemhez és a lovak ellátására.

December 25-én,

ami Krisztus születésnapja volt, a vendégfogadóban, ahol lovaink álltak, két lovászt a törökök nagyon megvertek, és irántam őreim nagy tapintatlanságot mutattak.

ugyanott, ugyanolyan nyomorúság közepette, az őröket megvesztegetve eljött hozzám Ludovicus Gritti úr.

[Gritti Łaskihoz:]

Előadta, mennyire csodálkoznak [itt], hogy ilyen követség dolgában érkeztem. Vigasztalgatott ekkor és kérlelt: ne törődjek vele, mi történik. Megállapodtunk abban, hogy a királyi levelet, amelyet neki korábban átküldtem, mutassa meg a pasának, és kérjen engedélyt, hogy meghallgathassák, amivel a király megbízott.

[Łaski Grittihez:]

Nem tártam föl neki mindent, csak annyit mondtam: az én uram megértette, hogy te itt élsz, hogy te kegyben állsz a pasák előtt, ezért megkér arra, hogy tanácsadóm légy itt a Portán, amelynek szokásait nem ismerem. Mégis előzékenyebbek lesznek az én urammal szemben, ha a Velencéből átszállítandó pénzre hivatkozunk, amit a legkeresztényibb király,[22] szövetségük értelmében, havonta segélyként utal Velencébe az én uramnak, tudniillik minden hónapban 30 000 koronát ad. Ezt a pénzt a Ferdinánddal vívott háború miatt semmilyen más, biztosabb úton nem lehet Magyarországra szállítani, mint arrafelé, vagy Raguzánál, de nekem az [előbbi] tűnik biztosabbnak. Majd miután megkapod az engedélyt, hogy nyíltan jöhess hozzám, és én megtudom, vajon megkötöm-e itt a békét, akkor fogunk ezekről a pénzekről alaposabban tanácskozni.

[Gritti Łaskihoz:]

Ő atyjának, a dózsénak tisztéről beszélt nekem, mire törekszik az a köztársaság[23] itt a pasáknál. Ezeket ő maga és az itt tárgyaló követ közvetíti. Elmondta, hogy Magyarországot a törökök az elmúlt nyáron réges rég megtámadták volna, ha ő maga és a velencei követ nem tartotta volna vissza őket. Elmondta, másképp nem lehetséges a béke, csak adófizetési kötelezettséggel.

[Łaski Grittihez:]

Sok szóval fejtettem ki előtte ennek a lehetetlenségét, és hogy erre nincs is felhatalmazásom, mivelhogy az én uram ezt sosem

vette fontolóra. Végül megkértem, puhatolja ki az emberek véleményét, és juttassa el hozzám. Ha pedig nem kap engedélyt hozzám jönni és engem meglátogatni, írja le azt [a véleményt], s a leírtakat valamilyen módon küldje át.

ugyanabban a teremben megkaptam Ludovicus úr „hüvelykujját”,[24] melyben azt írja, nem kapott rá engedélyt, hogy hozzám jöjjön, nem is fogja megkapni, csak [azután, hogy] még egyszer megjelenek a pasa előtt.[25] Jelezte, hogy holnap a pasához megyek, s biztos azért bánnak velem tapintatlanul, mert nem adóval jöttem, a szultánt sem fogom látni. Mégis figyelmeztetett, ha a pasa próbára tenne, legyek erős elhatározásomban: „többet nem merek írni” – írta nekem.

ami szombatra esett, hivatott Ibrahim pasa. Ugyanis a szultáni Portánál az a szokás, hogy a hét négy napján tartanak szultáni kihallgatást, szombaton, vasárnap, hétfőn és kedden. Csakis ezeken, és nem másik napokon fogadják kihallgatásra a követeket, ennek a kihallgatási időszaknak a neve pedig az ő nyelvükön *díván.*[26]

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Urad jóindulatát, kölcsönös barátságát, kapcsolatkeresését hálás szívvel fogadom, és neki öccse helyett öccse akarok lenni. De testvér a testvérnek, barát a barátnak tartozik úgy lekötelezni magát, hogy kettőjük dolgai mindegyikük dolgai is legyenek: egyazon akarat, egyazon törekvés, egyazon szándék. Ezért én a te királyoddal olyan testvériséget akarok, ami biztos és szilárd marad, erős, és nem gyönge, könnyen törő. Megmondom neked, én nem tudok, nincs módom testvériséget vállalni, ha előzőleg nem ismerem meg a te urad összes ügyét, főleg pedig azt, mit kér szultánunktól? Milyen módon mutatkozik be őelőtte? Mert többel tartozom uramnak, mint az apámnak, többel, mint önmagamnak. Ha ugyanis a te urad nem úgy akar bemutatkozni a mi urunknak, ahogy az az ő számára megtisztelő, arra kell gondolnom, van valami a belsőtökben, ami alkalmas pillanatban tőlünk vissza-visszatáncoltat titeket, és így meg kell bocsájtania a te uradnak, ha testvériségét nem fogadom el.

Łaski Ibrahim pasához:

Megfontolhatod, mondom, hogy uram szilárd szövetségre akar lépni veled. Mert meghagyta, hogy a te akaratod nélkül más basákat ne üdvözöljek, ne adjak át nekik levelet, ahogy azt [egyébként] a követek szokták. Te pedig azt parancsoltad, keressem fel őket. Erre, mikor Musztafa pasához mentem, ő méltatlanul bánt velem. Legfelségesebb uramat, a királyt nem nevezte királynak, engem futárnak hívott. Mit használ ez a te emberséged, melyet irántam tanúsítasz? Amikor te egyedül fogadsz és hallgatsz tisztelettel, királyomat és engem viszont hagyod lepocskondiázni? Ha ezt tudtam volna, nyilván nem mentem volna el hozzá. Ugyanis nem veszekedni, nem civódni jöttem, nem is ahhoz, akihez engem tegnap küldtél, hanem

hozzád. Úgy hiszem, hogy magától, tudtod nélkül csinálta, vagy uram lepocskondiázására, vagy nyilván, hogy felismerjem, mennyire távol áll a te nyájasságod az ő embertelenségétől.

Amikor veled tárgyalok, minden nagyon tetszik nekem, mert látom, hogy urad szívével beszélek. Tudom, hogy ismered az emberek szokásait és módszereit, tudod, mi történik a világban, felismered, miben különböznek egymástól a fejedelmi udvarok. Okosságod, tekintélyed, emberséged mifelénk mindenütt a legnagyobb tiszteletnek örvend. Én soha nem hallottam Musztafa pasa nevét, soha Ájász pasáét: kiváló tulajdonságaid miatt az én legfelségesebb királyom téged méltat a maga tiszteletére és testvérségére, nem pedig másvalakit. Nem csodálom, hogy nem akarod vállalni ezt a szövetséget, ha előbb nem bizonyosodsz meg arról, hogyan is áll majd az én uram a te szultánoddal. Ha ugyanis másképp cselekednél, én is azt hinném, hogy valamilyen ellenséges szándékot forralsz urammal szemben, te, aki annak ellenségével szövetkeznél. Úgy jöttem hozzád, mint sarokkőhöz, aki fejedelmeink ajtószárnyait szabályozza és kormányozza, megmaradva [közben] urad hűséges szolgájának, és az én királyom őszinte és kedves testvérének. Uram azt a törekvését és szándékát, amit saját királyainak, Ulászlónak és Lajosnak tanácsolt, most maga kívánja megvalósítani, minthogy ő a király. Vagyis elintézni a békét, barátságot, szövetséget, és a szerződéskötést szultánoddal. Mindezeket a te közvetítéseddel kívánja és óhajtja befejezni, bevégezni.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Testvérem! Amikor olyan jelentős és különböző témákról tárgyalunk, ahogy most a dolgaink állnak, a kellemes ügyeket kellemetlenebbekkel kell vegyíteni. Musztafa pasa derék férfiú, a császári háznak régi szolgája és titkainak tudója,[27] mégis mindenki a maga módja szerint cselekszik és él.

Így tehát a te urad azt akarja, hogy a testvérségnek kötelékével az övé legyek, és, miként te mondod, téged küld ide az én bizalmamért. Fogadd meg tanácsomat, meglátod, urad részére bölcs tanácsadónak és jó testvérnek ismersz meg engem. Királyodat úgy koronázták meg, hogy nem királyi vérből származik, s nem is öröklés által. Hanem egy párt választotta és koronázta meg. Ellensége neki Ferdinánd, aki erősebb nála, akit a magyarok másik pártja hívott be Magyarországra. S hogy az igazat

mondjam, ha más jogcíme nem is volna, csak az, hogy Lajos király leánytestvére az övé, ez nagyobb jogalap számára Isten előtt, mint a te uradé. Mi pedig Lajos királyt megöltük, királyi székhelyét elfoglaltuk, étkeztünk és aludtunk abban. Az ország a miénk, mert ostobán beszélnek azok, akik azt állítják, hogy a királyok koronájuk miatt királyok. Nem az arany, vagy a drágakő parancsol, hanem a fegyver, a szablya, amellyel kikényszerítik az engedelmességet. Így, amit egyszer szablyával szereztek, szablyával kell megtartani. Amit erővel és hatalommal foglaltak el, vagy másik hatalommal lehet elvenni vagy szerződésekkel.

Ezért javasolom neked, hogy uram iránt a lehető legnagyobb tiszteletet tanúsítsd. Bizony, az az ország az övé, ezért hiába vesztegeted az időt. Ismerjük urad hatalmát, tudjuk, mennyire kizsigereltük Magyarországot, ami semmi pénzbeli segítséget nem nyújthat neki. Tudunk a bárók nagyarányú átpártolásáról Ferdinándhoz, tudjuk, hogy urad kénytelen volt visszavonulni, mikor meglátta annak erősebb hadseregét.

Ezért [tehát] ragadja meg a te urad szultánunk ruhaujját. Meg fogja kapni tőlünk az országot, s olyan segítséget nyer, hogy nemcsak Ferdinándot, hanem Ferdinánd barátait is porrá változtatjuk, ha urad úgy akarja. Hegyeiket a mi lovaink patája tapossa síksággá. Ilyen módon kell tehát uradnak királyságát biztosítania, biztosítani a szultán barátságát, s a mi testvérségünket, ezzel a feltétellel kell urad helyzetét megszilárdítani.

Nézd! Ha nem lettek volna a velencei követek, és ama köztársaság dózséjának fia (akinek, tudom, még levelet is hoztál), ezen az elmúlt nyáron kipróbáltuk volna Ferdinándot is, uradat is, mert nincs jobb a harmadik félnek, mint mikor ketten veszekszenek. Mi lett volna, ha én Ruméliával és a janicsárok egy részével a Dunának ezen a partján mentem volna Ferdinánd ellen, a másik parton társam, Ájász pasa szállt volna szembe a te uraddal, magával vivén ugyanúgy a moldvaiakat és néhány ezer tatárt. Mindegyikünk serege meghaladná a százezres létszámot. Lengyelországba annyi tatárt küldtünk volna, amennyi elegendő.

De a velenceiek kérésére, akik nekünk barátaink, ezen a nyáron csak ültünk, de mégsem aludtunk. Ha szükség lesz rá, gyorsan megyünk, gond nélkül megtaláljuk mindkét kimerült felet, könnyű lesz velük a színjáték. Ezért javaslom, kérd az én uramtól az országot, és kérd, hogy jóra értelmezze a te urad

késlekedését. Mondd meg, hogy urad az ő ruhaujja és az ő árnyéka alatt akar élni, ígérj adót. Összeget ne mondjál, mert azt én szabom meg. Ha ezt megteszed, mindent megkapsz, amit akarsz. Mert ha saját kincstárában bízik urad, abban, ami neki van... Testvér! Testvér! Könnyen kifogy abból a kútból a víz, amelyikbe bele sem folyik, a húr, amit folyton pengetnek, elpattan.

Łaski Ibrahim pasához:

Hosszú szónoklatot tartottál – mondom – és alig tudtam emlékezetembe vésni. Mégis, először azt mondtad, hogy királyomat nem örökösödés, nem királyi származás alapján, hanem egy párt segítségével koronázták meg. Igazat mondasz, uramnak semmilyen öröklött joga nem volt, mert nem királyi házból származik. De méltóbb a dicséretre az ő ilyen megkoronázása, mint az öröklés általi, mert a legtöbb trónörökösről azt láttuk és hallottuk, hogy gonoszak, zsarnokok és alkalmatlanok. Az én uramat viszont a királyi ág magvaszakadtakor, hosszantartó választás által, végül mindenki egyhangú helyeslésével emelték föl és koronázták meg. Nálunk ugyanis az alattvalók azért koronázzák meg a királyokat, hogy a koronához való hűségét és engedelmességét biztosítsák. A magyar királyság pedig, ha öröklés jogán kellett volna azt átruházni, másra nem szállna ilyen módon, mint Lengyelország királyára, aki Lajos nagybátyja volt. Mégis, a lengyel király nem akarta elnyomni a magyar szabadságot, sőt elküldte követeit az én uram koronázására, hogy szerencsekívánatukat kifejezzék. Mert hát a leányok nálunk, akárcsak nálatok is, nem örökölnek. Így Isten és ember előtt a mi jogunk nagyobb, mint Ferdinándé.

Emellett azt mondtad, hogy Ferdinándot egy másik párt, éspedig a bárók tekintélyesebb pártja hozta be Magyarországra. Tény, hogy vannak néhányan, akik gaztetteik miatt büntetéstől félnek. Röviddel Lajos halála után Ferdinándhoz futottak azok, akik az elhunyt királyt rosszul irányították, [akik] jobban szerették a sajátjukat, mint a közjót, akik nem javasolták a békekötést a ti uratokkal. Ezek, tartva a magyar szigortól, Ferdinándnál kerestek menedéket. Rablók ezek, nem pedig bárók. Az egyik az a bizonyos sánta nádor, akitől rablótámadás miatt vették el a nádori méltóságot.[28] Van egy másik, egy kincstárnok, aki lopás és csalás miatt rabként börtönben ült,[29] vannak effélék sokan

mások is, ezek nem részei az országnak, hanem csak egy tagja, éspedig fekélyes tagja, s ha nem menekültek volna el, az egyszerű nép vágta volna le azt. Nektek is vannak itt átmenekült perzsáitok – hogy ezek bármelyike félelemből, vagy vagyonszerzés végett jött-e át, ahhoz nekünk semmi közünk.

Azt is mondtad, hogy a királyt megöltétek, Budát bevettétek, s ezáltal a tietek az ország. Ha ti birtokba akartátok volna venni Budát, nem kellett volna úgy hagynotok, mint ahogyan hagytátok, hanem úgy, ahogy Kairót, ahogyan Damaszkuszt, ahogyan Rodoszt.[30] Felégetni, onnan mindent elvinni, az ottaniaknak semmit vissza nem hagyni, helyőrséggel meg nem erősíteni, amit leromboltatok, nem újjáépíteni, hirtelen visszavonulni – ki az, aki nem azt mondaná, hogy mindezt nem félelemből tettétek? Ezzel a megszállással semmi jelentős dolgot nem csináltatok, mert Buda olyasvalami, amit könnyű elfoglalni – semmi sem lenne annál gyalázatosabb, ha ezért Magyarország királyai elismeréssel tartoznának szultánotoknak. Viszont a tanácsod, melyet adsz, megtisztelő, de nem az én uramnak, hanem a tiednek. Azt javaslod, hogy királyom bocsássa magát a szultán ruhaujja és árnyéka alá. Hogyan? Egy betörésetek miatt, és néhány szerémségi vár elfoglalása miatt a magyar király már tőletek függni köteles, már adófizetőtök? Ő, aki a harmadik helyen áll a keresztény királyok között, anyagiakban és erőforrásokban viszont az első, aki azelőtt a ti és a mi császárainkat is sokszor tönkreverte, a velenceieket adófizetőjévé tette, aki Csehországot, Ausztriát és más tartományokat a saját hatalma alá vetette? Ő legyen most a ti adófizetőtök?

Végezetül, volt valamikor Mátyás király és Frigyes császár között egy háború, és Mátyás helyzete rosszabb volt, mint most az én uramé, Mátyás mégis hamar felülkerekedett. Az úgy van, hogy amikor mi megláttuk, hogy Ferdinánd hadserege másfajta, mint a miénk, szándékosan vonultunk vissza, ravaszságot alkalmazva vele szemben, egésznapos fárasztással akarván legyengíteni azokat a nagytestű lovakat, az embereket pedig fegyverzetük állandó cipelésével. Emiatt vonultunk mi vissza. Igen gyakran csinálták ezt az ókori rómaiak és mások is, akik járatosak a hadviselésben. Most mindazonáltal más híreket fogtok hallani, mégpedig nagyobbakat, ha megadja az úr.

Én azért jöttem ide, hogy részetekről biztos és kölcsönös legyen irántunk a szeretet, a béke, a barátság, a szövetség. S ha

ez megvan, teljes kézzel feszítsük ki íjunkat Ferdinánd ellen, mert eleddig csak két ujjal húztuk meg, titeket mint ellenséget véve számításba, nagyobb mértékben, mint Ferdinándot. Ezért barátai akarunk lenni a ti barátaitoknak, ellenségei a ti ellenségeiteknek. Ez kevés volna nektek a magyar királytól? Amikor a hitünk különböző, amikor ez az ország tőletek ezt az iménti zaklatást és támadást tapasztalja? Így lehetne megvalósítani a magyar szövetségkötést?

Amikor csekély tehetségemtől telhetően mérlegeltem, mi hogyan alakul számotokra ebből a barátságból, valóban azt hittem, hogy más fogadtatást kapok itt, mint amilyet tapasztalok. Ti azonban annyi őrzőt rendeltetek mellém, mint olyan valakihez, aki szökésre gondol. Nem azért jöttem ide, hogy megszökjem, nem is azért, hogy valamit kikémleljek. Amint mondottam, abban a reményben jöttem, hogy szívélyes fogadtatásban részesülök. Azt hiszitek, nekünk már nincs is erőnk, azt hiszitek, nincsenek nagytekintélyű királyaink? Nem okoz-e gondot nagyoknak és kicsiknek egyaránt, hogy a ti országotok ilyen rövid idő alatt oly nagyra nőtt? Jobban bíztok saját hatalmatokban, mint az isteni akaratban? Emlékezhetnétek Nagy Sándorra, a rómaiak hatalmára, aminél semmi nagyobb nem volt – hol vannak most ezek? Amilyen kezdettel nőttek nagyra, olyan véggel pusztultak el. Az a bölcs, aki a legnagyobb jó sorsban a legkisebb önkényt tanúsítja.

A ti összes birtokotok önkényen alapszik, még él mindenki, akinek apját, testvéreit és más rokonait megöltétek. Új a ti birodalmatok, mindent zsarnoksággal kormányoztok. Sokszor láttatok már felkelést Szíriában, Egyiptomban.[31] Hosszan elnyúló országotok van, amihez odahajózni kevés fáradságába kerül a mieinknek. Perzsia visel veletek háborút, mégis sehonnan nem fenyeget benneteket nagyobb pusztulás, mint a mi országunk felől, és ha azt a magatok számára barátivá formáljátok, semmit se féljetek a tengeri háborútól, mert lovasságot nem lehet hajókon szállítani, a gyalogosakkal szemben pedig könnyű a játék.

A magyarok viszont, amikor barátságban voltak veletek, mindig biztosítottak benneteket saját partjaik felől, és ha ezt a szultán pártolná, nemcsak egymagunk [tennénk ezt], hanem uram rávenné Lengyelország legfelségesebb királyát, kössön és szerezzen veletek békét: a lengyel király rendelkezik a legjobb

lovassággal minden király közül. Ha őket barátotoknak megnyeritek, sosem kell azon a részen védekeznetek. Ugyanis ezek a királyok csakis a ti barátaitok lesznek, másrészt a saját barátaikat is abban fogják megtartani, és sohasem forralnak [majd] ellenséges szándékot.

Hogy pedig a velenceiek követe és a dózse fia tartott vissza titeket a magyarországi támadástól, azt barátként tették, és mint ennek az országnak a lekötelezettjei.

Ám nekem nem tetszik a ti hatalmatok önteltsége és hetvenkedése. Azt mondod ugyanis, „menjek és intézkedjem". Bizony rosszul intézi a jövendőt bárki is, ha önmagának biztosat jósol, főleg éppen a hadi dolgokban, amelyek kimenetele Isten kezében van, nem pedig a küzdőkében. Nagyon bíztok tömegeitekben és sokaságtokban, mintha nem tudnátok, hogy amikor harcra kerül a sor, nem mindenki harcol, aki a csatába jön. A győzelem vagy a vereség mindig néhány ezer emberen múlik, azokon, akik legelöl küzdenek, így hát ne bízzatok annyira saját magatokban, hogy másokat értéktelennek tekintetek. Tudjátok, hogy minden hadi mesterség, és az ágyúk és erődítmények találmánya tőlünk nyerte eredetét. Ha jó ágyúöntőket, jó ágyúkezelőket akartok tőlünk, jó pénzért megkapjátok. Tehát vaktában jósolgatni magatoknak jövőt, hetvenkedve beszélni – abból nem lesz más, mint hogy bizonytalan reményekkel táplálod várakozásodat. Az adóról pedig, már többször megmondtam, hallgatni kell, mert az én legfelségesebb uram, a király, nemcsak mostani ellenfelének, hanem saját lovászának is hamarabb átadná az országot, minthogy azt adófizetőtökké tegye. Ezért, ha nem tartjátok a magatok számára kívánatosnak ezt a szövetséget, amelyet fölajánlottam, engedjetek bántatlanul hazatérnem uramhoz, azon az úton, amelyen jöttem.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Eléggé hosszú időn át ült, elgondolkozva, míg végre megszólalt: Üljünk le egymás mellé, a kis padra, és beszélgessünk kötetlenül, de előítélet nélkül tárgyaljunk. Mondd meg nekem, kérlek, miért kellene nekünk átengedni Magyarországot a te uradnak? Milyen előnyért kössük meg vele ezt a szövetséget? Mert ha egyszer a mi urunk valakit magához köt, úgy támogatja azt kegyességének és barátságának oltalmával, hogy még egy porszem által sem engedné megingatni. Ha a te királyodnak

adjuk az országot a szerződéskötés fejében, ha ezt vele megtesszük, akkor az ő barátainak barátai, ellenségeinek ellenségei leszünk. Vajon nem kell-e akkor bármilyen kérésére segítségére sietnünk? Most pedig segítségére kell sietnünk Ferdinánd ellen és a német hadinép ellen, amely a legkülönb a ti földrészeteken, amelyet a ti császárotok, Franciaország királya és Velence is igénybe vesz, ha valami nagyot akarnak tenni. Gondold meg, mennyi kiadást kell uramnak eszközölnie, és nem is egyhavi, nem is egyévi kiadást. Miért tegye ezt az én uram? A te urad miatt? Bármiféle haszon, tiszteletadás, főhajtás és adófizetés nélkül? Csak ennyit érne urad barátsága? Drága ez a barátság, ezt az én uram nem vásárolja meg. Ki ellen fog segítséget nyújtani urad? Kiczel pasa ellen?[32] Messze van tőletek. Mi pedig hogy szorulnánk segítségre az ellen, akinek fél országát már leigáztuk?[33] Mezopotámia már teljesen a miénk, tizenkét napja bent ülünk annak királyi székhelyén és városában, Tebrizben,[34] és már régen elintéztük volna őket, ha nem lennének a mi hitünkön. Hát akkor hol fog nekünk a te urad segíteni? Adjuk át neki a barátságáért a mi Magyarországunkat, és segítsük annyi hadinéppel és költséggel? Mondd meg nekem, ha ti állnátok úgy, mint mi, annyi hatalommal, készülettel, erővel, lehetőséggel, és a mi követeink könyörögnének nálatok annyival, mint ami neked van, mit csinálnátok velük? Bizonyára felkötnétek! Mert emlékszünk rá, mit csinált Lajos a mi egyik szolgánkkal, aki ekkora nagyúrtól ment oda, és semmi rosszat nem vitt magával.[35] Hogy ezért a tettéért a jó király milyen büntetést szenvedett, azt tudod, és bizony részemről sajnálom személyét. Csodálom az óvatlanságod:[36] idejöttél menlevél nélkül, s hát csak makacsságodat, meg uradnak ezt az oly sokat érő barátságát tudod nekünk eladásra felkínálni.

Fogadd meg tanácsomat, add meg a tiszteletet az én uramnak, ígérj királyod nevében adófizetést – jobban jár ezzel urad, mint bármi mással. Mert másként sem uradnak, sem Ferdinándnak nem engedjük át Magyarországot. Láttad azt az utat, amerre legutoljára Magyarországra mentünk. Igaz-e, hogy ott most nem sok fű nő? Ha uramnak most lenne rá szüksége, sokkal nagyobb készülettel megyünk, mert akkoriban egy király ellen mentünk, most viszont kettő ellen kell mennünk. Akkor Budából Konstantinápolyt csinálunk, akkor a tatárok összes cárját[37] a magunk néhány emberével együtt Lengyelországra küldjük. Olyan

hatalmat mutat majd föl urunk, amilyet ember még nem látott, amilyenről ember nem olvasott, nem hallott. Dehát én most veled másféleképpen beszéltem, nem törökként: mi röviden beszélünk és nagyot cselekszünk. És elnevette magát, mikor mindezt mondta.

Łaski Ibrahim pasához:

Örülök neki – mondom –, hogy a kis padon közelebb kerültünk egymáshoz. Azt hiszem ugyanis, hogy meg akarsz felelni uram benned való bizalmának és a te hírnevednek, amely minálunk a lehető legnagyobb. De ugyanaz az előbbi követelés a te szádon is ott van, mindig az adófizetést forgatod a nyelveden, állandóan urad dicsőségét emlegeted és a mi örök szégyenünket. Nem lennék köteles tovább csépelni ezt a pelyvát, inkább a ti szokásaitok szerint fogok tárgyalni, ahogy te mondod, röviden.

Bármelyik családapa, aki nyáron tűzifát gyűjt, ezt nemcsak pillanatnyi szorultságában teszi, hanem előre gondol az időre, a téli hideg elleni védekezésre. Ha vetünk, nem takaríthatjuk be ugyanabban a pillanatban a termést is. Sok ember meghal anélkül, hogy saját keze munkája gyümölcsét megízlelné. Ilyenformán, aki hasznosan akar élni, vigyáznia kell a dolgaira. Mivel az én uramnak most szüksége van a te urad segítségére, barátságára és szövetségére, mellőznötök kellene a magyar király közeledését csupán azért, mert az jelenleg nem hozna nektek gyümölcsöt? Mi haszna lenne a barátságnak és szövetségnek, ha csak hirtelenjében, pillanatnyi megszorultságban intézkednének általa? Nyilván semmi. Ugyanis ilyen módon csak az egyik fél húzna belőle hasznot, a másik meg semmit. Barátságot és szövetséget tehát a jövő érdekében létesítenek, s ezért erősítik meg írásbeli jóváhagyással és esküvel.

Elmondtam korábban, hogy nálunk, nagy királyainktól és fejedelmeinktől kezdve egészen a legalacsonyabb rendűekig mindenki elutasítja a ti nagy és rövid idő alatt – éspedig keresztény hitünknek és urainknak nagy kárára – összehordott hatalmatokat. Mondanék neked egyet-mást, ha nem félnék attól, hogy azt gondolnád: fenyegetéssel akarlak titeket erre a szövetkezésre rávenni. Vagy úgy gondolnád, kitalált és koholt dolgokat mondok el neked, és így netán megneheztelnél rám. Úgy van, ahogy mondtad: a menlevél nélkül érkezőnek annyi bajt okozhatsz,

amennyit csak akarsz, [de] ez nem válna javára becsületednek és hírnevednek, mert én a te jóságodban és emberségedben bízva jöttem el így, az életben maradás biztosítéka nélkül ide. Mert amikor én Franciaországban voltam, hallottam, hogy jó néhány hadifoglyot szabadon bocsájtottál, akik [pedig] szablyájukkal urad és a te fejedre is törtek, királyuknak, Lajosnak segítvén.[38] Őket nemcsak szabadsággal, hanem lovakkal, ruhával, pénzzel is megajándékoztad és elláttad, ami nálunk igen nagy visszhangot keltett, mert ilyesmit azelőtt rólatok sosem lehetett hallani, és mindenki a te jóindulatodat emlegette. Ezzel igen nagy hírnevet és kivételes jóindulatot szereztél magadnak a mieink között.

Megbízva tehát tisztességedben, nemeslelkűségedben és emberségedben, menlevél nélkül jöttem, nem szablyát hozva kezemben, hanem a szövetség és a barátság őszinte szándékát hozva neked a szívemben, biztosra vevén magamban, hogy ez neked tetszeni fog. Hallottad, hogy röviddel ezelőtt Franciaország királya a császár foglya volt. Most már szabad, túszul hagyva két kisfiát. Ő most semmiért sem fáradozik jobban, mint hogy visszakapja fiait.[39] Most vette feleségül Anglia királyának leányát, hogy e barátsággal és kötelékkel erősebbé tegye magát a császárnál, s a most elmúlt szeptemberben mindketten, vagyis a francia és az angol király elküldték követeiket ahhoz a császárhoz, oly módon, hogy ők elismerik a császár tisztét és címét, és kérik, hogy a túsz kisfiúkat adja ki ennek váltságául. Miután Franciaország királya az odaígért Burgundiát és Pikárdiát a törvények miatt nem tudja átengedni, ezért a francia király hárommillió aranyat kész átadni, hogy megváltsa az odaígért tartományokat és kiszabadítsa fiait. Ha mindez kevésnek tűnik a császárnak, [arra] intenek [a követek], hogy döntőbírák vizsgálják meg ezt a dolgot, közülük ketten az egyik féltől kerülnének ki, ketten a másiktól, és a lengyel királyt nevezik meg döntőbíróként. Ha pedig neki, mint császárnak, méltatlannak tűnik a francia király fiaival kufárkodni, bocsássa el őket a saját nagylelkűsége és keresztényi erénye szerint, és akkor átengedik neki egész Itáliát és valódi császárrá koronázzák. A francia király pedig e barátság érdekében örökre lemond Milánóról és a nápolyi királyságról, s miután fiait visszakapta, hamarosan valamely jelentősebb személyt állít Franciaország élére, ő maga pedig szerez magának egy új országot, amit a török kezéből fog

elragadni, s azt ígéri, hogy tíz éven belül minden erejével, szárazon és vízen erre fog törekedni. Neki, Franciaország királyának, abban az országban 1040 kikötője és állomása van, s ott annyi vitorlása, mintha minden egyes kikötőből egy-egy hajót vezényelne ki. Az ország rendszeres jövedelmeiből ugyanis sok millió koronát[40] kap, azután a rendkívüliekből annyit, amennyit csak alattvalóitól megkövetel. Tudják azt a ti barátaitok, a velenceiek is, mekkora az ő hatalma, mekkora a gazdagsága! Az angol király pedig évente két millió aranyat ígér erre az ügyre.

Ha ez a dolog valóban megtörténik, azt hiszem, hogy úgy mondjam: a halottakat is föltámasztja majd ellenetek, mert a francia királlyal együtt végtelenül sokan fognak jönni, akik másvalakivel jönni még csak nem is gondolnának. S ugyanez az angol király a császárt kétmillió hatszázezer dukát[41] adósságtól szabadítja meg, ha ily módon a francia király fiait elengedi. Az abesszinok elküldik követüket, a perzsák kérlelnek és figyelmeztetnek, nehogy megengedjük uradnak, hogy a mi részeinken fölemelhesse fejét. Ígérik, hogy Egyiptomot, a tengerparti területeket és a ti ottani vidékeiteket csekély fáradsággal el fogják ragadni, ha erről az oldalról lekötik a te uradat.

Ámde minek is sorolom mindezt, amit te jobban ismersz? Azt hiszed talán, hogy én ezekkel a fenyegetésekkel téged és uradat a királyommal kötendő szövetségre kívánlak rávenni? Nem azért tettem ezt, hogy téged, aki másoknak megrémítője voltál, megrémítselek, és így hangoljalak rá az irántunk való barátságra, hanem hogy lásd be: veled és uraddal őszintén és igaz módon akarunk együtt élni. Inkább neki segíteni és tőle megsegítve lenni akarunk, mint ellenségének lenni. Igen, már a nyakunkon van a hóhérbárd, és nem is tagadom, égető szükségben vagyunk, mert egyszerre harcolni a te uraddal és Ferdinánddal is nagy feladat lenne. Én bizony úgy látom, a legrövidebb időn belül dicsérni fogjátok, és ki is próbáljátok a mi szövetségünket. Nagy a hatalmatok, mint mondtad, és azt mindenkiénél többre tartod, mégis, nem a ti akaratotoktól függ az, hanem Istenétől. Hatalmas volt Dárius Alekszandrosz kicsinységével szemben, hatalmas Krőzus Kűrosz ellen, mégis más az isteni akarat, mint az emberi ítélet. Mert Dáriust, aki megszámlálhatatlan sereggel érkezett a csatába, Nagy Sándor kicsiny hadsereggel győzte le.[42] Emlegeted a tatárokat, és nagyon kérkedsz a hatalmaddal, de hidd el

nekem, hogy amikor egy napra összpontosítanak minden hatalmat, az nem meggondoltan, hanem szándékunkon kívül történik.

Ezenfelül azt is mondottad, hogy a törökök röviden beszélnek, de hosszú a kezük, mégis, szokásotoktól eltérően, folyton csak egy dologról, az adófizetésről értekezel. *Már sokszor megmondtam, hogy tőlünk semmiféle adót nem fogtok kapni.* De ha azt akarjátok, hogy tiszteljünk benneteket, mert, amint mondod, urad inkább tiszteletre vágyik, mint haszonra, adjátok vissza uramnak azt, amit Lajos király idején, s attól egészen idáig Magyarországon, Szlavóniában, Horvátországban elvettetek. Akkor tisztelni fogja az én uram a te uradat, és neki mindig mint nagyobbnak és tiszteletreméltóbbnak fog írni, védelmezőjének ismeri el – a gyakorolt kegyesség miatt. Így lesztek megtisztelve és nem másképpen, *de adófizetésre ne gondoljatok, mert hiábavaló dolog a Holdból bárdot kovácsolni.*

Hogyha pedig urad az elragadott vidékeket visszaadja nekünk, hármas hasznot is nyer vele. Először is örökké biztos lehet a magyarok engedelmességében és barátságában, másodszor Magyarország királyai elismerik őt elöljárójuknak és védelmezőjüknek, harmadszor, mivel ez a kegyessége nagy hírnevet szerez majd [neki] minden keresztény előtt, akik, amikor uram ezt a jótéteményt meg kívánva szolgálni, közbelép, enyhítik szívük keménységét és talán békét kötnek veletek. Azért van befolyásod, és azért állsz akkora kegyben a szultánnál, úgyhogy a szultán szultánjának mondanak, mert bölcs vagy, minden jónak és rossznak te szabod meg a végét. Vedd figyelembe, hogy sokkal nagyobb veszélyek fenyegetik fejeteket, mint amiről én beszéltem. És bocsásd meg hosszú beszédemet.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Talán csodálkozol rajta, hogy nevettem. Nevettem, mondom, mivelhogy visszaköveteled kezünkből a meghódított területeiteket. Tudd meg, hogy a mi körmünk horgasabb a sólymokénál: mindenhová belevájjuk kezünket, nem is engedjük ki, hacsak le nem vágják. De úgy kell annak történnie, hogy a föld befogadja az összes esőt, ami rá esik, ugyanígy nekünk nagyon is meg kell hallgatnunk a követek szavait, mert ahogy nekünk a kezünk hosszú, nektek a szemetek lát messze. Követelitek a sokfelé elragadott helységeket, Belgrádról vagy Fehérvárról álmodoztok.[43] Testvérem! Én, akárcsak bármelyik pasa, a legnagyobb

félelemmel tartozom uramnak megjelenteni a legkisebb szót is, akár rossz az, akár jó. Tehát mindezekről is be fogok számolni szultánomnak. Mégse féljél, mivel így bizalmamba jutottál. *Jó éjszakát!*

December 29-én,

amely vasárnap volt, eljött hozzám Ludovicus de Gritti úr, *[miután]* látogatási engedélyt kapott a pasától.[44] Felidézett nekem mindent, amiről csak a pasával tárgyaltam. Ugyanez a pasa megbízta őt azzal, hogy az adóról tárgyaljon velem. Ő, miután sokféle dologról beszéltünk, ezt mondta: *jól teszitek, hogy ebben a dologban kemények vagytok, én holnap a pasánál leszek, és mindenféle érveléssel megpróbálom lebeszélni az adó követeléséről.* És így számos érvet rögzítettünk az adófizetés lehetetlenségéről. Elsősorban a francia barátságot és segítségnyújtást, mivelhogy ezen a módon elveszítenénk alattvalóink szeretetét, barátaink jóindulatát, és sok egyéb felhozandó [érvet] is fölemlítettünk.

December 30-án

ugyanott, Konstantinápolyban.

[December] 31-én,

ugyanennek a hónapnak utolsó napján eljött hozzám Ludovicus úr, s ekkor elmondta, nem tudott a pasával tárgyalni, mert a tárgyalás elején azt láz támadta meg. De azért a pasa azt megmondta: közöld a követtel, nem merem az általunk elragadott területek dolgát fölvetni urunk előtt, mert félek urunk haragjától.

Január 1-én

velem étkezett *Ludovicus úr,* akit hamarosan magához hívatott Ibrahim pasa, vele együtt volt egészen késő éjjelig. Hazamenet bizalmasan közölte, jókedvvel legyek, mert másnap jó hírt hoz.

megjött hozzám *Ludovicus úr:* Ibrahim pasa hosszú fejtegetését továbbította az adóról. Elmondta, hogy a pasának csak a Szerémség visszaadását javasolta, s ezt ő a lehető legkomorabban hallgatta végig. Összegzésképpen azt mondta, az adófizetés dolgában mérsékelte a pasát, aki azt mégis megköveteli, Magyarország királyai évente küldjenek követet tízezer forint ajándékkal a szultánhoz. Ha ezt el akarom fogadni, akkor megtárgyalják és megkötik a békét és a barátságot, segítséget nyújtanak emberben és hadianyagban stb. A pasa hozzátette még és megparancsolta: jól fontold meg mindezt, mert amit egyszer kimondasz és megígérsz, az már jog és igazság szerint jár nekünk.

Azt feleltem, nincs szükségem semmiféle megfontolásra. *Mert évente ajándékot vinni meghatározott időpontban, s ekkora értékűt, mint ez, ugyanazt jelenti, mint adót fizetni,* ami pedig, mármint az adó, méltatlan az én uramhoz, mert gyermekded szófacsarás az, amikor az adót ajándéknak hívjuk. Így azt feleltem, ezt sohasem fogom elfogadni. Kértem Ludovicus urat, menjen el a pasához, terjessze eléje királyomnak szeretettel felajánlott jóindulatát, testvériségét, s azt, hogyha ő így jár el, hálát nem szerez vele, nem is olyannak mutatkozik, amilyennek uram reméli, s amilyen hírneve van mindenki előtt. Kértem, sürgesse meg a Szerémség ügyében, adja elő, hogy sohasem lesz biztos a jövőbeli barátság a Szerémség visszaadása nélkül, mert mindkét féltől elvándorolnak az ottlakók, mindig panaszkodni fognak innen is, onnan is. Magyarország bárói, akik közül sokan rendelkeznek birtokkal a Szerémségben a jó bor miatt, sohasem felejtik el ezt az elvesztett hasznot. Az egyház oldaláról pedig a kalocsai érsekség sem fogja elveszíteni emlékezetét. A törökök innen semmilyen állandó hasznot nem fognak húzni, és mindig többet fognak rá költeni. Nincsenek ott olyan várak, amelyeknek erejével vagy megerősítésével számolni lehetne. Sohasem lesz teljes értékű ez a jövendő barátság, ha azokat a birtokokat nem engedik át.

Ilyen és efféle szavakkal kérleltem, hogy ösztönözze még a pasát. Mert a pasa jelezte nekem, hogy nem kíván velem tárgyalni, ha Ludovicus úr közvetítésével előzőleg nem hozzuk rendbe nézeteltéréseinket. Ezért én, mivel nélkülöztem a tolmá-

csomat, úgy határoztam, hogy inkább e derék férfiú segítségével tárgyalok, mint bárki másével. Fáradozása és munkája fejében, ha a Szerémséget megkapjuk, megígértem neki egy püspökséget, emellett három- vagy négyezer forint kifizetését, s erre aláírásomat adtam. Láttam, hogy ez a férfiú a szultáni portán befolyással és tekintéllyel rendelkezik, van tehetsége, bátorsága, atyja a velenceiek dózséja, ő intézkedhetne részünkről arról az egész tartományról.

ugyanott, Konstantinápolyban.

ami szombatra esett és a díván napja volt, itt volt Ludovicus úr *egy pasával,*[45] aki elmondta, a pasa[46] egyáltalán nem akar tárgyalni a Szerémségről, csodálkozik hajthatatlanságomon, s hogy lehetetlen másképpen békét kötni, csak évenkénti ajándékküldéssel. A pasa különböző dolgokat emlegetett föl: uramat, a királyt elűzték Budáról, elűzték Erdélyből, és hogy a neki nyújtandó segítség nagyon sokba kerül, ésszerűbb volna önmagukra szánni a költségeket, mintsem az én uramra. Kijelentette, hogy a Szerémségben már gyökeret vert a török vallás, már sok saját templomot építettek, ezeket az ő uruk sohasem adná a mi kezünkbe, mert ő a hit védelmezője és Mekka ura, ahol az ő hitük székhelye és hatalmuk eredete található, szinte olyan, mint nektek a ti Rómátok, ezáltal ő maga a Próféta helytartója és a hit védelmezője. Kijelentette ezenkívül, hogy birtokainkat a Dráva folyó határolja majd el egymástól, és ennek a határnak köszönhetően a jövőben semmilyen jogsértés sem lesz stb.

Mindennek befejeztével bejött hozzám Ludovicus úr, akivel hosszú megbeszélést és tanácskozást folytattam, s *végül így határoztam*: ha nem adják vissza nekünk a Szerémséget, akkor ezzel a feltétellel a szultán barátságáért és szövetségéért a magyar király ötévenként küldjön követet, és vigyen a szultánnak meghatározatlan értékű ajándékot, maga az ajándék olyan legyen, amilyet az én királyom akar. Ezzel az eredménnyel ment át Ludovicus úr a pasához, hogy őt, főleg a Szerémség ügyében, a lehető legerélyesebben megsürgesse.

Január 5-én, ami vasárnap volt,

a pasa a szultánnal maradt, és Ludovicus úrnak nem volt módja tárgyalni vele.

Január 6-án

a szultán vadászni ment, és a pasa is vele együtt. Ugyanezen a napon talákozott velem Ludovicus úr, és elmondta, azok a hírek, amelyek királyom győzelméről szólnak, nem igazak, mert Szendrőből ulakok[47] érkeztek, hírül hozva, hogy Ferdinánd Esztergomban van stb.

Január 7-én

ugyanott, Konstantinápolyban.

Január 8-án

Konstantinápolyban.

Január 9-én

a szultán visszatért Konstantinápolyba a vadászatról.

A pasa hazaérkezett, hívatta Ludovicus urat. Ő minden lehetséges módon igyekezett rávenni a pasát a Szerémség visszaadására, de az azt felelte neki, hogy erről a dologról hallgasson. Majd elmondta neki Ludovicus úr, mit lennék kész elfogadni: hogy a magyar követ ötévenként jöjjön ajándékkal. Azt mondta *Ludovicus úr*: „Pasa uram! Én már annyit fáradoztam, hogy rávegyem a követet, azon a bizonyos módon ígérje meg a követjárást és az ajándékküldést. Igen nagy igyekezettel tettem ezt, ezért most már kérlek, ments föl engem, mert azt hiszem, hogy az említett követnek nincs bennem bizalma. Hívjátok őt magatokhoz, és én előterjesztem a már mindkét részről egyeztetett dolgokat. Mert másképpen [csak] az időt vesztegeted vele, hiszen ismered hajthatatlanságát és érveit, s ha én azokat neked elmondom, azonnal feldühödsz, mivelhogy egészen idáig nem úgy szóltam a követhez, ahogyan megparancsoltad, mert tudtam, hogy indulatba jön. És neked sem fejtem ki érveimet, hogy te se jöjj indulatba. Főleg ezzel értem el, hogy beleegyezzen az ötévenkénti követküldésbe. Most már az időpont és az ajándékok kérdésében áll csak fenn köztetek nézeteltérés, hívd hát őt magadhoz, és egyezz meg vele, tanácskozzál vele, ne küldd el jó eredmény nélkül. Látod, hogy nem magyar, sok fejedelemnek élvezi a kegyét, mit törődik ő azzal, ha Magyarországot Ferdinánd leigázza? Nyilván semmit!"

Így hát azzal a végeredménnyel jött hozzám, hogy másnapra meghívást kell kapnunk a pasától.

Január 11-én,

ami szombatra esett és a díván napja volt, a pasa hívatta Ludovicus urat és egészen késő éjszakáig vele maradt.

Ugyanezen a napon,

január 11-én jött egy ulak[48] a szendrői szandzsákbégtől, elmondta, hogyan próbálta az Makovica várát[49] elfoglalni, s amikor nem tudta bevenni, elpusztította a falvakat és háromezernél több embert elhurcolt. A királyomról pedig annyit mondott, semmit sem hallott róla, mit csinál.

idejött hozzám Ludovicus úr, és figyelmeztetett, hogy a pasa egy ujjnyit sem enged a javaslatából, és elmondta, hogy súlyos és szigorú szavakkal fog engem inteni: ígérjem meg a követküldést évenkénti ajándékkal. Mégis arra intett, türelemmel tárgyaljak, mert többet érek el nála nyájas szavakkal, mint érveléssel.

Ugyanezen a napon

néhány órát töltöttem el a *pasával,* aki a megszokott érveléssel hajtogatta, hogy Magyarország az ő urát illeti meg, s csodálkozik, hogy nem akarom azt a feltételt elfogadni, ami szerint évente küldenénk követeket ajándékkal. Másképp nem lehetséges a béke és a barátság a nagyúrral.

Erre én a szokásos megoldásokkal vágtam vissza, megmondtam, semmilyen módon nem mehetek bele egy ilyen, szinte méltatlan szövetségkötésbe, aminek következtében uram elveszítené jó hírét, a királyok, fejedelmek és saját alattvalói iránta való jóindulatát és tiszta szeretetét, s ellenséget csinálna a barátaiból. Ámde, mondtam, hogyha ilyen megtiszteltetést vártok el tőlünk, adjátok vissza a Szerémséget, s ha ez meglesz, évente küldjük a követet ajándékkal, ámbár olyan időben, amikor háborút viselünk Ferdinánddal, nem lesz lehetséges ajándékot küldeni.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Már azt hittem, mondta, el is felejtetted a Szerémséget. Viszont látom, ittál valamikor az ottani borból, s így annak az íze édes a számodra.[50] Sokféle indokot hoztál föl nekem, miért lenne jó, ha az említett Szerémséget visszaadnánk nektek. Egyebek között még azt is mondottad, mindig több kiadásunkba kerül nekünk annak a helynek a megőrzése, mint amennyi hasznot szereznénk belőle. Tény, hogy most minden negyedévben 2 800 000 ezüstpénzt számítunk rá, s ez a ti számításotok szerint 56 000 dukátot tesz ki,[51] ez az összeg évente 224 000 dukát. És látod, bár még nincs elegendő asperünk, mégis mit számít ez az én uramnak?[52] Ha a tízszeresét számítanánk is föl, emiatt nem vonulunk ki onnan. Bizony, mindeddig nem tudtam rávenni magam, hogy [erről] beszéljek urammal. Mert hogyha még akkora befolyásom van is nála, mint senki másnak valaha

is a szultánoknál, mindazonáltal úgy kell beszélnem vele, mint urammal, mint jótevőmmel. Ezért holnap átmegyek a palotába, ott leszek vele, s ha a kertben, sétálás közben nem lesz megfelelő lehetőség ennek a témának a felvetésére, másnap elviszem őt vadászatra, ott tájékoztatom, [ott] próbálom meggyőzni összes érveidről. Mégsem gondolom, hogy engedni fog, mivel ő vallásunk védelmezője és képviselője. S minthogy most érkeztek ulabok,[53] akik azt újságolják, hogy Ferdinánd arra a helyre vonul, így azután nem lesz hajlandó azt átengedni urad kezébe, nehogy azt mondják, tőle[54] való félelmében tette. Mégis, minden igyekezetemet latba vetem majd. De ha ezt mégsem tudnád kiharcolni, akkor ígérd meg a tetszés szerinti évben való követküldést, ha pedig a Szerémséget visszaadjuk, nem ajándékot, hanem adót akarunk.

Łaski Ibrahim pasához:

Miután az én uram úgy döntött, hogy szövetséget köt veletek, ezáltal barátaitok barátja, ellenségeitek ellensége akar lenni. Csodálom, hogy bár annyi várkastélyod, olyan eszed van, mégis rettegsz minderről uraddal tárgyalni. Azt hiszed, nem ismerem azt a tekintélyt, amivel itt rendelkezel? Mindent megtudtam rólad még Franciaországban, és itt is látom és hallom, főleg nagy befolyásodat. Ér annyit az én uram, hogy őt magát testvérül fogadd. Én viszont nem gondolom, nem állítom, hogy ha mindenféle kínzásnak vetnél alá, nem érnéd el, amit akarsz. Mégis, szerencsédben inkább szerénységedre és bátorságodra hivatkoznék, ezek miatt semmi önkényest sem parancsolsz meg. Vállald hát magadra a Szerémség ügyét, kicsi az a te gondjaid között,[55] s a te urad számára dicséretes. Intézd el, hogy visszakapjuk. Mert barátok között mindennek közösnek kell lennie: ha azt nekünk visszaadjátok, barátaitokkal tesztek jót, akik mindenkor mind a Szerémséggel, mind a többi számos országgal és tartománnyal a ti szükségetekhez igazodnak majd. Ha megkapjuk tőletek ezt a jó szolgálatot, nem tudnád-e, hogy semmi másban nem különböznénk, mint a vallásban? De a szeretet, igyekezet, engedelmesség, barátság, segítség a mi részünkről mindig meglesz, őszintén, hűséggel, és nem csak tőlünk, hanem barátainktól is. A lengyel királyt az én uram szeretné szövetségre léptetni a ti szultánotokkal, mert lovasságban minden más fejedelemnél erősebb, s ha ő a tietek lesz, erről az oldalról

sosem kell félnetek. Ezért hozd szóba uradnál az ő barátságát is, add vissza a Szerémséget, ne követelj adót, csak ajándékot.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Amint mondtam, együtt leszek urammal, és a Szerémségről becsülettel tárgyalok majd. A lengyel királyról viszont kétszer is beszéltél nekem. Először hallgattam, de most válaszolok neked.

Nemrég itt járt az ő követe, fegyverszüneti kérelemmel, akit mikor meghallgattunk, adófizetésről tárgyaltunk vele. És láttam az arcáról, a szeméről, hogyha azt az embert megpörköltük volna, megígérte volna az adófizetést. Mégis háromévi fegyverszünettel küldtük haza, s ez hamarosan lejár.[56] A te királyod ezt a királyt magasztalja, akit a tatárok úgy kizsigereltek, hogy [azon] csodálkozunk, élnek-e még egyáltalán abban az országban emberek? A most elmúlt évben, mikor nem viseltek vele háborút, uram több mint 50 000 dukát jövedelmet szerzett abból az országból. A tatárok ugyanis minden foglyot, akit elhurcolnak, a törököknek adják el. Ahol vám van, mint Kiliában és Kaffában, a most elmúlt két esztendő alatt a szokottnál többet, 30 000 dukátot szedtek be.[57] Ha ott a mi hadaink a bogdánok földjén[58] át vonulnának föl, azt az országot a tatárokkal együtt elfoglalnák, azt a mezős, puszta tájat hosszan fosztogatva, ott áttelelnének, sőt átnyaralnának.

Várj csak, mondta, nem emlékszem azoknak a vidékeknek a nevére, ahová a beütéseket kell intéznünk. Bekiáltotta saját Cehájáját,[59] hozza be az iratokat a Thassulba.[60] Rajtuk először azt a nevet olvasta: Krakkó, majd Piotrków, Opatów, Radom.[61] Azután azt mondta: ezek a vidékek sűrűn lakottak, és onnan hamarosan, a fegyverszünet lejárta után rabszolgákat szerzünk. A tatárok, akiknek a király az adót fizeti, nekünk szolgálnak, nem a maguk szántából támadnak azokra a birtokokra, hanem a mi utasításunkra. Mégis, amikor csak utasítottuk őket, az adóval semennyit sem törődtek, elmentek és pusztították azt az országot. Miért kellene szolgáinknak, a tatároknak ilyen kárt okoznunk, miért adjuk föl a rabszolgaszerzésből származó hasznot, ha nincs másfajta tiszteletből és haszonból származó jövedelmünk? Nagyon méltatlan dolog lenne uram számára, ha adófizetés nélkül kötne szövetséget azzal a királlyal, aki maga is adófizetője a mi szolgáinknak, akiket a te urad [ti. Zsigmond] a

pokolba kíván.[62] Ha vele [ti. Jánossal] békét kötnénk, s ha a lengyel királlyal ugyanezt tennénk, mi magunk már elzsibbadnánk, lovainkat, embereinket megfosztanánk a hadakozástól, mert a már baráti Magyarországra nem mennénk rá. Ha még Lengyelországot is hozzá tesszük, hol kellene hadakoznunk? Mert a hadakozás a gyakorlatból él, onnan nyeri erejét, nem az emberek tömegétől. Ezért nem kívánjuk annak a királynak a barátságát, de ha hajlandó adót fizetni és a mi urunk ruhaujja alatt élni, barátként kezeljük őt.

Łaski Ibrahim pasához:

Királyomat rokonság és szerződés köti Lengyelország királyához, akinek országát, amint mondod, a tatárok állandó beütésekkel pusztítják. Csodálkozol rajta, hogyan élhet még ott egyáltalán valamennyi ember. Azt is állítod, a ti embereitek kevés fáradsággal el tudják foglalni azt az országot. Tény, hogy a tatárok sokszor támadnak ott, de ők nem emberhez hasonlítanak, hanem farkasokhoz, mert ha valamit elragadtak, menekülnek, nem akarnak velünk szembe kerülni. Ha annyira erős lelkűek lennének, mint mi, és inkább a hadi dicsőséget keresnék, mint a teheneket, már régen elpusztultak volna. Úgy bántak volna el velük, mint a muszkákkal[63] vagy a poroszokkal, ugyanolyan alaposan, mint ahogyan ővelük, dehát menekülnek.

Most van egy esztendeje, hogy huszonkétezres seregük mind egy szálig elpusztult, pedig ez csak Litvánia néhány bárójának műve volt, meg Konstantin hercegé,[64] és azoké, akik zsoldért szolgáltak a lengyel királynak. Mert amikor Lengyelország hadat viselt az egész német néppel, a lengyel király zsoldért a tatárokat mozgósította ellenük, s azok akkor jöttek, amikor a király parancsolta. Legutoljára is, amikor Moszkva ellen folytatott háborút, ugyanezeknek a tatároknak a szolgálatát vette igénybe, és zsoldot fizetett nekik. Ámde amikor a mi császárunk[65] most ennek a nézeteltérésnek a rendezésére közvetített a király és Moszkva között, s már tíz éven át mindig megújították a fegyverszünetet, a király nem szorul rá többé a tatárokra, s nem is fizet nekik zsoldot. Nem adó volt az tehát, hanem a szolgálat jutalma.

Ennélfogva hogyan lesz biztos majd a barátság köztetek és a magyarok között, amikor a magyarok a lengyelekkel oly sok év óta a legszorosabb szövetségben vannak összekapcsolva? Bi-

zonytalan lesz az ilyen szövetség: amikor ti hadat viselnétek Lengyelország ellen, a lengyelek e szövetség alapján mozgósítanák ellenetek magyar testvéreiket. Ezért bízott meg engem királyom, hogy vitassam meg ezt a békét, minthogy őszinte és igaz barátságot akar veletek, s mert látja, ha biztosítjátok magatoknak Magyarországot és Lengyelországot, a keresztényektől ezen oldalról semmit sem kell félnetek. Biztos, hogy az a király[66] semmit sem ad nektek, mert hatalmas, erős és gazdag, s ő maga semmit sem tud az én királyomnak arról a törekvéséről, hogy őt hozzátok akarja kötni. Ne csodálkozzatok hát a tatárok beütésein, ők ezt zsákmányszerzés végett, nem pedig becsületből csinálják: ugyanis, amint megszereznek valamit, még a legkisebb dolgot is, elmenekülnek, és mindig kivonják magukat a csatából. Jártak már a ti embereitek három évvel ezelőtt Lengyelországban, nem akarták megvárni a mieinket, s megrendítve a tatárok pusztulása láttán, nem akartak és nem is vívtak egyetlenegy egynapos csatát sem a lengyelekkel, folytonos csetepatékban pusztultak el mind.[67] Mármost, abban a csatában, amelyet legutoljára Lajos királlyal vívtatok, Lengyelországból kevesen vettek részt, a pápa költségén.[68] Tapasztaltátok, milyen nagyszerűen harcoltak! Nekünk más harcmodorunk van, mint a magyaroknak, mert nehéz fegyverzettel, főleg pedig lovassággal rendelkezünk, van gyalogságunk és számtalan ágyúnk is. Mindezekre tekintettel szeretné királyom, Magyarország királya, ezt a barátságot köztetek és a lengyelek között létrehozni.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Testvér! – mondta. Először hozd csak létre a te királyod szövetségét nagyurunkkal, majd megfelelő időben tárgyalunk a lengyelekről, akik nem tartják be rendesen az esküvel kötött fegyverszünetet, s a fegyverszünet idején is portyákat indítva hajtják el pásztoraink jószágait. Nekünk csekély kárt okoznak, rátok viszont nagy szégyent hoznak. Mindenesetre csekély fáradságomba kerülne elmondanom, hogy Uninissa és Breslau nem Rodosz.[69] Beszélek minderről urammal, és megismertetlek az eredménnyel.

Łaski Ibrahim pasához:

Nincs felhatalmazásom más módon megkötni a szövetséget, csak úgy, ha biztos leszek a köztetek és a lengyelek közötti barátságról. Miért habozol ebben az ügyben? Hát nem te hangsúlyoztad-e, hogy úgy kell a te uradnak és az enyémnek szövetséget kötnie, hogy egyik a másik barátainak barátja, ellenségeinek ellensége legyen? Hogy pedig a lengyel király nem tartaná be a megfelelő módon a fegyverszünetet, azon nagyon csodálkozom, mert ő becsületes uralkodó, bátorsága és bölcsessége miatt olyan tekintélye van, hogy összes uralkodóink nagyra becsülik, s saját nézeteltéréseiket, amikor ilyenek közöttük fölmerülnek, mindig a lengyel király döntőbíráskodásának és vizsgálatának vetik alá, teljes egészében az ő ítéletéhez tartják magukat. Nyilván tudod, hogy a lengyel király nemcsak hogy nem rendelte el a jószágok elhajtását, hanem mindeddig nem is tud róla. Nyilván a kozákok teszik ezt, akik zsákmányolásból élnek, ma itt, holnap másutt lopnak, ugyanannyit ragadnak el a mi lengyeleinktől, mint a tieitektől. Amikor utolérjük, nem karddal végezzük ki őket, hanem felakasztjuk. Kérlek tehát, fontold meg uraddal mindezeket, és amennyire lehet, teljesítsd mindet: így komoly és megingathatatlan barátságot nyertek majd, mindkét király azonos szövetséget köt veletek.

Január 13-án,

ugyanott: a szultán vadászni ment Anatóliába, Ibrahim pasa kíséretében.

Január 14-én

a szultán vadászaton volt és Ibrahim pasa is a szultánnal együtt.

Január 15-én

a szultán vadászaton volt és Ibrahim pasa vele együtt vadászott.

engedélyt kaptam a szultán hajóépítő műhelyének és ágyúszertárának megtekintésére, ahol 101 gályát láttam, köztük 31 igen nagyot. A tüzérségnek pedig, hogy úgy mondjam, végtelenül nagy a száma, mindazonáltal kevés benne a kiváló fajtájú és kellő módon beszabályozott ágyú, de állandóan öntik, s a mi gyakorlatunkhoz igazítják őket. Amit viszont Lajos király halála után öntöttek, az igen nagy mennyiségű, 800 darab, mindet szakállas ágyúnak csinálták meg, láthatóan szép kivitelben.

Ugyanezen a napon

Ludovicus Gritti úrral étkeztem, mert ott, Galatában[70] van a hajóépítő műhely, ahol az említett Ludovicus úr lakik.

A szultán visszatért a vadászatról, s ekkor *Ibrahim pasa*, magához hívatván Ludovicus urat, választ adott: a szultán megtagadta a Szerémség visszaadását, nem a várak vagy [maga] a tartomány miatt, hanem mivel Ferdinánd közhírré tette, hogy el akarja ragadni azt a vidéket, és annak megszemlélésére már ki is küldte bizonyos embereit. Ha a szultán visszaadná, azt mondanák, Ferdinándtól féltében tette, vagy ha visszaadná és Ferdinánd odaérne, elfoglalhatná azokat. Kétszeres lenne a szégyen s ezenfelül a veszteség: mind a szultáné, mind a királyé. Maradjon csak az a tartomány a mi kezünkben, s amikor véget ér a háború Ferdinánddal, akkor tárgyaljon urad a szultánnal, s meg fogja kapni az ügy baráti elintézését.

Menjen el tehát a követ a többi pasához, s már ne tárgyaljon másról, mint a szövetség megkötéséről, és ismertesse, miért szükséges a segítségnyújtás. És mindez legyen úgy, ahogy velem élőszóban megállapodás született.

elmentem Musztafa pasához, aki fáradt volt, köszvény kínozta, de barátságosan fogadott. *Elmondtam* neki: már több, mint 20 nap telt el azóta, hogy veled találkoztam, nem irántad való hanyagságból jártam el így, vagy azért, mert első látogatásomkor eléggé türelmetlenül bántál velem. Hanem, mert nem akartam betegségedben terhedre lenni. Ugyanis nálunk, mint tudod, az a szokás, hogy még ellenségeinkért is imádkozunk az Úrhoz. Gyógyítson meg téged az Isten, és tegyen uram ügyének segítőjévé. Azért nem kerestelek fel téged mindeddig, amit mondtam.

Musztafa pasa Łaskihoz:

Köszönöm, hogy mindezt elmondtad a betegnek. Kérlek tehát, jóra vedd e színjáték előző felvonását, mert mielőtt az embert kiismernénk, hosszú időn át kell vele tárgyalnunk. Én téged nem ismertelek úgy, ahogyan társamtól, Ibrahim pasától, amikor tegnap meglátogatott, megismertelek. Töröljük ki ezért kölcsönösen a barátságtalan fogadtatás e pecsétjét, s így egymásnak barátai leszünk. Az említett pasa nekem mindenről beszámolt, amiről vele akkor tárgyaltál, arról is, milyen szavakkal, milyen nyájassággal [tetted]. Ha valaki így tárgyal velünk, nemcsak azt éri el, amit kíván, hanem megkapja a szívünket is, úgyhogy neki sem tartozunk kevesebbel, mint önnön magunknak. Az adófizetést józan érvekkel kitépted elménkből, s már egyetlen csekély pontban áll fenn nézeteltérés közöttünk, tudniillik azt kívánjuk, évente jöjjön követ urunkhoz, s hozzon neki bizonyos értékű ajándékot. Te ezt ellenzed, és nem akarod megtenni, inkább azt akarod, hogy a követ ötévenként jöjjön, s nem megszabott ajándékkal, hanem olyannal, amilyent és amennyit a te urad akar adni. Testvér! Gondold végig, hogy az az ország a hadijog alapján a miénk, mert megöltük a királyát, királyi székhelyét elfoglaltuk, megegyezés nélkül sem a te urad, sem Ferdinánd nem tudja azt ellenünk biztonságosan megtartani. Aztán mindjárt utána most nekünk kell elűzött uradat nagy költségünkkel visszahelyezni, mégpedig nem is egy hónapi, s nyilván nem is egy évi költséggel.

Fontold meg hát mindezt, s ne habozz befejezni a vitát, én magam egyenlítem ki nézeteltérésünket. Intézd úgy, hogy

küldjön az urad kétévente követet tízezer forinttal, ha ezt megígéred, úgy urunk barátja lesz a te uradnak.

Megmondtad Ibrahim pasának is, urad azt kívánja, urunk fogadja barátságába a lengyel királyt is, ők ketten majd a mi barátaink barátai lesznek mindig, s szükség esetén segítenek nekünk. Te tudod, hogy Lengyelország királya jóval kisebb rangú a te uradnál. Hogyan lehetne tehát vele adófizetés nélkül barátságot kötni? Hiszen ő sosem árthat nekünk, mi viszont neki mindig, minthogy a tatárokat és a bogdánokat[71] a markunkban tartjuk. Két évvel ezelőtt járt itt az ő követe, fegyverszünetet kérve,[72] amit [a lengyelek] mindig nagy igyekezettel készítenek elő. Úgy láttuk a követen, hogy az a király nagyra tartja a mi hatalmunkat, úgy láttuk, hogy fél tőlünk, mert ha valamivel jobban meg akartuk volna szorítani, még azt a követet is rá tudtuk volna venni az adó megígérésére. Azt akartuk, hogy fegyverszünet nélkül küldjük haza, jelezve neki, ha békét kíván, fizessen adót, s a követtel együtt küldtük volna Rumélia beglerbégjét 50 000 emberrel.[73] Ezeknek Moldvában egyesülniük kellett volna a tatárokkal, hogy így várják meg a választ a lengyel királytól. De később úgy láttuk, hogy előbb Magyarországot támadjuk meg, amely gazdag és hatalmas volt, Lengyelországgal pedig majd azután próbálkozunk. A király, meg te, mi egy nemzetből vagyunk, én Boszniából származom, te pedig lengyel vagy,[74] bizony természetes hajlam, hogy minden nemzet a sajátját szereti jobban, mint a másik nemzetbélit. Igazán együtt éreztem azzal az országgal, hogy annyira kifosztják a tatárok folyamatos rablásai. S jóllehet onnan urunk is, meg mi magunk is, mindnyájan hasznot húzunk, rabszolgák hatalmas tömegét szerezzük be, mégis azt kértem, hogy az az ország vagy adóval, [vagy] az általunk való megszállás árán váltsa meg magát a tatároktól. Előzőleg az a király adót fizetett a tatároknak, amint arról maguktól a tatároktól, szolgáinktól értesültünk, de ez a mostani király megszüntette mindezt, felbátorodva egy Moszkva elleni győzelemtől. Ha a szolgáinknak fizetett, miért ne fizethetne urunknak? Így hát küldjön a te urad kétévenként ajándékot és követet, a lengyel király pedig adót.

Łaski Musztafa pasához:

Értékelted – mondom – szavaimat és nyájasságomat, ahogyan Ibrahim pasával tárgyaltam, azt is megmondtad, ilyen módon

nemcsak a kívánt dolgokat kapom meg tőletek, hanem azt is elérem, hogy nekünk sem lesztek kevésbé lekötelezve, mint saját magatoknak. Mit bánom én a saját nyájasságomat, mit bánom, hogy királyomnak irántatok való nagy jóindulatát ilyen módon, ennyire nagyra becsülitek, hogyha olyan feltételeket kínáltok a szerződéshez, amikkel a szövetséget semmiképpen sem lehet nyélbe ütni, s ha nyélbe ütnénk is, mint tisztességtelen ügylet, nem lenne tartós, s uramnak nagy romlását okozná. Tönkretenné a franciák barátságát, s elvágná a többi kapcsolatot is, semmivé tenné valamennyi alattvalója szeretetét, s örökös szégyent hozna ránk az egész keresztény közösségben.

Nagy szégyen lenne ugyanis, ha a magyar király ajándékküldés ürügyén adófizetővé lenne. Ha a szemeteket ki akarjátok nyitni, bizony ne csak a nektek jót lássátok. Ahogy az ökör, ha nincs rajta járom, fürge, s a sörényénél megragadott ló is ledobja lovasát, ha teheti, ugyanúgy ti is, ha abban a szükségben, ahová királyomat a Ferdinánd elleni szorultsága juttatta, uramat méltatlan feltételekre kényszerítitek, alighanem mást sem értek el ezzel, mint hogy állandó bizalmatlanságot ültettek belénk. Magyarország jövendő királyai is szembeszegülnek majd ezzel a gyalázattal, s azt minden módon igyekeznek majd kiküszöbölni, ennek megtételére ösztönzi őket a többi király. Mindebből semmi jó és semmi biztonság sem származik.

Én menlevél nélkül jöttem ide, bízva a ti tisztességetekben, bölcsességetekben, emberségetekben. Itt mindent, amit akkor számomra ismeretlennek gondoltam, most jól látok, saját kezemmel tapintom. Látom itt a legkiválóbb tehetséget és igyekezetet, megkapom azt a jóindulatot, amelyet reméltem, talán többet is, mint amit személyem itt megérdemel, ezt királyom várta is. Azt azonban ő nem gondolta, hogy ilyen módon fogtok tárgyalni vele, mérlegelvén, hogy a szultánnak, saját méltánytalan feltételei miatt, ebből semmi haszna, semmi becsülete nem lesz, neki magának viszont örökös szégyene [következik].

Mi szükség van azokra az ajándékokra? Mi szükség azokra a követekre? Királyom tudja, hogy uratok a legelső és a világ minden uralkodójánál hatalmasabb. Úgy határozott, többre értékeli az ő barátságát, mint a többiekét, nagyobb tisztelettel övezi őt, mint az összes többit, s mindörökre be fogja tartani, amit vállalt: hogy bárki ellen segítséget nyújt neki. E mérhetetlen jó szándékkal küldött engem ide, azt vélvén, hogy győzedel-

mes szultánotok, jóságának és emberségének megfelelően, hálás szívvel fogadja hajlandóságát. Miért követeltétek ilyen erősen az adófizetést? Miért követelitek tőlem, ajándékra változtatva az adó nevét, ugyanezt? Így fogadtok hát engem?

Nagyságos pasa! Nyilván az erények ura és istene felmagasztalja szultánotokat, és titeket magatokat is, jóllehet a vallásban különbözünk. Mindazonáltal Isten rajtunk, rajtatok, rajta is uralkodik, és azon is, aki barátságtalan és gőgöt tanúsít. Azt is hiszem, ha a szultán nem mutat olyan kegyességet uram iránt, amilyen egy ilyen nagyúrhoz illik, s amilyet királyom elvár, azzal az isteni felséget sérti meg. Mert Dávid, a mi prófétánk s egyben a tietek is, megénekelte: letaszította a hatalmasokat székükből, fölemelte az alázatosakat stb.[75] Így intsétek szultánotokat tanácskozástok idején, nehogy trónja ledőljön.

Ami pedig a lengyel királyt illeti, hosszadalmas bizonyítás kellene ahhoz, miért akarja uram ezt a dolgot nyélbe ütni, ő, aki a tatároknak sosem fizetett adót. De amikor amaz[76] egyik háborúját a németekkel, a másikat a muszkákkal vívta, saját ellenségeivel szemben fogadta föl őket zsoldért. Miután sikerrel zárta le dolgait és a háborút, s nem kellett többé a tatárok szolgálata, a zsoldot megvonta tőlük. Látom, kevésre értékelitek azt az országot, amelyik [pedig] kétszer akkora, mint a ti Európában lévő birtokaitok, s emellett kétszer nagyobb, mint Magyarország! Egy lóval két hónap alatt nehezen lehet keresztülutazni [rajta]. Nagy hadereje van mindenféle lovas és gyalogos katonából. A lengyelek és nem mások alkalmazásával került Mátyás király mindig fölénybe ellenfeleivel szemben, állandóan 12 000 lengyelnek fizetett zsoldot.[77] Legutoljára a lengyelek győzedelmes kezükkel a német nemzettől elragadták egész Poroszországot. Nem egyszer a muszkát is, amint mondod (de jó lélekkel legyen mondva), a lengyelek folyton a mészárlásig kergették. És akárhová mennek is a lengyelek, ahová csak fel tudják vonultatni seregüket, nem teszik hiába. A tatárokat, ha férfiak akartak volna lenni és nem farkasok, a lengyelek már egy szálig rég lemészárolták volna. Ámde a tatárok nem azért jönnek, hogy hadi dicsőséget szerezzenek, hanem hogy a teheneket elhajtsák. Bármilyen nagy létszámal jönnek is, a csata elől mindig megfutnak, mi a sík terepen nem tudjuk üldözni őket, mert nem úgy élünk, mint ők, a mi lovaink nemesebbek az övékénél. Nyilván ti is, akiknek lovai könnyebbek, ti sem,

lovaitok sem tudják úgy elviselni az effajta nehézséget, mint a tatárok. Bizonyos az is, hogy e módon és ezzel a ravaszsággal sok embert hurcoltak el Oroszországból. Lengyel vagyok, mint tudod, miért is kellene átlátszó hazugságot állítanom? Hogy mindez igaz, könnyen megtudhatod a kereskedőktől, könnyen a moldvaiaktól. Ezért akarja királyom és uram egyidejűleg létrehozni saját barátságát és szövetségét, meg a lengyel királyét is uratokkal, hogy erről az oldalról is biztos barátsággal rendelkezzetek. Mivel az én királyomat is szövetség köti ahhoz az országhoz, hogyan járhatna el királyom másképpen? Most attól a királytól segítséget kap Ferdinánd ellen, szoros szövetséget tart fenn vele: veletek másik, felbonthatatlan szövetségre kíván lépni. A szerződések erejével a lengyelek őt ellenetek kényszerítenék, ti meg a lengyelek ellen: királyom csakis ezért igyekszik ezt rendbe tenni.

Ennélfogva, mivel bölcs ember vagy, mérlegeld e röviden elmondottakat a magad serénységével, s tekintsd át a dolgok állását. Fontold meg, hogy nagy, [de] rövid idő alatt összekovácsolt hatalmatoknak ellensége nemcsak a kereszténység, hanem a perzsák is, akik veletek azonos hiten vannak. És mivel a keresztény fejedelmek nyilván nem paszullyal, hanem bottal vernek a fejetekre, éppen királyom jóindulatában láthatod meg, mennyire kegyes hozzátok az Isten. [Uram] a keresztény fejedelmek sokszoros unszolására sem akart Ferdinánddal egyezségre lépni, pedig azt kevés fáradsággal is elérte volna. Inkább a ti barátságotokat akarta megszerezni, mint az övét. Hogy vélekedjen királyom, ha ez nektek kedvetek ellen való lenne, ha azt látná, hogy ezekkel a szerződési [feltételekkel] jóindulatát ilyen csekélyre értékelitek? Bizony, nagyságos pasa! Abban nyilvánulhat meg a te bölcsességed, emberséged, ha nem vágyálmaitok szerint, (amikről, mivel sajátjaitok, úgysem tudtok ítéletet mondani), hanem felséges nagyuratok méltósága szerint folytatjátok velem a tárgyalásokat. Ha számotokra szokatlannak tűnik [is] így cselekedni, sokat veszítene vele az ő jósága és embersége. Ha megragadom a ruháját, biztosan nem taszít majd el, amíg mindent kellő módon el nem intézek, mindkét urunknak, az enyémnek és a tiédnek is becsületére és javára. Tudom ugyanis: akármelyik császár is csak úgy lehet nagylelkű, ha alattvalóitól inkább megbecsülést vár el, mint hasznot [remél]. Nem megbecsülés az a fajta engedelmesség, amit az úrtól való

félelem kényszerít ki, hanem hódolat. De ha valakit egy hozzá hasonló személy tisztel, becsül és önként elismer, az már igazi tiszteletadás. Uram ezt teszi, ezt akarja tenni állandóan. Ezért ugyan más módon tárgyaljanak uraságtok velem is, mert ha akarjátok, mindent el tudtok intézni – vagy bocsássatok uralkodótok őmagassága elé.

Musztafa pasa Łaskihoz:

Sokáig ült ott, részben mosolyogva, részben gondolkodva, aztán azt mondta: testvér! Sokkal józanabbá tettél szavaiddal, s bizony az érvelésed annyira megragadott, hogy most nem tudnék válaszolni neked, mert új módon, új érvekkel [szinte] betemettél. Annyira, hogy alig látok attól a hévtől, ami urad iránt elfog, s igaznak hiszem mindazt, amit csak elmondtál. Ibrahim pasával is így beszéltél?

Łaski Musztafa pasához:

Elmondtam a lényeget, mondtam, de nem ilyen nyíltan. Holnap azért elmegyek hozzá, elmondom ugyanezt, mint neked, megkérem, segítsen.

[Musztafa Łaskihoz:]

Ekkor behozatott egy ércsisakot, amit közönségesen helmelisnek mondanak,[78] s megkérdezte: hány ilyen módon felfegyverzett katonával rendelkezhet Ferdinánd?

[Łaski Musztafa pasához:]

Azt válaszoltam: annyival, amennyi pénze van, mert Ferdinánd alattvalói nem olyan engedelmesek, hogy zsold nélkül akkor mennek [hadba], amikor parancsolja. De úgy vélem, birtokaiból nagy jövedelmet élvez, mert könnyedén tudna 10 000 lovagot tartani.

[Musztafa pasa:]

Mind így van felfegyerezve?

[Łaski:]

Azt feleltem: mind, mivel az a szokás a németeknél, franciáknál, lengyeleknél, cseheknél, hogy ugyanúgy fegyverzik föl szolgáikat is, mint saját magukat.

[Musztafa pasa:]
Hány gyalogosa van?

[Łaski:]
Tízezer.

[Musztafa pasa:]
És hány könnyű fegyverzetű lovasa?

[Łaski:]
Ötezer.

[Musztafa:]
Bizony, ez kényelmes és szép tábor. Hol akar a te urad megütközni vele?

[Łaski:]
Azt feleltem, királyom azt szeretné, ha átkelne a Dunán, ahol elcsalná őt arra az elhagyott vidékre, amit elpusztítottatok a Duna–Tisza közén, ott először ide-oda vonulgatva kifárasztaná a hadseregét, könnyűlovasságának sokaságával elzárná élelmezésétől, ezután könnyedén összemérhetné vele erejét.

[Musztafa:]
Ha mi felvonulnánk, veletek együtt mennénk, vagy különkülön?

[Łaski:]
Azt feleltem, nem lenne jó, ha egyesített hadsereggel támadnánk, azért is, mert különböznénk a hitben, s mindig gyanakodnánk egymásra valamiért. Az is előfordulhatna, hogy tárgyalásainkon nézeteltérés támadna, s nem hajlanátok az érvelésünkre, s mi sem a tietekre. Mégis, uram naponta kapcsolatot tartana veletek, mellétek ad bizonyos embereket, akik ismerik a tartományt, ismerik a mi hadi mesterségünket, vezetik a tieiteket, s ellátnak benneteket tanáccsal, hogyan kell cselekednetek.

[Musztafa:]
Nyélbe ütjük előbb a jó barátságot – mondta a pasa –, aztán majd minden közös lesz számunkra. Megfontolom egyébként az

érveidet, s holnap, ha másként nem tudnék, ezen az ágyon vitetem el magam urunkhoz, s ámbár Ibrahim pasának, mint látod, nagy befolyása van az uralkodónál, mivel urunkkal állandóan együtt van a vadászatokon, meg jó barátságában is van vele – mégis, ami az államügyeket illeti, az ilyen tárgyalásokon jobban érvényesül az, aki hasznosabb tanácsot tud adni, s biztos érvekkel támasztja azokat alá. Én öreg vagyok, és a feleségem urunk leánytestvére,[79] valamelyes befolyásom nekem is van urunknál. S így gondom lesz rá, hogy urad ügye jó megoldást nyerjen.

Ájász pasával voltam együtt, aki semmi különöset nem mondott nekem ügyemről, hanem csupán megkérdezett, hogy tetszik nekem Ibrahim pasa? Hogy Musztafa pasa? Hogy tetszenek a török szokások? A hajóépítő műhely? Az ágyúszertár?

[Łaski:]

Mindig azt mondtam neki, nagyon tetszik. Mivel Ibrahim pasa javaslatára tették meg pasának, így ő, mivel nem túlzottan törekvő ember, mindig Ibrahim pasa véleményének nyomán jár. Nagylelkűsége mégis figyelemre méltó, és az, hogy néhányszor vitéznek mutatkozott.

Január 20.

A szultán vadászni ment, és Ibrahim pasa is vele együtt.

E hónap 21-e.

A szultán megjött a vadászatról. Ibrahim pasa értesített, bocsássam meg neki, hogy nem tárgyalhat velem, mert saját otthonában készül vendégül látni a szultánt.

Január 23.

A szultán titokban Ibrahim pasa otthonába ment.

E hónap 24-én

---

a szultán Ibrahim palotájában vendégeskedett.

E hónap 25-én

---

a szultán nyilvánosan eltávozott Ibrahim pasa otthonából, és onnan nagy szertartással a Szent Szófia[80] mecsetbe ment imádkozni.

ami szombatra esett és a díván napja volt, vagyis a kihallgatásoké, Ibrahim pasa magához hívatott.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Igaz ugye, hogy másmilyen Musztafa pasával találkoztál, mint azelőtt? Megdicsérte az általad mondottakat a szultán színe előtt. Bizony jól tetted, hogy csupa igaz dolgot mondtál el neki.

Łaski Ibrahim pasához:

Bizony, másvalaki tárgyalt velem a minap, mint ahogy hihettem volna. De nem csodálkozom rajta, ő olyan, amilyennek te akarod látni, azt tapasztalom, hogy teljesen tőled függ. Hogy pedig megdicsérte szavaimat a szultán előtt, annak az uram iránti jóindulatban kevés hasznát látom, kevés hálát tapasztalok a részetekről. Mert Musztafa pasa is ugyanazzal a rábeszéléssel tömi a fülemet, amivel te is tömködted mindeddig. Nem tudom a hajthatatlanságotokat eléggé csodálni: azt hiszitek, elértek nálam valami komoly eredményt, mikor annyi napot vesztegettek el hasztalanul azzal, hogy ki akarjátok kényszeríteni belőlem, ígérjem meg a követet az évenkénti ajándékokkal? Tény, hogy minden népnek megvannak a maga szokásai, nálunk mégis gyalázatos dolog bármi méltatlant kérni attól, akitől azt szeretnénk, mindenével együtt bízza ránk magát.

Egyáltalában, legfényességesebb pasa! Szultánotok méltóságához képest értelmetlen dolgot követeltek, hírnevedtől és emberségedtől idegent. Hát ilyen módon újraértékelted az uram iránti szeretetet, amit ő benned keltett? Az volna a bizonysága a testvéri köteléknek, ahogy uram dolgát, nem is tudom, milyen végcél felé viszed? Megmondtam ugyanis, hogy sosem fogom megígérni a követet az évenkénti ajándékkal. Így most is ragaszkodom ahhoz, hogy a mi jó szándékunk legyen önkéntes. Nekünk ez a kedves, urad számára pedig nagyobb megtiszteltetés származik abból, ha uram önként mutatkozik olyannak a szultán előtt, amilyennek ti magatok is szeretnétek formálni érveitekkel. Uram el kívánja ismerni, hogy uralkodótok hatalmasabb a világ összes fejedelménél, azt mondja, ha megbizonyosodik arról, kedvére való lesz uratoknak az ő jóindulata – akkor nemcsak Magyarországot, hanem öröksége felét, s ami ennél is

több, saját életét és testét is mindenkor a szultán rendelkezésére bocsájtja, önszántából elismeri uratokat magánál nagyobbnak, mindig tisztelni fogja. Mi többet kívántok még a királytól? Egy általatok elpusztított országot kapott, fekete ruhájával tanúsítja, hogy abban az évben megöltétek a testvérét, s őt, az egyedülit, nem tudja elfeledni.

Vegyétek hát észre uram jó szándékát, inkább fogadjátok el önkéntes engedelmességét uratok iránt, ahelyett, hogy kényszerrel csikarnátok ki azt. Álljatok már el az adó követelésétől, álljatok el az ajándékoktól, amelyeket más néven adónak hívnak. Üsse nyélbe uratok ezt a dolgot, ami méltó az ő nagyságához, fogadja el királyom jó szándékát, ami szerintetek most terméketlen, de nemsokára ezer ágat és gyümölcsöt hoz. Engedjetek el engem, akinek visszatértét uram már mindkét szemével figyeli, akit, magammal hozván a veletek kötött biztos szövetséget, vágyakozva vár haza. Küldjön már engem fényességes uraságod a ti legnemesebb szultánotok színe elé, akinek bizony meg fogom ragadni a ruhaujját, s nem is fogom elengedni, amíg egyenként el nem érem kérelmeim [teljesítését]. Ismerem az uralkodók lelkét, akik hasonlóval viszonozzák a jótettet, nem tapossák el az önként megalázkodókat, hanem fölemelik őket és támogatják. Nem olyan dühöngéssel és gőggel jöttem én ide, ahogyan más magyar követek szoktak jönni, ami sosem tetszett az én uramnak. Hanem megtisztelni jöttem azt, aki megérdemli a tiszteletet, s még ha a békét és a szövetséget nem hozhatnám is létre, mégsem mondanék ellene ezzel az igazságnak: mert tudja az én uram, hogy a halandók között nincs kiválóbb a szultánnál. Mindig úgy ismerünk meg benneteket, ahogyan bántok velünk, ha barátok leszünk, többet kívánunk magunknak, ha ellenfelek, talán másképpen gondoskodunk magunkról, mint ahogyan bárki elképzelné. Mindazonáltal kényszerből tennénk, mint ellenfelek – miután előbb megvetették a barátságunkat. Ismételten kérlek, adja meg nekem fényességes uraságod a lehetőséget, hogy beszélhessek a szultáni felséggel. Gondolom, őmagasságának másmilyen a kegyessége, mint ahogy egyesek gondolják.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Hát annyira bíznál a szultán jóindulatában – mondta –, hogy e szavaid alapján elfogadná urad terméketlen barátságát? Nagy

a te bizalmad, és valóban dicséretes. Nem tudom, milyen sugallat oktatott ki téged uralkodónk természetéről. Mert ő emberséges, jóindulatú és annyira jó szándékú az érdekében munkálkodók iránt, hogy jobban felkarolja ügyeiket, mint saját dolgait. Nem is akarlak tehát már téged tovább itt tartani. Elintézem, hogy holnap beszélhess urunkkal. Amikor majd megjelensz előtte, beszélni akarván vele, ne félj semmit, olyan tiszteletnyilvánítást mutass be neki, amilyet a legjobbnak ítélsz, tetszetős szavakkal tisztelegj, én leszek az, aki azt követően tolmácsolom, amit mondtál.[81] Tehát készülj föl a holnapi napra, légy készenlétben, amikor hívatlak, elintézem, hogy az urad iránti nagyrabecsülés jeleként az összes csausz kísérjen.

Łaski Ibrahim pasához:

Attól fogva, hogy kinőttem a gyerekkorból, mindig fejedelmi udvarokban forgolódtam, így tehát ismerem nagylelkűségüket, s még kevésbé félek velük beszélni, mint másokkal. Meg fogod látni, urad előtt sem fogok tétovázni, mert megszoktam, hogy fesztelenül beszéljek uralkodókkal.

megjött az összes csausz, hogy elvezessen a szultán palotájába. Ott, miután leszálltam lovamról, a pasákhoz vezettek, csak ketten voltak [jelen] közülük, vagyis Ibrahim pasa és Ájász pasa, a harmadik Anatólia beglerbégje volt.[82] Kikérdeztek ekkor számos személyes ügyemről, utána megkérdezték, hogyan akarok tárgyalni a szultánnal.

Łaski válasza a kérdezőknek:

Dicsérem az urat, Istenemet, tartsa meg királyainkat minél tovább épségben. Ő akarta, hogy eljöjjek ide hozzátok, igen előkelő összejöveteletekre. Amikor a kapu küszöbére felléptem, minden jó reményében, jobb lábbal léptem rá. Adja meg hát a Mindenható, hogy annyi háború, annyi vérontás által meggyalázott népeink között itt mindent a lehető legjobban intézhessek el. Uraságtokat pedig arra kérem, tekintélyeteknek, szorgalmatoknak megfelelően mindkét kezetekkel támogassátok e dicséretes fáradozást. Már majdnem negyven nap telt el azóta, hogy ideérkeztem, s palotáitokat látogatni, veletek tárgyalni kezdtem. Nem vonom vissza az általatok hallott javaslataimat, s nagy izgalommal várom, hogy a győzhetetlen nagyúr végighallgassa őket.

Ami pedig azt illeti, milyen szavakat mondok uratoknak, milyen tisztelettel leszek iránta, azt könnyen el tudjátok képzelni. Mindenképpen nagyra becsülöm uratok legyőzhetetlen felségét, s hogy mit kérnék tőle, azt már régóta ismeritek ti magatok is. Ha itt megismételném, mi mást csinálnék, mint az időt pazarolnám. Továbbá nektek ajánlom a magyar király kimondhatatlan jóindulatát, aminél fogva azt akarja, hogy ne csak Magyarország, ne csak saját öröklött birtokai, hanem tulajdon személye se legyen egyedül az övé, hanem a tietek is, és semmi másban nem fog soha különbözni tőletek, csak a vallásban.

Menjünk tehát, mert nem tudom, milyen sugallat hajt, de semmit sem kívánok jobban, mint meglátni a szultán legfényességesebb személyét, akiben erény, nyájasság, rendkívüli emberség összpontosul.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Az ilyen összejövetelen, mielőtt urunk lábai elé bocsátanánk őket, szokás volt mindent előre megbeszélni a követekkel, amit a szultán elé vinnének, mert azok a tárgyalások, melyeket nálunk, a szobában egyenként folytattál velünk, nem köteleznek el annyira, mint ezek kötnek itt, azoknak jelenlétében, akiket látsz. De miután hallottuk tőled urad jó szándékát, mellőzve a régi szokást, amit [pedig] a törökök nem szívesen hanyagolnak el, menjünk a nagyúrhoz. Nem tévedsz, amikor ismeretlenül is dicséred, amint őt meglátod, nem is tudod majd, hol van eleje és vége erényeinek.

Mentünk tehát a szultánhoz, Ibrahim pasa, Ájász pasa, az anatóliai beglerbég, én és a tolmács.[83]

Łaski a török szultánhoz:

Küldetésben jövök legfényességesebb fölségedhez, az én legkiválóbb uralkodómtól, uramtól, Jánostól, Magyarország megválasztott és megkoronázott királyától, ennek az országnak összes rendeitől, akiknek a királyi ház fiágának kihaltával jogában és szabadságában áll önmaguk közül egy kipróbált vitézségű és igyekezetű férfit a királyi trónra emelni és megválasztani. Amikor azon leggyőzedelmesebb csatád után, melyben Lajost szétzúztad és pusztulásba kergetted, elfoglaltad Budát, majd őrizetlenül hagyva azt, eltávoztál, az ország bárói és az egész nép, minden sietség nélkül összegyűlve, érett és hosszas megfontolás után, végül az én uramat hívták meg a királyi méltóságra. Ő, mint fölséged előtt ismeretes, Erdélyt kormányozta és más jelentős vidékeket is birtokolt örökség gyanánt. Oly sok könyörgéssel kérlelve és híva elfogadta a felmagasztalást, főleg azt a célt tűzve maga elé, hogy hamarosan követeket küld majd hozzád, fogadd szívesen megkoronázását. E követek, egy veled létesítendő kölcsönös szövetség és kötelék létrehozására ajánlják föl neked őt magát és birtokait. Nem sokkal megkoronázása után kétszer is követeket küldött így fölségedhez: közülük az elsőt megölték, a másodikat pedig a Fekete Ember tartóztatta föl.[84] Így hát ez okból mulasztottuk el sokáig fölséged fölkeresését. Miután tehát én szeptemberben visszatértem Franciaországból, ahová követként küldtek, felkértek, vállaljam magamra ezt a megbízatást.

Miközben úton voltam, előttem is felbukkant néhány száz gyalogos katona. Ezek, mivel életemet nem vehették el, minden holmimtól megfosztottak, ami csak velem volt, nem sok hiányzott ahhoz, hogy gyalázatosan elpusztuljak. De még ily szorultságomban is inkább akartam eljutni nagyságodhoz, mint visszafordulni, hisz tudom, te nem csodálkozol sem a követek lovain, sem pompáján. Így azután, jóllehet már a harmadik követ vagyok a sorban, akit fölségedhez ideküldtek, mégis én vagyok az első, aki színedet – hála Istennek – megláthatom. Itt üdvözöl téged az én uram, a király, azt kívánva, hogy minél tovább élj jó egészségben, s uralkodjál a lehető legszerencsésebben. Azt óhajtja, legyen számodra kedves az ő felmagasztalása, megkoronázása. Oltalmadba ajánlja magát, mindig készen áll szolgálatodra, nemcsak Magyarországgal, hanem személyében és barátainak segítségével együtt, úgyhogy biztos lehetsz benne, országa és birtokai nem az övéi, hanem a tieid. Úgy akarja magát veled összekötni, hogy neked engedelmeskedik, megsegít minden ellenségeddel szemben. Elhatározta, hogy bármilyen balsorsban sem bízza magát másra, mint kegyes személyedre. Tehát tiéd az én uram, a magyar király, országával és minden vagyonával együtt, ne ismerd el őt másként királynak, csak mint minden alattvalójával együtt a te hívedet. Erre kér téged a lehető legalázatosabban.

Sok más dolog is van még, de ezeket a legfényességesebb pasákkal vitatom majd meg, hogy téged ne untassalak. Így szólok majd a lengyel király baráti szándékáról, s úgyszintén arról a háborúról, melyet uram Ferdinánddal visel, és más dolgokról.

A török szultán Łaskihoz:

Hálás szívvel fogadom királyod jóindulatát. Országa a háború és a szablya jogán meghódítva eddig is az enyém volt, nem az övé. Mégis, amikor meghallottuk, hogy ilyen szándékkal van, most már nemcsak azt az országot engedem át neki, hanem az osztrák[85] Ferdinánddal szemben is segítségére sietek majd, úgyhogy máris mindkét oldalán nyugodtan fekve alhat a te urad. Kérését tehát, és a belém vetett bizodalmát hálás szívvel fogadom, minden gondját a magaménak fogom elismerni.

Łaski a szultánhoz:

Jóságodért és emberségedért, amivel – ennyire bátorítva – fogadtad őt, s megígérted, magad viszel neki segítséget, uram örökre adósod marad. Úgy cselekedtél, mint igaz nagylelkű szultán. Segítsen téged az Úristen örökké.

Mindezeket elmondván, eljöttem és átmentem a szállásomra, eközben ugyanazok a csauszok kísértek és vezettek.

Ibrahim pasa megkérdezett, hogy tetszett a szultán személye, akit *én* számos dicsérettel a csillagos égnél is jobban felmagasztaltam.

Ibrahim pasa Łaskihoz:

Testvér! Ettől fogva már királynak hívjuk uradat, és nem erdélyi bánnak, már urunk gyanánt tiszteljük, segítséget nyújtunk neki. Uram személyesen indul az ő ellensége ellen. Mit kell most már tovább tárgyalni? Nem követelünk sem adót, sem ajándékot, gondoskodni kívánunk urad háborítatlanságáról. Kérlek, írd meg neki, mindenképpen kerülje a csatát, mert legkisebb balsorsa, megalázása közös immár a szultánéval. Így hát meg kell írni az okiratot a szerződésről, s én gyorsan elbocsájtalak téged.

Łaski a pasához:

Nem gondolnám – mondom –, hogy most már a szultán őfelsége saját személyében vonuljon Ferdinánd ellen, hanem azt tanácsolnám, menjen Drinápolyba és ott vadásszon. Mindazonáltal készülődjön és szerelkezzen, s amikor már semmi más lehetőség nem lesz, akkor ne késlekedjen. Viszont már most küldjétek előre a janicsárokat, hogy a Szerémségben lévő várakat még jobban megerősítsétek velük, s az összes szandzsákbég a már összegyűjtött hadinépével együtt készenlétben várja legfelségesebb királyom értesítését, hogy mit tegyenek, s ha szükség lesz arra, hogy csatlakozzanak uramhoz, egyesüljenek vele. Vagy ha másutt mutatnának háborút, tegyék azt. A nikápolyi szandzsákbéget, Havaselve és Moldva vajdáját küldjétek velem, s miután ott visszakényszerítettük az engedelmességre a pártütőket, uramhoz vezetem ezt a hadsereget. Neked pedig ötven napig Szófiában, Epiroszban és más helyeken kellene táboroznod. Királyomnak nincs annyi ágyúja, amennyi elég lenne, adjatok nekünk kölcsön húsz jó ágyút, puskaport, salétromot. Mindezt könnyen föl lehetne szállítani királyomhoz a Tiszán. Nekem úgy tűnik, e módon gondoskodhatnátok most jól rólunk stb.

A pasa Łaskihoz:

Tetszik nekem mindaz, amit elmondtál. Mégis, uram annyira meg akarja próbálni ezt az osztrákot, hogy helyét sem találja most a harci tűztől. Magamban megfontoltam mindezt, és megmondtam, ekkora haderőnek nem szerezhet be majd élelmet. Azt felelte, meg akarja mutatni, mire képes. Megparancsolta a havaselvieknek,[86] siessenek Moldvába,[87] Boszniába parancsot küldött, hogy gabonát szállítsanak Szendrő felé. A Dunán 1500 hajóval és sajkával[88] szállíttat gabonát a Szerémségbe, s ott a hajókat átalakítják hadi célra. Én nem szakadok el uramtól, ahogyan te kívántad, mert nem akarok bizonytalan szükséggel szembenézni, hanem majd előre küldöm a ruméliai beglerbéget, s jómagam a szultánnal maradok. Mégsem fogok persze szunyókálni urad ügyében: azonnal írok az összes szandzsákbégnek, felkészülve találja őket urad.

Odaadom neked a nikápolyi szandzsákbéget, de csak néhány ezer emberrel. Elintézem, hogy jöjjön Rádul vajda, meg a moldvaiak is. Az ágyúkat, melyeket kölcsönbe kérsz, ajándékba adom uradnak, nem húszat, hanem ötvenet. Adok ajándékba 50 mázsa salétromot és puskaport, mivel úgy illik, hogy a jó barátoknak mindenük közös legyen. Jó szándékkal jöttél ide, [tehát] mindent megkapsz és meglátsz, s ha eddig nem úgy cselekedtél, ahogy cselekedni akarsz, intézd úgy, hogy ez a barátság tartós legyen. Mert ha a későbbiekben elhidegülést és ellenkezést tapasztalnánk, gondold meg, mennyire fölindulnánk hálátlanságotok miatt!

Mindenesetre én csöppet sem kételkedem az állhatatosságotokban. Tehát elszállítjuk az ágyúkat és a salétromot egészen a Tiszáig, küldjön oda fogadásukra megbízottakat királyod, így tájékoztasd a királyt.

Łaski a pasához:

Köszönetet mondok a felajánlott seregért, ágyúkért és salétromért, uram visszafizeti ezt neked teljes erejével és barátságával. De egy valamin elgondolkodtam. Azon, hogy a havaselviek és a bogdánok adót fizetnek, tartományukon kívül [viszont] nem kötelesek felvonulni, főleg a szultán távollétében nem. Ezért, ha azt akarjátok, hogy menjenek, könnyítsétek meg az adóikat, küldjétek el velem Rádul vajda itt lévő fiát, mert szükséges, hogy vagy az apa, vagy a fia a helyén legyen. Azután

emellett hosszabbítsd meg a fegyverszünetet a lengyel királlyal, hogy ezzel még könnyebben jöhessen királyom segítségére.

A pasa Łaskihoz:

Mondd meg nekem – mondta –, a havaselviek és a bogdánok tán nem mindig a mi főhatalmunk és a tiétek alatt voltak? Ha bármikor nem követték parancsaitokat, mibennünk reménykedtek, úgy pedig, hogyha velünk nem jöttek ki, rátok tekintettek. Ámde most, miután mi is megbízzuk, s urad is kötelezi őket, föl kell nekik vonulniuk, mert már nincs mivel takarózniuk. Így adójukat nem fogjuk csökkenteni. Rádul vajda fiát pedig nem tudjuk a Portáról elengedni, mert túszként van itt. De az apjának mennie kell. A fegyverszünet meghosszabbítását a lengyel királlyal pedig elintézem két évre, hogy segítséget nyújthasson uradnak. Később majd minden igyekezetemmel megpróbálom kikérni innen Rádul vajda fiát, s kieszközölni, hogy elengedjék, s küldjék vissza apjához.

Január 29.

A szultán vadászni ment. Ide érkezett Szendrőről Török Mihály, Török Bálint szolgája. Azt mondta, Ferdinánd Esztergomban van, János király pedig Debrecenben,[89] s egész Erdély neki hódol.

E hónap 30-án

a szultán ugyanott vadászik.

Január 31.

Velence követének[90] meghívására vele reggeliztem, ő látja el mind a követeknek, mind az itt tárgyaló kereskedőknek döntőbírói tisztét.

Az úr 1528-ik esztendejében, február 1.

A szultán visszatért a vadászatról.

Február 2-án, ami szombatra esett,[91]

díván volt, ruhaneműt hoztak a számomra és négy szolgámnak a szultántól, azonkívül 10 000 aspert[92] is ajándékoztak nekem.

a szultánhoz mentem elbúcsúzni. Miután beléptem abba a helyiségbe, ahol a követek szoktak kihallgatásra várakozni, több mint egy órát ültem, s végül a szultán színe elé vezettetvén, e szavakat mondtam:

[Łaski a szultánhoz:]

Nem tudom, milyen nyelven, milyen követi ékesszólással mondjak köszönetet neked, leglegyőzhetetlenebb szultán, a királyom és uram barátsága iránti kegyességedért, én, akit veled született emberséged szellemében nyájasan és kegyesen fogadtál, megtisztelve szavaddal az én uramat. Legyen tehát temagasságod örökre biztos abban, hogy uram minden igyekezetével és engedelmességével viszonozni fogja jóakaratodat, mindent meg fog tenni a tiszteletedre és javadra, még saját életének és minden javainak kockáztatásával is. Adja a mindenható Isten, hogy a lehető legtovább élj, és a lehető legszerencsésebben uralkodj. Tőlem pedig, szolgádtól, akivel itt mindenki között nemcsak kegyesen bántál, hanem még föl is ruháztál, meg is ajándékoztál, tőlem uram állandó buzdítását fogod kapni, hogy barátságunkat a lehető leggondosabban őrizze és gyarapítsa.

A szultán válasza Łaskinak:

Tudod, mi kell majd urad e szövetségének és jóakaratának megerősítéséhez, mondta. Mert minden dolga az enyém is lesz már, s az enyém is legyen kötelezően az övé. Így hát, noha tudom, hogy sokszor összetornyosultak ezek a felhők elődeim és Isten mohamedán népének feje fölött, de villámukat: a keresztény uralkodókat sosem bocsátották ki. Hacsak nem volt őseim előtt és előttem is ismert e dolog, emberi vérrel csillapították le [e felhőket], de mindig bölcsebb volt minden eszközzel megtörni azok erejét, akik ellenünk akartak indulni. Ezért tájékoztasson bennünket mindig urad minden keresztény ügyről, nagyról, kicsinyről egyaránt. Így biztos gyökeret ver közöttünk a barátság, én pedig barátja akarok lenni uradnak, hűséges és tántoríthatatlan szövetségese mindörökre, minden ellenségével szemben. Megsegítem saját személyemben, minden erőnkkel együtt, ezt fogadom a prófétákra, a mi nagy és Istennek kedves prófétánkra, Mohamedre, szablyámra, és így tovább.

Łaski a szultánhoz:

Temagasságod mindig meg fogja kapni az új híreket uramtól, éspedig nem azokat a közismerteket, melyeket a kereskedők szoktak tudni, hanem a legtitkosabbakat. Én is esküszöm az egy élő Istenre és a mi megváltónkra, Jézusra, aki ugyanaz az Isten, s megígérem, királyom és uram a lengyel király kivételével barátaidnak barátja, ellenségeidnek ellensége lesz. Itt hagyom azután temagasságodnál, uram megbízásából követünkként, ügyeink és tárgyalásaink intézőjéül, Ludovicus Gritti urat. Őbenne fölséged minden tekintetben ugyanúgy megbízhat, mint bennem.

Február 4.

A pasa elrendelte, tájékoztassanak, hogy a szerződés okiratát és a többit hamarosan megírják.

Ugyanezen a napon

a pasa a szultánnal vadászni ment.

Február 5–6.

A szultán vadászik.

E hónap 7-én

Ludovicus úrral ebédeltem, majd utána elmentünk megtekinteni az ágyúkat, láttam, hogy igen sok van belőlük.

E hónap 8-án

a szultán és a pasa visszatért a vadászatról.

először a pasához mentem, és megkértem, bocsásson el.

[Ibrahim Łaskihoz:]
Azt felelte, nem kell sietned, mert a havaselviek mennek előkészíteni a csapatokat, jobb, ha itt vagy, mint ha másutt várnád be a hadak gyülekezését, amelyek veled fognak menni.

[Łaski a pasához:]
Ismételten kértem, bocsásson el, s elmondtam, királyom a moldvai vajda felkeresésére is utasított, s hogy további csapatokat is toborozzak nála. Ennek végrehajtásához pedig az lenne a legjobb, ha velem együtt jönne egy csausz, hogy a vajda engedelmeskedjen királyom utasításainak.

[A pasa Łaskihoz:]
Megígérte, hogy segíteni fog.

Február 10-e vasárnap volt.

Február 11-én

nagy felháborodás volt a városban egy tűzvész és gyújtogatás miatt.

E hó 12-én

a szultán vadászni ment, s vele a pasa is.

E hónap 13.

A szultán visszatért, a zápor és a heves vihar visszakényszerítette.

E hó 15-én

üzentem a pasának, kihallgatást kérve. Ezt elhárította azzal, hogy menjek másnap.

E hónap 16-án szombat volt, és a díván napja.

E hónap 17-én

a pasa azt üzente, hogy számos váratlan elfoglaltsága miatt a kihallgatást nem tudja megtartani, lemondja.

üzentem a pasának, kérve, bocsásson el. Előadtam neki, nagy veszélybe kerülnek uram ügyei, ha itt késedelmeskedem, főleg azért, mivel már semmiről sem tárgyalnak velem tovább.

[A pasa Łaskihoz:]
Azt válaszolta, nem lehet távoznom, csak ha a szultán ügyei a megszabott sorrendben elintézést nyertek.

[Łaski a pasához:]
Megkérdeztem, melyek ezek?

[A pasa Łaskihoz:]
Így felelt: azokban egyáltalán nem vagy érdekelt.

[Łaski a pasához:]
Ha én, vagy az uram semmiben sem vagyunk érdekeltek – mondtam –, miért tartasz vissza?

[A pasa Łaskihoz:]
Azért, felelte, hogy tovább maradj velünk, nehogy uradhoz visszatértedből Ferdinánd megtudja, a szultán oda tart.

[Łaski a pasához:]
Megjegyeztem, mi szükség volna rá, hogy a szultán oda jöjjön, mielőtt az én uram kérné?

[A pasa Łaskihoz:]
Ezekben a napokban érkezett meg egy törökünk – mondta –, aki Ferdinánd táborában tartózkodott, azt mondja, Ferdinánd fel akar vonulni váraink bevételére. Mi csöndben szeretnénk kipróbálni az ő [várainak] falait, mielőtt ő próbálná ki a mieinket. Tehát néhány napon belül elengedlek, öt vagy hat nap múlva elmehetsz.

Ugyanezen a napon [február 18.],

mikor szállásomra mentem, láz fogott el.

E hó 19.

Ugyanitt gyötört a láz.

Február 22, 23, 24, 25.

Ugyanott.

Február 26-án

---

valamit csökkent a láz, ahogy egy hatfejű kelés fejlődött ki a hátamon.

E hó 27-én

---

annyira szenvedtem a keléstől, hogy alig pihentem, az orvosok pedig nem akarnak kezelni addig, amíg a kelés magától ki nem érik.

E hónap 28-án

---

a pasa két lovat küldött nekem, ruhát adott, és hívott, menjek hozzá. Fájdalmaim miatt nem mehettem.

Február 29.

A kelés kiérett, elmentem a pasához, megkaptam tőle az okmányokat, és az esküt királyom számára az igaz testvériségről. És egyedül álltam ott királyom nevében.

HABARDANECZ JÁNOS JELENTÉSE 1528. NYÁRI SZTAMBULI TÁRGYALÁSAIRÓL

Az Úr születésének *1528-ik évében, május hó 29-én,* vitézlő Szalatnoki Habardanecz János és Siegmund Weichselberger urak, a legkiválóbb és leghatalmasabb fejedelemnek és úrnak, urunknak, Ferdinándnak, Isten kegyelméből Magyarország és Csehország stb. királyának, a mi legkegyelmesebb urunknak követei és megbízottai, akiket a törökök leghatalmasabb urához, Szelimhez[1] küldtek, Konstantinápoly városában az ő főkapitánya, név szerint Ibrahim pasa elé járultak,[2] neki illő üdvözlés után átnyújtották ajándékaikat és visszatértek szállásukra.

Harmadnapra ezután, ami pünkösd ünnepére esett[3] szám szerint 40 előkelő török lovas, akik a szultán[4] udvarából jöttek, átvezették a királyi követeket a török szultánhoz, ahová mindketten lovon ülve mentek, maguk előtt vitetvén az ajándékokat. Három-négy udvaron kellett áthaladniuk, melyek zsúfolva voltak udvari néppel. A szultán udvarának első kapuját a szultán finom szövettel[5] takart lovakon ülő zsoldosai őrizték, közöttük ült két posztóval borított elefánt. A második kaput a janicsárok familiárisai, lovasok és gyalogok, akiket mi testőrségnek mondunk,[6] őrizték. A harmadik kapuhoz érve, [a követek] leszálltak lovaikról, melyeket egyik oldalról a kapuőrzők fogtak, a másikról a janicsárok kapitánya, akit közönségesen agának mondanak. Őket több mint ezer bíborba és aranyba öltözött, arany és ezüst skófiummal[7] földíszített janicsár vette körül. [A követek] előbb őt, majd utána a többieket a török nép szokása szerint üdvözölték, ezután a nemeseknek a szultáni udvarban nevelkedő fiainak, a szilahtároknak[8] rendje kísérte őket tovább.

E követek elé, akik egyenesen a szultánhoz igyekeztek, három pasa jött, tudniillik Ibrahim, Ájász és Kászim nevűek,[9] Kászimnak, akit közönségesen beglerbégnek mondanak, joga minden tiszteletadás fogadása. Őket ketten követték, az egyik a csausz basi, ő a hadaknak küldött parancsok vivőinek vezetője és kapitánya, a másik a kapudzsi aga, azaz a kapuőrök mestere:

mindketten ezüstpálcát tartottak kezükben.[10] A három pasa menvén elöl, a királyi követek követték ezt a két ezüstpálcást. [Így] vezették őket egy csarnokba, amit négy márvány oszloppal építettek, és kárpitokkal, szőnyegekkel volt beborítva. Ebben ült le rend szerint a három pasa, akik a királyi követeknek megparancsolták, velük szemben üljenek le. Ibrahim pasa oldalán ült minden török pap pápája, hosszú szakállú és öreg ember, akit sejhnek mondanak,[11] akit sorban követtek a kádiaszker,[12] azaz az udvarbíró, Kászim pasa mellett jobbról Hüszein Cselebi, akit defterdárnak is neveznek,[13] és persze a kancellár;[14] neki a közelében ült két titkár, papírral, ők tintával jegyezték föl a követek minden egyes szavát. A csarnok másik oldalát rács választotta el, ott a nagytanács több mint húsz tagja ült,[15] akiknek két szolga egyenként hozott két bőrből készült tömlőt,[16] inkább ittak, semhogy a kihallgatás közben az unalomtól vagy a szomjúságtól ellankadjanak. A pasák fölött kis rácsos ablak látszott, a szultán titokban leülve innen szokta a követek kéréseit meghallgatni, vélvén, senki sem látja.

Miután mindenki elcsendesedett, *Ibrahim pasa* elsőnek az iránt érdeklődött, hogyan bántak velük az úton, és volt-e bőséges élelmük?

A követek azt felelték, jól bántak velük, mindenből elegendőt kaptak, ahogy illik egy ily hatalmas uralkodó tartományaiban.

Ibrahim másodszor azt kérdezte, mennyi ideje annak, hogy eljöttek királyuktól?

Másfél hónapja, *felelték.*

Megint Ibrahim: Merről jöttek Törökországba, és hol hagyták el királyukat?

Azt felelték, Esztergomból indultak el, és ugyanott hagyták el királyukat.

Ibrahim újból kérdezett: Vajon Esztergom Németországban van-e, vagy Magyarországon? Majd félbeszakítva beszédét, azt kérdezte, most vajon hol van királyuk?

Azt felelték, leghatalmasabb királyuk Németországba ment, ahol sok más tartománya fekszik.

Ibrahim azt mondta, nem a magyar királyról érdeklődünk, hanem Csehország és Németország királyáról. Mivelhogy Lajos, egykor Magyarország királya, a leghatalmasabb török szultán

fegyverei által harcban elesett, nem tudunk másikról, aki most [magyar király] lenne.

Erre *a királyi követek* e szavakkal válaszoltak: Tudjátok, hogy mi Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Ráma, Szerbia, Ladoméria, Galícia, Kumánia stb.[17] királyától jöttünk. A mi legkiválóbb és legkegyelmesebb királyunk Isten akaratából mindezek élén áll és mindezek fölött uralkodik.

Nevetve mondta *Ibrahim*: Ne vegyétek zokon, hogy olyasmiről kérdezünk, ami a szultánra tartozik, és amiről neki kellene veletek egyezségre lépni.

A követek megkérdezték, hogy miről kellene nekik a szultánnal tárgyalni?

Ibrahim azt felelte: A Magyarország fölötti uralomról.

A követek azt mondták, nem ezért jöttek, hanem királyuk azért küldte őket, hogy lássák egészségben a szultánt, s neki ahhoz való jókívánságaikat elmondják, és hogy örömüket fejezzék ki, hogy az Úristen őt adta ő királyi fenségének új, a korábbinál jobb szomszédul. Így azután semmibe sem akarják belekeverni a Magyarország fölötti uralom [kérdését], mivel királyuk és uruk Magyarországot és a neki alávetett részeket a jóságos Úristen kegyelméből most egészükben birtokolja és jövedelmeiket élvezi.

Megkérdezte tőlük *Ibrahim* pasa, miféle jogon birtokolja a király mindezt, amikor a török szultán Budán volt, azt és Magyarország gazdagabbik részét elpusztította, s fegyverrel és hatalommal meghódította?

A követek azt felelték, hogy amikor majd a szultán elé járulhatnak, akkor lesz illő, szükséges és szabad arról szólni, milyen jogon birtokolja a király Magyarországot és tartozékait. Úgy vélik, ezen [a tárgyaláson] maga Ibrahim is jelen lesz.

Ibrahim e szókkal kérdezte: Vajon tudjátok-e, hogy a szultán Budán volt?

Azt felelték: Tudjuk, és hátra is hagyott olyan jeleket, amelyekből máig tudni lehet, hogy ott volt. Mivelhogy az egész várost és a környező helyeket fölperzselte és leromboltatta.

Ibrahim azt kérdezte, milyen állapotban van a budai vár?

Azt felelték: Ép, és semmi kárt sem szenvedett.

Újra megkérdezte őket e szavakkal: Mit mondanak, akik a lerombolt és fölperzselt város várát épségben és sértetlenül

látják? Vagy miként vélekednek arról, hogy csak az egyiket védték meg a zűrzavartól és a pusztulástól, a város viszont elpusztult?

Sok és sokféle módon beszélő embert hallottunk, *mondták [a követek]*, mindnyájan dicsérték a leghatalmasabb szultánt és tanácsosait. Noha kezükben volt a vár és Buda városa, és a várat ugyanúgy elpusztíthatták és elveszejthették volna, mint a várost és más városokat és helységeket, de a császár, méltóságához nem illőnek gondolván [a dolgot], nem akarta megtenni. Mert olvasni lehet más, egymással hadakozó császárokról és királyokról, hogy mindenfelé elnéptelenítvén az uralmuk alá vetett tartományokat és városokat, a királyi székhelyhez és fészekhez nem nyúltak, és azt sohasem forgatták föl. A királyok gyakran szövetkeznek és sokszor ellenségeskednek – de a királyi székhelyeket nem forgatják föl és nem veszélyeztetik.

Ibrahim azt mondta, nem ez az oka, hanem az, hogy a szultán egyedül magának őrizte meg a várat, amit Isten segítségével most is meg fog tartani.

A követek azt felelték, miért forgattatta föl akkor Buda és Pest nemes városait és másokat, ha ez a szándéka, és ha a várat egyedül saját bevételeiből nem lehet fenntartani?

Ibrahim: A szultán és én megparancsoltuk, és ezt háromszor hirdették ki a hadseregben rendeletként, hogy senki se gyújtsa föl Pest és Buda városait. De egy ekkora és ily nagyszámú hadseregben nem lehetett másként csinálni, nem volt ugyanis lehetséges mindenkit őrizni és fékezni.

A követek úgy feleltek, hogy Törökországban sok jó szokást tapasztaltunk, többek között a legértékesebbet és a legnemesebbet.

Megkérdezte tőlük *Ibrahim*, mi lenne az?

Azt felelték: A szultán uralmának alávetett valamennyi tartományban és birtokon általános, nagy félelmet. Mert mikor valamely hivatalnok, akár a legkisebb is, a szultán nevében parancsol valamit bárkinek, az összes alattvaló minden halogatás nélkül engedelmeskedik, és úgy intéznek mindent, mintha a szultán lenne jelen.

Ibrahim: Így igaz, és ha egy kis pálcácskát küldenék, ugyanannyit érne, mintha a szultán jelen lenne.

Erre később azt felelték *a követek*, hogyha a tartományokban ennyire félik a szultánt még távollétében is, hogy mondhatja

nagyságod, hogy háromszor hirdették ki a szultán seregében: senki se gyújtsa föl Buda és Pest városát! Hiszen a szultán vagy uraságod parancsa nélkül, jelenlétében, s főleg a szultán jelenlétében senki sem merte volna azokat fölgyújtani, annál is inkább, mert azoknak a városoknak nem fából, hanem kőből voltak a háztetői,[18] és ekkora tűzvészt nem lehet egy óra alatt kelteni, ahogy nem is lehetett két hét alatt sem megfékezni azt.

Erre Ibrahim semmiféle egyenes választ nem adott, hanem egy másik beszédhez kezdett hozzá, mondván: hagyjuk ezt. Jól tudjátok, hogy ahová a szultán lovának lába lépett, az mind a szultáné.

A követek azt felelték: Messze legnagyobb adománya az Istennek, amivel a szultánt megajándékozta, hogy lelke minden szándékát végre tudja hajtani. Ezért akár földi Istennek is vélhetnénk. Mégis, senkiről sem hallottuk eddig azt, ami eddig senkinek sem sikerült, hogy minden szándékát véghezvitte volna, hacsak nem Isten akaratából. Így volt ez Nagy Sándorral is,[19] aki, noha már majdnem az egész világon uralkodott, sok szigetet és helyet mégsem tudott megszerezni. Ezzel bebizonyította, hogy ugyanattól a fogyatékosságtól szenved, mint minden esendő ember.[20] Az Isten ezt a tökéletességet senkinek sem adja meg, sőt inkább mindenkinek csak azt adja, amit ő akar és amit ők kiérdemeltek. Nemcsak olyan monarchákat állított e világra, mint a ti szultánotok, hogy uralkodjanak, hanem más fejedelmeket is.

Ibrahim Habardaneczhez fordulva rákérdezett: Tehát te azt mondod, Buda nem a szultáné?

Habardanecz megfelelt neki, mondván: Nem tudok mást mondani, mint hogy most az én királyomé Buda.

Ibrahim [ezt mondta] neki: Akkor miért azzal a szándékkal küldött ide titeket királyotok, hogy békét és barátságot kössetek, ha egyszer az övé Buda és a többi, amit a szultán fegyverrel hódított meg?

A követek azt válaszolták, királyunk nem ostromolta vagy foglalta el azokat a várakat, melyeket a szultán erővel és hatalommal szerzett meg, hanem annak kezéből ragadta ki őket, aki hamis jogon, a királyi koronára méltatlanul birtokolta azokat. Amikor ő meghallotta királyunk közeledtét, elmenekült, üresen és alig ellátva hagyva [e várakat], amiket aztán királyunk minden mással együtt, ami őt illette, erőhatalommal megszerzett

magának. A szultán pedig, ha birtokba kívánta volna venni Budát, ellátta volna helyőrséggel, és hadijeleit otthagyta volna, ahogy más váraknál meg is tette. Az, hogy azokat feldúlva és kifosztva tért meg saját országába, mégiscsak azt bizonyítja, hogy nem akarta birtokba venni.

Ibrahim felelte: Nem ez az oka. Hanem a fenyegető tél, amely már küszöbön állott, és az élelemhiány kényszerített minket elvonulni. De a szultán otthagyta különleges megbízottját, az erdélyi bánt,[21] azaz János vajdát (őt más néven nevezni méltatlannak tartják a törökök).

A követek válasza: Mi, magyarok idáig nem tudtuk, hogy ez a vajda a szultán beleegyezésével volt Budán, mert mikor királlyá kiáltatta ki magát, akkor nem jelezte a magyaroknak, hogy a szultán beleegyezésével lett volna ott. Hanem összehíva az ország előkelőinek és nemeseinek egy részét, azt terjesztette elébük, hogyha meg akarnák őt választani királynak, két kincs van a birtokában, egyiket apja szerezte, a másikat ő maga. Apja kincseivel rövidesen vissza akarja szerezni a török császár által elfoglalt valamennyi várat, és hatalmának mindenütt ellen akar állni. A másikkal, amit maga szerzett, Csehország és Németország királya ellen tudna fordulni, valamennyi tartományát Magyarországhoz tudná csatolni és foglalni. A nemesek viszont semmit sem hittek kevésbé, mint hogy ő ezt véghez tudná vinni: beleegyezésüket adni, vagy őt királlyá tenni nem akarták. Erről értesülvén, a vajda megparancsolta mindezeknek az előkelőknek, hogy a fekvése miatt is erős, jól megépített várába, Tokajba jöjjenek és gyűljenek össze.[22] Amikor is bevezették őket, azonnal lezáratta a várat, és egyes helyekre fegyveres cinkosait és csatlósait titkon elhelyezvén, újból szólt [a nemesekhez], és buzdította őket, hogy őt bízzák meg az ország kormányzásával. Az előkelők és nemesek megismételték, hogy soha nem lesz képes egy ilyen nagy és híres országnak és nekik maguknak megvédésére, ereje a legkevésbé sem felel meg a két igen hatalmas úr hatalmával szemben, akikről azzal kérkedett, hogy saját erejével le akarja és tudja győzni és küzdeni őket. Épp ellenkezőleg, nem méltó a királyi koronára, mivel nagyon is hiányzik belőle a királyok nemzetségének és családjának tisztasága és vérének nemessége. Ellentmondtak [hát] és kérését elutasították. Mégis, látván, hogy be vannak zárva és a várból kimenniük nem szabad, más napot és időpontot kértek, hogy

többi testvéreikkel, barátaikkal és az ország nemeseivel tárgyalhassanak és határozhassanak, mivel ez az ügy őket is ugyanúgy érinti.

A vajda pedig megparancsolta fent mondott cinkosainak és csatlósainak, hogy ha azt hallanák, hogy az ország jelenlévő rendei és előkelői a választást elutasítanák és elvetnék, rohanvást fussanak elő házaikból,[23] és mindnyájan egyhangúan kiáltsák ki, hogy ő a király és neki kell annak lennie, és mindazokat, akik mást mondanának vagy gondolnának, karóval, megöletéssel, darabokra vágással fenyegessék. Cinkosai tehát felemelték ezt a Jánost, ahogy az erdőkerülőket szokás Magyarországon fölemelni, kikiáltották őt királynak, amit eddig Magyarországon sohasem tettek, csakis az ország minden rendének, előkelőjének és nemesének közös akaratából. Akik tehát ezek soraiból a várba be voltak zárva, ahogy mondottuk, látván a dolog szörnyűségét, és hogy nincs a szemük előtt semmiféle hathatósabb orvosszer, félelmükben tanácskozván, és hogy életüket mentsék, beleegyeztek a kikiáltásba. A koronát pedig, amivel évszázadok óta szokták megkoronázni a magyar királyokat, az ő híveinek kezére adták, amit megszerezvén, magamagát, ahogy akarta, azzal megkoronáztatta.

Az előkelők és nemesek pedig, miután szabadon engedték és elküldték őket, levelet írtak az összes vármegyének, Magyarország valamennyi előkelőjének és nemesének, bejelentvén nekik, milyen módon is zajlott le ez az ügy, milyen fortéllyal és csalással koronáztatta meg magát a vajda. Amit is megértvén mindazok az előkelők és nemesek, akik nem voltak ott ezen az erőszakos választáson Tokajban, és túlélték azt a csatát, amelyben Lajos király odaveszett, haladéktalanul levélben hívták össze Magyarország összes vármegyéinek gyűlését Pozsony városába, ahol akkor az ország nádora is tartózkodott. Az ő joguk elsőként választani a királyt, ahogy Törökországban is a janicsáraga szokta a szultánt beiktatni.[24] Ezen a gyűlésen pedig az ország ott összegyülekezett karainak és rendeinek közös akaratából egyhangúan megválasztották a mi legkiválóbb és leghatalmasabb urunkat, Ferdinánd királyt, a mi legkegyelmesebb urunkat, akiről tudták, hogy örökség, isteni és emberi jog, atyai ági rokonsága az örökösödés, és az erről szóló és megkötött tárgyalások és egyezségek szerint őt illeti ez az ország. Ezenkívül ez a király császári és királyi nemzetségből származik, s rá a fenti jogcíme

ken túl is sokkal inkább illik a királyi diadém, mivel bölcs, erélyes és hatalmas férfiú. A vajda ugyanis nem királyi családból született, és még ha bírná is mindazt a gazdagságot, amivel dicsekszik, akkor sem lenne méltó a királyi székre.

Mindebből világosan kitetszik, miként került a vajda Budára. Miért mondja hát uraságod, hogy ő a szultán beleegyezésével volt Budán? Mi ugyanis úgy látjuk, hogy ha a leghatalmasabb szultán birtokába akarta volna venni Budát, más, ennél a vajdánál jobb kapitányt kellett volna ott hátrahagynia. Mi, magyarok ugyanis kevéssé vagy egyáltalán nem csodálkozunk vagy fájlaljuk azt, hogy Nándorfehérvárra olyan jó, merész és ügyes kapitányt küldött. Hiszen veszély nélkül visszaszereznénk azt, ha [a kapitány] nem várná meg, míg a falakat ágyúkkal megtörnénk és lerombolnánk, hanem elmenekülne.

Ibrahim így szólt: Felsoroltad urad sok erényét, amik azonban [minden] nemesnek tulajdonságai, reájuk jellemzők.[25] [Majd] Habardaneczhez fordulva ezt mondta: te azonban nem vagy német.

Habardanecz [így] válaszolt: Nem vagyok.

Ibrahim megkérdezte: Mennyi ideje szolgálod uradat?

Habardanecz azt felelte: Mióta megválasztották magyar királlyá.

Erre Ibrahim: Amikor ilyen rövid ideje vagy vele, honnan tudod, hogy ügyes, bölcs és hatalmas?

Azt felelte: Ha valakik találkoznak útközben, és csak kétháro m szót váltanak, könnyen megismerik a másik természetét és elméjének milyenségét. Miért ne ismerhettem volna meg ennyi idő alatt a király lelkét?

Ibrahim: Jelezd nekünk, miféle bölcsességet látsz benne, és honnan tudod, hogy bölcs?

Habardanecz pedig elgondolkodott, és feleletként ezt mondta: Leginkább talán onnan, hogy midőn őfelségének a mindenható Úristen sok győzelmet adott, és ő több tartományt megszerzett és alávetett, semmivel sem lett elbizakodottabb, hanem az isteni felség iránti szeretetnek, az istenfélelemnek, és Isten tiszteletének vetve alá lelkét, neki adott hálát a jótéteményekért és a győzelmekért.

Ibrahim mondta: Tehát ezt látod bölcsességnek.

Azt felelte *Habardanecz*: A mi és a ti írásaitokban is az található, hogy a bölcsesség kezdete az Úristen félelme.[26]

Azt modta *Ibrahim:* Ez biztos. De milyen más bölcsességet állítasz még tudni vagy fölismerni őbenne?

Azt felelte: Azt tudniillik, hogy a legkiválóbb király, a mi urunk bármiféle dologgal foglalkozik is, mindig jó és érett tanácskozás után hoz intézkedést, semmi olyanba nem fog, aminek nem mérlegeli és nem gondolja át a végét, ezért [tartom] őt bölcsnek. Bármit teszel, óvatosan tedd és nézd meg a végét.[27] A mi urunk tehát semmiféle olyan ügyet nem fontol meg, amit nem képes a kellő végre juttatni, és nem fog bele semmibe, amiről úgy véli, nem tudja bevégezni.

Ibrahim: Ha ezt teszi, az dicséretes és jó dolog. De miféle ügyességet és vitézséget láttál benne?

Habardanecz azt felelte: A mi urunk vitézsége abban áll, hogy amikor az ellenséget megtámadja, bátran és félelem nélkül rohan rá. Még ha erői az ellenségénél csekélyebbek is, akkor sem hátrál, hanem hevesen és nagy szívvel tör rájuk, ahogy ezt a sok háborúból, amit eddig viselt, látni lehet.

Ibrahim: Hol voltak ezek a háborúk és a belőlük következő győzelmek? Ezekről nekünk semmit sem jelentettek.

Habardanecz ezt felelte: Ismeretes előttetek, hogy urunk tartományai nagy távolságban vannak [innen], ahol sok király, herceg és fejedelem a szomszédja, határos vele, akiknek azt hiszem, ti még a nevét sem hallottátok, mert az utak elszakító hosszúsága választja el [őket] titőletek. Azok pedig, akik által ezekről a győzelmekről hallanotok kellett volna, és akik el is tudták volna, akiknek el kellett volna azokat mondani, nem merészelnek ide jönni. Azokról a részekről nincsenek menekültjeitek vagy foglyaitok. Azok pedig, akik idejönnek, noha esetleg ismerik, hogyan történtek a dolgok a valóságban, nem úgy jelentenek, ahogy az van, hanem másképpen és elkendőzve beszélnek nektek, mivel ők urunk ellenfelei és ellenségei. Hiszem mégis, hogy míg mindeddig nem volt tudomásotok erről, azt külön-külön megtudhatjátok embereitektől, hogy a mi legkegyelmesebb urunk Isten akaratából a török szultán legközelebbi szomszédja lett, és eddig egyetlen ellenség sem tudott ellenállni urunknak.

Ibrahim: Azt is mondtad, urad gazdag. Sorold föl nekünk azokat a kincseket, amiket szerinted birtokol.

Habardanecz ezt felelte: Lehetetlen volt, hogy láthassam uram összes kincseit, mivelhogy [csak] legkisebb szolgája vagyok

őfelségének. Nagyjából ugyanaz a helyzetem, mint a török szultán udvarnokainak, akik, kivéve néhány tanácsost és előkelőt, nem ismerik a szultán összes kincseit. De amennyit láttam, és [amit] gondolni lehet uram gazdagságáról, azt szívesen elmesélem. Mivel uram a leghatalmasabb császárok és királyok véréből vezeti le származását, akik közül ha egy-egy csak legalább ezer forintot hagyott rája, hatalmas kincset gyűjthetett össze azon kívül, amit már elhunyt ősei birtokoltak, s ami mind a mi urunk kezére szállt. Nem tudok róla, hogy őfelsége bárkinek is martalékul hagyott volna belőlük. Mivelhogy sok országa és nagy jövedelmű uradalma van, többek között két tartománya, amelyekből évente megkaphat és fölvehet mindent, amire szüksége van, a többi országának és örökségének jövedelmeit és hozadékait félreteheti vagy hátralékban hagyhatja. Egyébként mikor az én uram, királyom Magyarországra jött, oly nagyszámú udvartartást hozott magával, amilyet még eddig sohasem láttam, annyi herceg és báró, katona és nemes népesítette azt be, akik azonban csak kicsiny töredéke azoknak, akik fölött más országaiban és tartományaiban uralkodik. Azok pedig, akik az udvarban követték, arany övláncokat, gyűrűket és igen értékes nyakláncokat [hordtak], mindig fizettek, senkit sem láttam, vagy ismertem, aki ebben hibádzott volna.

Ibrahim: Milyen az a hatalma uradnak, amiről beszéltél?

Habardanecz ezt felelte: Sok ország és tartomány élén áll, sok hercegnek, őrgrófnak és számos fejedelemnek parancsol, és sok barátja és szomszédja van, akik közül a leghatalmasabb az édestestvére, a legkiválóbb és az egész világon legyőzhetetlen Károly császár, Hispánia királya és a rómaiak császára.

Ibrahim: Nem titok előttünk, hogy uradnak több tartománya van. De azt mondtad, sok hatalmas barátja és szomszédja van, mi azonban egészen másképpen tudjuk. Mi úgy értesültünk, ők majdnem mind ellenségei, és nincs egyetlen barátja sem.

Habardanecz azt felelte: Elkoptatott közmondás, hogy szerencsétlen az az uralkodó, akinek nincsenek irigyei, akinek mindenki kedvében jár. Ha egy fejedelemnek nincsenek ellenségei, nem lenne honnan megismerni hatalma erejét.

Ibrahim: Honnan tudod, hogy annyi jó barátja van?

Habardanecz felelete: Mikor uram bejött Magyarországra, sok követet láttam őfelsége mellett, akiket különböző királyok és fejedelmek, jó barátok és szomszédok küldtek. Sok értékes

ajándékot ajánlottak föl őfelségének, és egyidejűleg, ahogy értettem, intették őfelségét uraik nevében, hogy ha valamely segítségre szorulna katonában, pénzben, és más dolgokban, fejenként akarják támogatni és neki segítséget nyújtani. Ebből lehet megismerni, hogy ezek jó barátok és szomszédok, akik nem szűnnek meg magukat jó lélekkel uramnak ajánlani.

Ibrahim: Ha ez így van, jó dolog. Nosza, hagyjuk abba ezt a beszélgetést és menjünk a szultánhoz. Hozzátette még szavaihoz: tudni szeretném, vajon ellenségeskedés vagy barátság okából jöttetek?

Habardanecz így felelt: Legkiválóbb királyunk és urunk kiváltképpen egyetlen szomszédjával sem keresi az ellenségeskedést, hanem mindegyiktől barátságot kér. Hogy pedig ide milyen okból jöttünk, uraságod a szultán jelenlétében fogja megérteni. De szavaink azt talán megcáfolják, hogy ellenségeskedés végett jöttünk volna, ami egyáltalán nem így van. Amiről most uraságoddal beszéltünk, uraságod kérdéseire kétségtelenül csak részleges válasz, [mert e kérdésekből] egyetlen egy sem található urunk kérései és megbízásai között.

Ezt elmondván fölkeltek, hogy a szultánhoz menjenek. A három pasa ment elöl, akiket ketten követtek, a kapudzsi basi és a csausz basi, a fentebb említett ezüstbotokkal. Az ülnököket és a hallgatóságot pedig szokás szerint üdvözölve, a szultán szobájához vonultak, akinek előszobájában kapuőrök álltak, ők vették át a királyi követek familiárisaitól[28] az ajándékokat, és az ajtónál kezdve, ahol be kellett lépni, rendre körbevitték azokat, hogy mindenki láthassa. Még ott álltak, mikor hét eunuch jött a követek elé, megparancsolván, hogy egy bizonyos, szőnyeggel letakart asztalra helyezzék el az [ajándékokat], hogy azokat a szultán is megszemlélhesse. A három pasa, belépvén a szultán szobájába, az ő szokásuk szerint üdvözölték a szultánt, és oldalra álltak. A kapudzsi és a csausz basi bevezették a követeket, ők maguk azonban az ajtón kívül maradtak.

A követek, miután a szobába léptek, üdvözölték a szultánt, aki ülve, jobbját térdén tartva, bal oldalán könnyedén párnákra támaszkodva[29] nézni kezdte őket. Ibrahim pasa pedig jobbról, Kászim pasa pedig balról kézen fogva a követeket, előbb Habardaneczet, majd Siegmundot vezették a szultánhoz, hogy meg-

érintse őket,[30] kezének érintése után a nekik készített helyükre visszaléptek, ott volt a tolmács.

Habardanecz így ekképpen kezdett beszélni: Legkiválóbb, leghatalmasabb, legyőzhetetlen fejedelmünk, legkegyelmesebb urunk, Ferdinánd, Isten kegyelméből Magyarország, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia stb. királya üdvözli felségedet, s neki, mint szomszédjának, minden jót kíván és óhajt.

Amit a *tolmács* úgy fordított le, hogy „az ő ura felségedre mint urára bízza magát, és szolgálatát ajánlja".

Ezt megértvén, *Habardanecz* megkérdezte a tolmácsot, mit is mondott, és miképpen fordította az üdvözletet?

Azt felelte, úgy fordította, ahogy előadták, mire *Habardanecz* másodszor és bővebben tudakolta annak okát, miért ilyen módon fordította le az üdvözlést?

A tolmács úgy válaszolt, hogy jóindulatból tette ezt, mert úgy vélte, hogyha így cselekszik, a szultán és a többiek fülének az jobban fog hangzani.

Erre *Habardanecz* azt mondta, nem akarja, hogy így tegyen, hanem tisztán és egyszerűen annak tartalmát [fordítsa], amit ő mond.

Ezután a szultán mindkettőt, tudniillik Habardaneczet és a tolmácsot ferdén szemügyre vette, *Ibrahim* pedig megkérdezte a tolmácsot, vajon mit mondott Habardanecz, és azt kívánta, hogy szóról szóra azt fordítsa, amit Habardanecz mond, és ne mást.

A *tolmács* végre egyszerűen lefordította Habardanecz üdvözlését.

Ibrahim pasa megparancsolta Habardanecznek, hogy a többit, ahogyan megbízásában áll, mondja el.

Ezt [*a követ*] a következő tartalommal kezdte el: A mi legkiválóbb és leghatalmasabb urunk, legkegyelmesebb királyunk azért küldött minket felségedhez, hogy lássuk egészségét, jó szerencséjét és gyarapodását, amikhez neki sikert kívánok. Ezeket az ajándékokat küldte, amiket fogadjon el felséged jó lélekkel. Azt is megbízatásunkul adta, hogy felségednek megjelentsük, miképpen isteni szándék szerint ő Magyarország királyává lett, és [felségedhez] sokkal közelebb került, mint bármikor ennek előtte. Nem vélhettünk mást, mint hogy felségednek kedvére lesz, hogyha a sors ilyen hatalmas királyt tett

szomszédjának. Ezenkívül őfelsége ezt a levelet küldte felségednek, aminek tartalmán kívül még sok szóval elmondandót is rám bízott, amiről most, ha lenne rá idő, beszámolnék, vagy azt más, megfelelő és alkalmas időpontra halaszthatom.

Mindezek közben *a szultán* a magához hívott Ibrahim pasának titkon valamit a fülébe súgott, *aki* a követekhez fordulva *megkérdezte,* mi okból jelenti ki önmagát királyuk gőgös lélekkel, a leghatalmasabbnak a török szultán színe előtt? Mikor a legtöbb keresztény király [az ő] árnyéka alá akarja bízni magát, és nem szűnnek meg szolgálatukat fölajánlani?

Megkérdezte tőle *Habardanecz,* mely királyok lennének ezek?

Ibrahim megnevezte a leghatalmasabb francia és lengyel királyokat, a pápát, a velenceieket és az erdélyi vajdát.

Amire *Habardanecz* megkérdezte, vajon ezek a fent nevezett királyok nem állítják-e magukat a leghatalmasabbnak?

Ibrahim azt felelte: Úgy bizony, mivelhogy a pápa, Franciaország[31] és Lengyelország királyai, meg a velenceiek a legnagyobbak és legtekintélyesebbek az egész kereszténységben.

Habardanecz felelete: Bizonyos, hogy Franciaország királya a leghatalmasabb a keresztények között, de azt is vita nélkül kijelenthetjük, hogy a pápa képes annyira, mint két vagy három király. A lengyel királyt rokonság fűzi urunkhoz,[32] őt nem ítélhetjük őfelsége ellenségének. A velenceiek valóban hatalmasok voltak, amíg a mi legkiválóbb királyunkkal tartottak. Jelenleg azonban, mikor a pápa, a franciák és a velenceiek a leghatalmasabb római császár és testvére, a mi urunk által háborúban legyőzetvén, alávettettek és fogságba estek,[33] mindkettőjük hatalmát megérezték, és mint akiknek ebül áll a dolga, rászorulnak arra az orvosra, akire a római császárnak és a mi királyunknak (dicsőség érte Istennek) eddig nem volt szüksége. Ők inkább jószomszédságban kívánnának lenni (ha csak lehet) a törökök leghatalmasabb szultánjával.

Erre *Ibrahim*: És ha a szultán nem akarja, akkor mi lesz?

Felelte *Habardanecz*: A mi urunk senkit sem vonszol barátságába hálátlan lélekkel, de senki felajánlott [barátságát] nem veti meg. Bízik tehát abban, hogy a törökök szultánjával önkéntes és jó barátságba léphet, s nem erőszakkal akarja ezt a barátságot. De ha nem jut is részül királyunknak, hogy ebben kövessék, szükséges lenne, hogy megértse és összemérje ezt a szultán által kimutatott gondolatokkal.[34]

Ezek elmondatván, *Ibrahim* azt hozta föl ürügyül, hogy a szultán jelenleg más sürgős ügyei által elfoglalva nem tud tovább a jelen ügyben itt maradni. De másnapra vagy harmadnapra akarja kijelölni az órát, melyben vagy a szultán, vagy az őfelsége által kijelölendő megbízottja jelenlétében, mindenre, amiről lesz mondanivalója, választ fogunk kapni. Az [így] elbocsájtott követeket 300 lovastól kísérve a legnagyobb tisztességgel vezették vissza szállásukra.

Másnap, a pünkösd utáni második hétköznapon[35] Ibrahim pasa a szultán egyik, a követekhez küldött *titkára* által azt jelentette, hogy a szultánt más ügyek akadályozzák, ezért nem tud személyesen jelen lenni kihallgatásukon, ezért az ügyet egészében rá bízta.

Erre a követek hozzá mentek és leültek, ő pedig [ti. *Ibrahim*] megkérdezte a követektől, milyen különleges ügyben, vagy miért küldték volna őket követekül.

A követek azt felelték, tegnap azt kérdezte tőlünk uraságod, milyen jogon birtokolja királyunk Magyarországot, és miért foglalta el magának Budát és majdnem az egész országot azzal együtt. Azt állította, hogy a szultán úgy tartja, ő maga szerezte azt meg erejével. Ezt az ügyet is a szultán elé akartuk vinni, ha úgy tetszene vagy szükséges lenne, de ha nagyságod ezt most érteni kívánja, röviden előadhatjuk neki.

Ulászlónak, Magyar- és Csehország királyának[36] fia volt Lajos király és leánya Anna királyné, aki most a mi legkiválóbb királyunk és urunk felesége. A mi legkiválóbb urunkhoz akarván adni házasságra leányát, Ulászló összehívatta a magyar királyság valamennyi főpapját, báróját, nemesét és előkelőjét. Az összegyűlteknek előadta, hogy barátságra és elszakíthatatlan szövetségre kíván lépni legkiválóbb királyunkkal, akinek hasonlóképpen van egy leánytestvére, Mária, akit Ulászló király fiához kívánt kötni a házasság kötelékével. Éspedig úgy, hogyha valamilyen okból Lajos király gyermekek és törvényes örökösök nélkül halna el, legkiválóbb és leghatalmasabb királyunké lesz a magyar királyság a neki alávetett részekkel egyetemben, és igazi és törvényes magyar királyként ő lép annak helyére. Mikor pedig ez a Lajos király a török szultánnal vívott szerencsétlen háborúban elesett, egyetlen törvényes örököst sem hagyva maga után, Szepesi János,[37] akkor erdélyi vajda, bizonyos cinkosaival,

ahogy tegnap elmondottuk, királlyá kiáltatta ki magát. Akit is elűzvén, legkiválóbb királyunk és urunk, Budát és a többi várat, (melyek egy részét [a vajda] megerősítette, más részét minden szükséges nélkül hagyott), az ország valamennyi előkelőjének és urának közös egyetértésével, és mint választott király és igazi utód, fegyverrel elfoglalta.

Ez az ok és jog, ami által legkiválóbb királyunk és urunk Budát és Magyarországot birtokolja. Legkiválóbb király urunk egy bizonyos tanácsosa és kancellárja, Leonhard Harrach,[38] uraságod révén már gondoskodott arról, hogy menlevelet szerezzünk a törökök leghatalmasabb szultánjától. Ennek alapján legkiválóbb királyunk elküldte a szultánhoz követeit a jó barátság, a jövendő szomszédság és a megegyezés okából. Ugyanez a legkiválóbb urunk és királyunk, amint a menleveleket elhozták őfelségéhez, azonnal, és még mielőtt birtokba vette volna Magyarországot, elküldte rendkívüli követeit a szultánhoz, akiket [azonban] útközben váratlan betegség és gyöngeség akadályozott. Megbízatásuk elenyészvén, legkiválóbb és leghatalmasabb királyunk és urunk, Magyarország megszerzése után, saját akaratából újabb követeit parancsolta a szultánhoz küldeni, a jó barátságért és a szomszédság megerősítéséért: nekünk elsősorban ez a megbízatásunk, [ehhez] teljes és elégséges felhatalmazással el vagyunk látva. Ha a szultán nem akarná elfogadni ezt a barátságot és jószomszédságot, legkiválóbb királyunk még ettől sem rettene meg, de ha hozzálátnánk és megkötnénk, azon fáradozna legkiválóbb urunknál, a legszentségesebb római császárnál, testvérénél, hogy ők ketten a jövőben jó barátai és szomszédai legyenek a leghatalmasabb török szultánnak. Ezt véli tehát legkiválóbb királyunk uraságod közbenjárásával és segítségével, az említett leghatalmasabb szultánnál rendben és célszerűen elérhetni, az által a tekintély által, amit [uraságod] őelőtte élvez.

Ibrahim azt kérdezte tőlük, milyen rendben, úton és módon kellene ezt a szultánnál elérni?

A követek úgy válaszoltak, hogy megbízatásunk van legkiválóbb király urunktól, hogy minden elfogadhatót és megfelelőt tegyünk meg uraságod tanácsával és irányításával, mivel idáig királyunk sosem volt a szultán ellensége, sem a szultán a mi királyunké. Nekünk is úgy tűnik, hogy nagyságodnak jó módja és lehetősége van e követség ügyében jól és eredményesen

működni, s megtalálni a mindkét fél számára igazságos és elfogadható középutat.

Ibrahim pedig azt kérte a követektől, jelöljék meg azt a módot, ahogyan szerintük ezt el lehetne intézni.

A követek megismételték előző [szavaikat], hogy azt az utasítást kapták, minden elfogadható és méltányos dolgot tegyenek meg őuraságának akarata és megítélése szerint.

Erre azt válaszolta *Ibrahim*: Amit a török szultán fegyverrel és hatalommal megszerzett magának, azt foglalta el királyotok is, titeket mégis azért küldött, hogy jószomszédságról és barátságról tárgyaljatok, ami nem fér meg egymással. Egyáltalán semmiféle lehetőséget nem látok, amiről veletek tárgyalhatnék.

A követek felelete: Megmondtuk az előbb, hogy legkiválóbb királyunk és urunk mindaközött, amit háborúban megszerzett, egyetlen, a török szultán kezében lévő várat vagy helyet sem foglalt el. Tehát hisszük, hogy uraságod meg tudja ebben találni a jó rendet és módot, ha akarja.

Ibrahim: Úgy gondolom, olyan utasítást kaptatok uratoktól, amelyben kétségkívül benne van, milyen feltételekkel és milyen módon kell ezt megtárgyalnotok, vagy mit kell követelnetek. De azt hiszem, csak akkor értek itt célt, ha királyotok lemond Magyarországról.

A követek azt felelték, nagyságoddal nincs vitánk, de ha uraságod meg kívánja tudni, miképpen lehet ezt megtárgyalni, elősoroljuk.

Ibrahim: Rendben van, mondjátok.

A követek: Legkiválóbb urunk és királyunk ezt a barátságot nem két vagy három évre, vagy afféleképpen kéri, hogy azt az ügyek valamely könnyebb fordulata megzavarja vagy visszavonassa, hanem hogy az bizonyos méltó ideig megmaradjon és eltartson. Azt hisszük, ezt jól meg lehet oldani, ha a török szultán az elragadott, és a szultán által elfoglalt magyar várakat visszadja. Mert ameddig a szultán legkiválóbb király urunk szomszédos és határmenti tartományait is kézben tartja, semmiféle tartós békét nem köthetnek egymás között, hanem kölcsönösen ártanak egymásnak, és így ez a barátság és jószomszédság semeddig sem tart, hanem amint megsérül, vissza fogják mondani. A *másik [követ]* hozzátette, hogy a szultán úgy foglalta el a várakat, amiket most Magyarországon birtokol, hogy nem

mondta föl a Lajos királlyal kötött fegyverszünetet, ami miatt a mi királyunk is fél, nehogy hasonló dolog essen meg vele.

Ibrahim: Tehát akkor melyek azok a várak, amelyeket uratok visszaadatni kér?

A követek felelete: Nándorfehérvár, Szabács, Zalánkemén, Pétervárad, Szerémújlak, Cserőd, Atya, Rednek, Kölpény, Ireg, Szávaszentdemeter, Racsa, Szörénytornya, Pety, Orsova, Miháld, Jajca, Zvecsáj, Banjaluka, Knin, Scardona, Udbina, Zadwinum, Novigrád, Osztrovica stb.[39]

Ibrahim: Csodálom, hogy Konstantinápolyt nem kéri.

A követek felelete: Amit megneveztünk, úgy tudjuk, hogy legkiválóbb király urunk fennhatósága alá, az ő országaihoz tartoznak. Konstantinápolyt nem kérte általunk. De az sem kétséges számunkra, hogy Görögországot is visszakérné, ha őfelségéhez tartozónak tudná.

Ibrahim: Nyíltan beszélek, és hitemre kérem tőletek, részletesen fejtsétek ki nekünk, ha azt kérné általatok.

Azt felelték: Biztos lehet benne uraságod, hogy ha őfelsége akár ezt az országot, vagy valamely nagyobbat kérné általunk, semmiféle félelem vagy valaki más érzelmeinek tisztelete sem kényszerítene hallgatásra. De az bizonyos, hogy ezt egyáltalán nem kéri általunk.

Ibrahim: Azt mondja, hogy ha a szultán ezeket a várakat nem adja vissza, nem fogja őket erővel megostromolni és visszaszerezni?

Azt felelték: Nem ismerjük urunk titkait, még kevésbé kutatjuk, mi van a lelkében. Ezt sosem hallottuk őfelségétől.

Ibrahim: Akkor hát azt mondjátok, hogy erővel fogja megostromolni azokat?

Azt felelték: Nem tudjuk, de nem titok előttünk, hogy urunk ifjú, hatalmas és bátor, tud lovagolni és jártas a fegyverforgatásban. Lelkét és szándékait nem ismerjük, mivel senkinek sem fedi föl titkait, csak akinek szükséges. De ha valamiért neheztelne a szultánra vagy rossz szándékkal lenne iránta, nem küldött volna most minket ide. Mivel eddig jó [szándékkal] volt, azért küldött minket, hogy a barátságról és a jószomszédságról tárgyaljunk.

Ibrahim: Minek a reményében kéri visszaadatni királyotok ezeket, mikor jól tudja, hogy a szultán nem adja vissza őket, és

hogy azok elfoglalására sok költséget, fáradságot kellett fordítani, és sok emberi vér ontásával vitte azt végbe.

Azt felelték: A mi király urunk elsősorban a mindenható Úristenben bízik, akitől valamennyi eddigi szerencséjét ajándékként kapta. Tudja azt őfelsége, hogy a szultán ezen várak elfoglalásakor költségekbe verte magát, fáradságot és kényelmetlenséget vállalt, katonákat veszített el, és vérük is omlott. Mivel uraságod e dolgoknál jelen volt, és ismeri a költségek mértékét és a kényelmetlenség és fáradság mikéntjét, azt kéri őfelsége, hogy mindezt becsülje föl uraságod: mi lenne az a tisztes és megfelelő összeg, amit a várak visszaadásáért fizetni kellene.

Ibrahim: Mekkora pénzmennyiséggel kellene megelégednie a szultánnak e visszadás fejében?

A követek ezt felelték: Mivel tudatlanok vagyunk a károk és költségek dolgában, amelyeket a szultán ezekre fordított és elszenvedett, nem tudjuk meghatározni és fölbecsülni ezt az összeget, de mondja meg uraságod, mi lenne a megfelelő, mi azután megtárgyalnánk, mit tegyünk.

Ibrahim: Elhiszem, sok olyan pénze lehet uratoknak, amivel ki tudná elégíteni a szultánt a várak visszaadásáért. De talán csak nem gondolja, hogy ő annyira szegény és méltatlan, hogy azokat a várakat, melyeket fegyverrel szerzett meg, pénzért lenne szükséges vagy kénytelen kiadnia a kezéből?

A követek azt felelték: Tudjuk, hogy urunk semmilyen hiányt sem szenved pénz dolgában, és azt biztosan tudjuk, hogy ezt a várak visszadására való pénzt őfelsége nem azért ajánlja föl, mert szűkölködőnek gondolja a szultánt. Hiszen látja, hogy gazdag és hatalmas, mint aki annyi és oly sokféle országot és tartományt vezet. Ahogy azt ti sem tagadhatjátok, hogy mennyi emberi vért ontottak ki idáig. A szultán hatalmas, s a mi urunk is sok mindent megtehet, és kitűnik erejével. Azért [javasolja ezt], mert még nagyobb vérontástól kell félni, lehet tartani, hacsak az egyetértés és barátság nem jön létre közöttük. Nehogy éppen ezzel mindkét felől megsértsék az Istent, ezért találta meg ezt a módot, a pénz felajánlását.

Ibrahim kinyitván egy ablakot, Habardaneczhez szólt: Látod-e azt a hét tornyot, amelyek tele vannak kinccsel?[40]

A követek felelete: Csakugyan jól látjuk a tornyokat, de hogy mi van bennük, nem tudjuk. Azt persze tudjuk, hogy a szultán gazdag és nagyon hatalmas.

Ibrahim: Gondolom, uratok a németekben bizakodik, és bízik hadinépének sokaságában. Ismerjük a németek haditudományát és fegyvereit.

A követek azt felelték: Lehetetlen, hogy nagyságod ismerje a németek haditudományát és fegyvereit, hiszen eddig sosem csapott össze velük. De ha nagyságod kívánja, hogy meghallja a németek dolgáról az igazságot, kérdezze meg Franciaország királyát, a pápát és a velenceieket, akik tudnak valami biztosat jelenteni róluk (már ha akarnak), és néhányszor már kipróbálták az ő fegyvereiket. Az ő válaszaikból uraságod kétségtelenül megismerheti a németek haditudományát és fegyvereit.

Ibrahim Habardaneczhez fordulva mondta: Te meg tudod, hogy a törökök fegyvere is éles és mennyire mélyre vág, mivel gyakran volt dolgod a törökkel, gyakran futottál meg előlük.

Habardanecz azt felelte: Igaz, futottam néhányszor, de többször futottak ők énelőlem. Azt is tudom, milyen fegyverei vannak a török hadinépnek, és hogy milyen élesek azok. De nem kevésbé ismerem uram hadainak fegyvereit, amelyek ha eddig nem vágtak és szúrtak is eleget, de jól lehet velük harcolni.

Ibrahim: Tudom, hogy urad a had sokaságában bízik. De ha a sok birka közé egyetlen farkast eresztünk, gyorsan szétszórja és elveszejti őket.

A követek felelete: Ez így van, a birkák olyanok mint a hadban tapasztalatlan katonák, akiknek nincs sem jó, sem tapasztalt kapitányuk, őket ezért kevés ember, vagy csak egyetlen kapitány is szétszórja. Ahogy a birkák is, akiknek pásztora nem jó, hanem rest, aluszékony és nem éber, még a farkasnál kisebb állat elől is megfutnak. De másképp áll a dolog, ha jó pásztoruk van, aki meglátja a közeledő farkast, rögtön fejbe csapja, hogy a farkánál elkaphassa.

Ibrahim: Ki az a pásztor, aki ilyet tenne, hisz ez lehetetlen?

Azt felelték: Isten előtt semmi sem lehetetlen. Mi pedig csak uraságod javaslataira és kérdéseire felelünk.

Ibrahim közbevágott: Tehát uratok azokat a várakat akarja?

A követek azt felelték: Uraságod már megismerte véleményünket, és a módot, ahogyan a megítélésünk szerint ezt a barátságot és jószomszédságot létre lehetne hozni. Ha azonban uraságod úgy véli, hogy ezt a várak visszaadásával semmiképpen sem lehet elintézni, azt kérjük tőle, hogy elhagyva most már azok

visszadását, más jó módot javasoljon, amiről úgy gondolja, hogy azt el lehet érni.

Ibrahim : Semmilyen más utat nem vélek járhatónak, csak ha királyotok átengedi Budát és Magyarországot, ha ez megtörténik, tárgyalhatunk vele Németországról.

A követek felelete: Ezt megjelentjük urunknak, akarja-e Budát és Magyarországot átengedni. Mi azonban nem úgy véljük, hogy ezt urunk oly könnyen megtehetné, vagy meg kellene tennie.

Ibrahim: Az elmúlt években, mikor a leghatalmasabb török szultán Magyarországon volt, vadászott és ügyeit intézte, én pedig mint legfőbb kapitány megvívtam Nándorfehérvárat és más várakat, csatáztam Lajos királlyal. És most megyek elkészíttetni a szultán hídjait, és előkészíteni útját.

A követek azt felelték: Ha nagyságod kijelenti, mennek, nem jövünk ővele tárgyalni, és ha mindenképpen az indulásra szól a döntés, egy szóval sem tartjuk vissza, csak azt akarjuk nyíltan tudtára hozni, hogy kétségkívül megtalálja, amit keres.

Ibrahim: A szultán ügyei nem másként haladnak, mint amikor egy hegyen esik az eső, és a csúcsára hulló első esőcseppek, megsokszorozódván és megszaporodván a következő cseppek bőségétől, lefolyásukban utat törnek és a hegyben üreget vagy árkot ásnak. Ha ebben, akár pompásan és jól építetten, áll is egy ház, előfordulhat, hogy azt a lezúduló víz sodrása szétrombolja. Így a császárról, uratok testvéréről is, aki az idők során sok ellenségét legyőzhette, el tudjuk képzelni, hogy eképpen növekedvén, majd megtámadhat minket, amire előre föl kell készülnünk. Mert a császárnak és uratoknak nincs hite.[41]

A követek: Ezt vajon a szultán parancsára vagy magától mondja uraságod?

Ibrahim: Tudom, hogy így van, és így igaz, mert amit megígérnek, nem tartják be.

A követek: Hogyan és mi módon szegtek meg egy bárkivel kötött megállapodást?

Ibrahim: A francia királlyal és a pápával.

A követek: Mi szükség lett volna rá, hogy a császár egyezségre lépjen vagy megegyezzen a francia királlyal, mikor ő a császár rabja volt?[42]

Ibrahim: Mivel a császár a francia királyt azzal a feltétellel parancsolta szabadon engedni, hogy követeket küld, akiket

később, nem véve figyelembe a királynak adott menlevelet, elfogatott és rabságban tartott.

A követek: Semmiféle követekről nem hallottunk, hanem [a király] fiairól és Franciaország legelőkelőbb hercegeiről, akiket [túszul] adtak, s akiket a császár lefogatott, ahogy hírlik [azért], mert a franciák nem tartották be szavukat. Nem mint követeket, hanem mint fiakat és kezeseket, mivel sosem okos és valószínű, hogy valaki a fiait küldje ellenségéhez követként, legföljebb kezesként. Ami a pápát illeti, miért kellene neki a császár hitét óhajtania, vagy azt gyaláznia? Mert a császár, jótéteményei fejében és jó reménységgel, őt tette meg önmaga és a franciák között közvetítőnek? Ő viszont a francia király rabságból való kiszabadításán fáradozott, és francia csapatokkal megerősítve felajánlkozott egy új háborúra. A császáriak mint a császári fölség ellenfelét és ellenségét támadták meg a pápát. Ezért nagyságod nem mondhatja, hogy a császárnak és urunknak nincs hite. Szeretnénk ez életben látni és hallani azt az embert, aki ilyet állít róluk, szemtől szembe meg fogunk erre mindig felelni.

Ibrahim: Én [így] hallottam.

A követek: Ha így van, az más dolog.

Ibrahim erre csak azt mondta, hogy jelenti mindezt a szultánnak, és hogy három-négy napon belül kapunk választ.

Ezután *Péter és Pál napjának előestéjén*[43] Ibrahim pasa a szultán udvarába hívatta a követeket. Mikor oda megérkeztek, a fent leírt módon nagy tisztességgel fogadták, majd leültették őket a pasák és más tanácsosok jelenlétében. A szultán ablakocskájában ült.

Ibrahim pasa ezt kérdezte tőlük: Hol van most a ti uratok?

A követek azt felelték: Nem tudjuk, vajon Németországban, Csehországban vagy Magyarországon van-e, mivel sokat időztünk itt.

Ibrahim: Tudtok vagy hallottatok vajon róla valamit?

A követek: Senkitől semmit sem hallhattunk vagy tudhattunk meg, mivel el voltunk zárva, és senkit sem fogadhattunk.

Ibrahim: Tudjátok-e, hogy uratok hadseregét megverték?

A követek: Nem tudjuk, hol és ki.

Ibrahim: Királyotok Trencsén várát ostromoltatta, ebben az ostromban volt 40 000 embere, akiket a vajda 36 000 [emberé-

vel] legyőzött, és minden hadiszert elragadott.[44] Nem tudni, hol van most királyotok, vagy Prágában vagy Németországban.

A követek felelték: Nem kételkedünk abban, hogy urunk ekkora hadat tudna küldeni a vajda ellen, de idáig 8000 katonánál többet nem küldött. János pedig, ha valamennyi jobbágyával és emberével fölkelne, akikkel országa egészében rendelkezik, a tyúkokat és a csirkéket is ideszámítva sem rendelkezne 36 000 emberrel. Ezért gyanítom, hogy ez hamisított és bizonytalan hír, s remélem, hogy nagyságod két-három napon belül biztosabbat tud majd róla.

Ibrahim: Milyen vár Trencsén?

A követek felelték: Fekvése folytán igen erős vár, amihez Nándorfehérvárat vagy Magyarország akármelyik más erősségét sem mondhatjuk hasonlónak.

Ibrahim: Van-e valamilyen folyó a vár mellett?

A követek: Igen.

Ibrahim: Mi a neve?

A követek: Vág.

Ibrahim: Nem lehet elvezetni azt a folyót és másfelé terelni, úgy, hogy a folyásától innen lehessen ostromolni?

A követek felelték: Nem lehet.

Ibrahim: A másik oldalról milyen bástyái és tornyai vannak? Nem lehet ágyúkkal töretni és megvívni?

A követek felelték: Sok bástyája és árka van, és olyan széles és jól épített sáncai, hogy a vár területét alig lehet jól belátni.

Ibrahim: Milyen út vezet hozzá, széles vagy keskeny?

A követek felelete: Nincs semmiféle síkja, hanem kanyargós és szűk, hogy két szembemenő kocsi nem tud kitérni, és ha 300 embert raknak bele őrségül, 3000 behatolni akarónak könnyen ellenállhatnak.

Ibrahim: Ha a vár bejárata olyan meredek, ki tanácsolta uratoknak, hogy hadait ennek ostromára küldje, azokat vesztükbe hajtsa?

A követek felelete: Urunknak sok tapasztalt mesterembere van, akik idáig sokkal erősebb várakat ostromoltak és vettek be. Őket mindig előreküldi ahhoz a várhoz, amelyet ostromolni szándékozik, hogy kikémleljék és fölmérjék, merről lesz könnyebb az ostrom és a töretés, nehogy sok embert veszítsen és haszontalan kiadásokat vállaljon. Hisszük, hogy őfelségének ők tanácsolták Trencsén várának ostromát.

Ibrahim: Ha abban a várban bőséges katonaság és élelem van, tudna-e uratoknak ellenállni három évig?

A követek felelete: Ha urunk ezt a várat nem ostromoltatná, három éven túl is ellenállhatna. De ha ostromgyűrűbe zárja, nemhogy három évig, de 25 napig sem tud neki ellenállni.

Ibrahim: Bármennyire ostromolja is, nem szerzi meg három év alatt.

A követek azt felelték: Higgye el nagyságod, hogy urunk hadai az ágyúkkal és hadiszerekkel, melyekkel urunk rendelkezik, sokkal erősebb várakat szereztek meg, melyeket ostromoltak, nem egy hónapnál és nem fél hónapnál tovább, vagy legföljebb 25 nap alatt.

Ibrahim: Honnan vannak ilyen tapasztalt mesteremberei, és milyen nemzetből valók?

A követek felelete: Németek, spanyolok, olaszok, franciák, akik sokat láttak és tapasztaltak. Ott voltak a háborúkban, melyeket a császári fölség Milánóban, Rómában és Itália sok helyén viselt, ahol sok várat és helyet vívtak meg, éspedig kisebb számú katonasággal, mint az a 40 000 ember, akiket nagyságod a trencséni ostromban tudni. Teljesen meg vagyunk győződve arról, hogy ez a vár, melyet urunk ostromoltat, nem fog sokáig ellenállni neki, ahogy rövidesen meghalljuk.

Ibrahim: Mi az oka annak, hogy uratok sosem nyugszik, és egyik helyről megy a másikra, nem ott ebédel, ahol reggelizik, nem ott alszik, ahol ebédelt?

A követek felelete: Urunk ifjú és már nem kell pihennie. Ha országokat és tartományokat akar meghódítani, nem szabad [egy helyben] maradnia vagy pihennie, hanem sietnie kell, és úgy rendezi dolgait alattvalói tisztességének és javának előmozdítására, hogy mindent illik megcselekednie, ami országainak és uralmának kiteljesítését elősegíti. Ha az előző magyar királyok is így tettek volna, azt az országot nem látnánk olyan elpusztítva, ahogy most áll.

Ibrahim Habardaneczhez: Azt mondod, uradnak nincs ellensége. És nem félsz, hogy az ellenkezőjét mutatja, midőn állandóan rohan, keres valamit? Ez azt jelzi, vannak viszályai és fél valamitől.

Habardanecz felelete: Nem tagadom, azt mondtam, uramnak nincsenek ellenségei, akiktől félne. De hallottam, hogy az a szerencsés uralkodó, aki béke idején a háborún gondolkodik.

És hogy nem jó dolog, ha az uralkodó csak akkor készülődik, mikor harcba akar szállni az ellenséggel.

Ibrahim: Mi az oka, hogy uradnak sehol sincsenek barátai, csak jó ellenségei, és senkivel sincs jó békéje, hanem mindig viszályt keres a testvérével, a császárral. Mintha mindenki tartományait és javait maguknak akarnák megszerezni.

Habardanecz felelete: Hiszem, hogy sem a császár, sem az én uram nem keresnek maguknak ellenséget, csak barátot. Ez nyilvánvaló lehet előttetek, [hiszen] olyan hatalmas és nagy ellenségeket tartott a császár fogolyként kezében, mint a pápa és a francia király. Mindkettőt megfoszthatta volna életétől és javaitól, de nem akarta, megegyezésük alapján, amit betartani ígértek, őket szabadon engedte. Arról pedig nem tudunk, hogy olyan tartományokat tartana vagy szerzett volna magának erővel, amelyek jog szerint nem őt illetnék.

Ibrahim: Mi az oka annak, hogy a pápával és a francia királlyal mindig ellenségeskednek, és sosem jutnak egyetértésre?

Habardanecz azt felelte: A római császár és az én uram sosem keresik a viszályt. Már gyermekkorukban, apjuk és nagyapjuk halála után a francia király meg akarta őket fosztani valamennyi öröklött tartományuktól, s mi több, a nemsokára megszerzett császári méltóságból is le akarta tenni [Károlyt]. Isten azonban, a gyermekek iránti végtelen kegyességében és kegyelmében azt akarta, hogy védekezzenek, és őt elfogják. Ekkor könnyű lett volna nekik őt megfosztani életétől, javaitól és országától, ha csak akarták volna. A francia király nem tett eleget ígéretének, neki ezentúl félnie kell, nehogy elérje, amit megérdemel.

Ibrahim: És azt a szegény papot, akitől a hitetek származik, miért fogták el,[45] s miért bántak vele olyan kegyetlenül? Látod-e ezt a mi főpapunkat, aki benne van a szultán tanácsában?[46] Látod, mekkora tisztelet övezi, és milyen jól bánik vele a szultán? Nem félnek azok az Isten megtorló büntetésétől?

Habardanecz felelete: A főpásztornak a szokások szerint nem szabad viszályt szítania, hanem az a tiszte, hogy ha a kereszténység és az egyház tagjait egymás közt küzdeni és viszálykodni látná, azokat egyesíteni és megbékíteni törekedjék. Nem kellene hadat vezetnie és háborúznia, hanem a templomban ülnie és imádkoznia. Nem volt elég, hogy fellázadt a császár ellen, hanem még a francia királyt is lebeszélte és elterelte a megálla-

podástól, aminek betartását az szentül megígérte. Ami pedig a ti legfőbb papotokat illeti, látom, milyen méltósága van és milyen tisztelet övezi. Úgy vélem azonban, ha annyi kincse, annyi tartománya lenne, és annyit tehetne, mint a mi pápánk, aki már két vagy három király hatalmával is meg mert küzdeni, bizony már elragadták vagy megszakították volna életét, hogy egymagában ne tarthasson ekkora hatalmat.

Ennek a ti főpapotoknak van méltóságához és tiszteletre méltó személyéhez illő élelme és ruhája, és semmi mása. Császárunk nem fosztotta meg a pápát főpapi méltóságától, de azokat a tartományait elvette, amelyekből ellene lázadt, nehogy később hasonlóan cselekedhessen.

Ibrahim: A császár és uratok mit akarnak még, talán az egész világon akarnak uralkodni, vagy nem tudják, hogy halandók?

A követek azt felelték: Legkevésbé sem tartják magukat isteneknek, vagy kívánnak annak tartatni. Alázattal és megtartóztatva élnek, s csak annak megszerzéséért cselekednek, ami őket illeti, s nem a máséért.

Ezután a szultánhoz vezettetvén *Ibrahim* szokás szerint kezét érintve[47] a következőket mondta: Leghatalmasabb szultánunk megértette általam uraságotok minden kérését, akár írásban, akár szóban terjesztettétek elő. Nem akart volna titeket idáig itt tartani, de mivel időközben bizonyos új fejlemények történtek, visszatartatott titeket. Most azonban szabadon visszatérhettek uratokhoz. Hogy pedig milyen szomszédságot és barátságot akar a szultán királyotokkal, leveléből világosan megérthető.

Majd a *szultán* magához híván Ibrahim pasát, sok mindent mondott neki, amit *Ibrahim* e szókkal tolmácsolt: Uratok mindeddig nem érezte barátságunkat és szomszédságunkat, de nyomban érezni fogja. Azt nyíltan megmondhatjátok uratoknak, hogy én magam megyek, minden erőmmel és hatalmammal, és saját személyemben, hogy személyesen neki adjam át a várakat, melyeket tőlem kért. Figyelmeztessétek hát, hogy különösen készüljön és készítse föl magát, hogy jól tudjon minket ellátni.[48]

A követek azt felelték: Leghatalmasabb szultán! Nem tudunk nagyobb örömöt vinni urunk elé, mint hogy felséged személyesen fog eljönni. Ha felséged mint barát és jó szomszéd érkezik, ezt örömmel veszi, és úgy fog vele bánni, mint jó szomszéddal, baráttal és leghatalmasabb szultánnal. De ha ellenségként jön,

gondoskodni fog arról, hogy úgy bánjanak vele, mint oly hatalmas ellenséggel, amilyen hatalmas felséged. Mert akik eddig urunkhoz jöttek jó barátság okán, azokkal jó barátokként bántunk, akik ellenségként: már tudja felséged, mi fog velük történni. Amiből csak felséged érkezésének örömhírét tudjuk jelenteni urunknak.

A szultán azt válaszolta:[49] Már nálatok vannak a levelek, amelyek birtokában mehettek szépen haza.

Ők pedig hazamenvén, három napon át várták a leveleket, miközben a *velenceiek követei* sok ajándékkal a török szultánhoz és Ibrahim pasához járultak, és ezt mondták Ibrahim előtt:

Megtudtuk, hogy követek jöttek őfelségéhez Ferdinánd királytól, hogy békét és fegyverszünetet kössenek vele. Ők azonban nem igaz követek vagy küldöttek, hanem kémek. Ha valódi követek lennének, az a király nem küldte volna hadait miellenünk, s nem készülne a jövő nyáron felséged ellen viselendő háborúra. Pedig jól tudja, hogy mi sok éve adózunk fölségednek, és így fölséged alattvalói vagyunk. Ha ő jó barátságra vágyik fölségeddel, nem háborúzna ellenünk. És ha ezeket a követeket most innen elengedik, az a király a következő őszön seregével vissza fogja venni valamennyi végvárat, amiket fölséged birtokol. Amíg azonban itt tartják őket, nem fogja mozgatni seregét. Ezentúl, most egészében láthatták felséged udvarában, hogy tárgyalásaik és törekvéseik fürkészőek, és ha visszatérnek urukhoz, még több hadat, még jobb felszereléssel állíttatnak föl vele. Ezért azt javasoljuk, hogy semmi módon sem kell őket elengedni. Abban nem kételkedünk, hogy azt a sereget, amit ez a király ellenünk küldött, hamarosan le fogják győzni. De hiába verik azt le, s oszlik szét, nyomban másik nagyobb sereget küld. Mindaddig azonban, míg [fölséged] ezeket a kémeket magánál tartja, semmi pontos értesülést nem fog kapni fölséged gondolatairól és döntéseiről, s semmiféle hadsereget sem fog tudni felállítani fölséged ellen, de fölséged elküldheti hadát annak a királynak akármelyik tartománya ellen, és tetszés szerint bánhat vele, főleg ott, ahol seregét legyőzik és megfutamítják.

Erre *Ibrahim* azt felelte: A szultán már elbocsájtotta őket, ahogy tudjátok. Előttetek sem ismeretlen, mennyi napi költséget kénytelen tartásukra vállalni.[50] Ha a szultán nem tartja be szavát,

nem veszi figyelembe a menlevelet, amelyet mint szultán adott nekik, és visszatartani törekszik őket, azt nem lehet becsületes dolognak vélni. Hogy gondoljátok, miként tartsuk vissza őket?

Erre a *velenceiek* két vagy három napot kértek, hogy megtárgyalhassák, mi módon lehetne őket visszatartani. Ezek elteltével visszamentek a szultán udvarába, és jelezték Ibrahim pasának, nem tudtak kigondolni és találni más módot visszatartásukra, mint hogy bejelentik nekik, mivel uruk más követeket is küldött a törökhöz, akik most úton lennének, [tehát] meg kell nekik várni, míg ők megérkeznek. Ők csatlakozván és meghallgattatván, mindnyájukat egyszerre bocsájtják útra.

Erre *Ibrahim*: És mi lesz a napi kiadásokkal?

A velenceiek megígérték, hogy ők maguk akarják vállalni azokat, és maguk vállalják.

Mikor a királyi követek ezt megtudták, és hogy őket kijátsszák, mindenféle hízlalt baromfit és ínycsiklandozó dolgot felkutattattak az egész városban, és felvásárolták, akármibe került. Ezért a visszatartásért a velenceiek 100 000 forintot[51] ígértek, és a szultánnak egy bizonyos nagyon értékes ékkövet, ami Velencében volt, és [a szultán] már régóta szerette volna megszerezni tőlük.

Ezután Ibrahim elküldte a *tolmácsát* a követekhez, akiknek ezt parancsolta bejelentetni: Noha a szultán a minap lehetőséget adott arra, hogy távozzatok, most azonban értesült róla, hogy királyotok más követeit és küldötteit is útnak indította őfelségéhez, akik jelenleg úton vannak. Ezért a szultán megparancsolja, hogy várjátok meg őket. Ha megjönnek, őket meghallgatván, mindnyájatokat egy időben elbocsájt.

A követek azt felelték: Lehetetlennek találjuk, hogy királyunk más küldötteket indított, mivel minket oly széles és elegendő felhatalmazással felszerelve küldött, hogy jobban ellátottakat már nem lehetséges. Ezért, ha nincs más oka ezenkívül, ne tartson vissza minket a szultán, mert tudjuk, hogy nem jönnek mások.

A tolmács azt felelte: A másik ok, hogy más követek jönnek a lengyel királytól, akikről úgy tudjuk, bizonyos panaszt fognak emelni uratok ellen.

A követek azt felelték: A lengyel király követeivel semmit nem kell tárgyalnunk, mivel mi urunk ügyeiben jöttünk ide, ők

[pedig] a saját uruk ügyeiben. Úgy gondoljuk ezentúl, hogy nem ellenünkre jönnek, mivel a lengyel király barátja és szomszédja urunknak. De még ha ellenünkre jönnének és panaszkodnának, akkor sem tudnánk semmit sem felelni, mivel e dolgokról nincs semmiféle utasításunk urunktól.

A tolmács felelete: Valahogy felelnetek kellene, mivel sokan panaszkodnak, erről, úgy hiszem, biztosabb értesítést is fogtok kapni.

A követek azt válaszolták: Ha mindazoknak felelni akarnánk, akik urunkra panaszkodnak, egy év alatt sem érnénk a végére. Ezen túl, ki lenne urunk fölött a bíró, aki előtt felelnünk kellene?

A tolmács: A szultán.

A követek felelete: A szultán nem bírája uramnak, és ha valaki uram elleni ítéletet érne is el a szultánnál, ki hajtaná azt végre?

A tolmács: Nem tudom.

Ennek végeztével távozott a követektől.

Nyolcadnapon, ami *szeptember 22-e volt* a mondott évben, megjött a lengyel király követe,[52] akit *október 18-án* vezettek a szultán színe elé.

A [lengyel] követ e szavakkal esdekelt: Tudja felséged, hogy a mostani időkben a római császár[53] a pápát, a katolikus hit főpapját, akitől az egész keresztény hit ereje függ, fogságba vetette, mostanáig talán meg is ölette. Német csapatokat fogadott föl, akik valamilyen tévelygő szektához tartoznak, amelyet nem lehet sem katolikusnak, sem mohamedánnak mondani,[54] mert ha katolikusok lennének, nem harcolnának keresztények ellen, ha pedig mohamedánok, nem szándékoznának fegyvert fogni felséged ellen. Aki [tudniillik a római császár, Károly] öccsét, a Ferdinánd nevűt, Magyarország királyává tette, elmenekülvén a természetes király, János, más néven a vajda. S velünk sem akar semmiképpen jó békét élvezni. Ezenkívül azt is tudja felséged, hogy Lajos királynak, ki elesett a háborúban, az apja is a lengyelek híres nemzetségének leszármazottja volt, s bár felesége német nemzetből való lett volna, de a királyi méltóság dísze a női nemet nem illetheti meg, hanem az igaz törvény szerint a jelenlegi lengyel királynak, az én uramnak kell Magyarország élén állnia. Ilyen viszálykodásban és széthúzásban azonban nem élhet óhajával, ezért engem küldött követként

felségedhez, és őt kéri és kérleli, hogy felkészült seregével a jövő nyáron méltóztasson a németek ellen kivonulni. Uram, Lengyelország királya, hírneves vejével, a menekült János királlyal,[55] amekkora sereggel csak tud, készülni fog, és felséged ténykedésével és segítségével hadba száll a németek ellen. Őket legyőzvén és az országból kiűzvén[56] felséged azt teszi az ország királyává, akit akar, s onnan felségednek évi adója növekedni fog.

Beszédét tisztességgel bevégezvén, kimenvén a megbeszélésről, igen derekasan megtárgyalták azt.[57]

Meghallgatván így a velencei és a lengyel követeket, Ibrahim pasa egy *titkárát* küldte a királyi követekhez, aki ezt mondta: A lengyel király követe, aki tegnap a szultánnál volt, azt állítja, mindkettőtöket jól ismeri, és – [folytatta] Weichselbergerhez fordulva – rólad azt mondja, Siegmund Dietrichsteiner[58] vagy, akinek sok vára és városa van Németországban, és Ferdinánd király első titkára és tanácsosa. Habardanecznek pedig ezt mondta: Magyarországon senki sem jártasabb a fegyverforgatásban a törökök ellen náladnál, azokat a végvárakat, amelyek most Magyarországhoz tartoznak, te tartod, és nem másért jöttél ide, mint hogy kikémleld a szultán helyzetét, hogyan ül a lovon, hogy áll az udvara, és hogy minderről biztos részleteket jelenthess. Nincs más Magyarországon, aki jobban üldözte volna Szepesi Jánost nálad! Ha most elmész uradhoz, megduplázod összes erőit, mind a szultán, mind a vajda ellen. A vajda követétől[59] ugyanis megtudtuk, hogy sosem álltál és állsz el attól, hogy támadd és üldözd a vajda hadait. Tehát ha elengedünk, ugyanezt fogod tenni ellenünk, törökök ellen.

Habardanecz azt válaszolta: A török szultán tudja, hogy urunk a kereszténység leghatalmasabb királya, ezért méltatlan lenne, hogyha kicsiny rangú és becsületű követeket küldene, hanem bizalmas és különösen kegyelt híveit küldi. Dietrichsteinernek urunktól sok birtoka és jószága van, ő nagy kegyben áll a királynál, de ő itt nem az a Siegmund, akinek ti gondoljátok. Hogy pedig engem a lengyel király ennyire ajánl és dicsér a törökök elleni tetteimért, nem érdemlem meg őkegyelmességétől, azt hiszem, sosem látott engem. A török szultán véghelyei jobban ismernek engem, mint a lengyel király, mert gyermekkoromtól kezdve a török szomszédságában dajkáltak és neveltek,

s azt, hogy üldöztem őket, ők meg engem űztek, nem tagadom. De hogy engem kémnek mond, arra azt felelem: Uramnak sok kéme van, akiknek, mikor bejönnek Törökországba, nincs menlevelük. Én azonban menlevél alatt, nyíltan jöttem, és itt nyilvánosan működtem, nem titokban, mint a kémek szokták. Ha én nem jelentem uramnak, hogy a szultán lovagol, és hogy van udvara, megtudja másoktól. Mi akkor ez az én kémkedésem? János vajdát üldöztem mint uram ellenségét. Hogy pedig azt mondja, ha elengednek innen, meg fogom kettőzni uram erőit, mind a török, mind János ellen – az igaz, hogy ha a török szultán oly félénk, mint a vajda, nem engedhet el engem. Mit fog csinálni a többiekkel, akik sokkal nagyobb csapatokkal és haderővel lovagolnak ki, ha tőlem fél, aki húsz vagy alig több lovassal járok?

A titkár azt felelte: Nem kételkedem benne, hogy jó végzéssel fogtok távozni.

A lengyel követ távozása után a szultán vadászni ment, ahol is 32 napig maradt. Azon az úton visszatértében, ahol a követek szállása volt,[60] megmutatta őket a janicsároknak és az egész kíséretnek, akikkel vadászni szokott menni.

Másnap Ibrahim pasa ugyanazon az úton lovagolt, *Habardanecz* felszólította és megszólította őt: Miután a szultán elbocsájtotta őket, nem hiszi, hogy bármiféle különösebb oka lenne, ami miatt őket vissza kellene tartani, különösen a menlevélre és a szultán szavára való tekintettel, mivel úgy gondolják, a szultánt nem szabad fölingerelni. Arra kérte [a pasát], hogy törekedjen arra, engedjék el végre őket.

Ibrahim azt felelte, hogy várjanak három napot.

Ez eltelvén, elküldte a csausz basit egy titkárral és levelekkel. A *csausz basi* a szultán nevében közölte, hogy noha a szultán korábban élőszóban parancsolta meg a követeknek, menjenek haza, közben azonban más ügyek merültek föl, amelyek miatt úgy rendelkezett, hogy mind a mai napig tartsák vissza őket. Ezek a levelek pedig azok, amelyekben a szultán akaratát és szándékát teljes egészében jelzi királyunknak. És elment.

A titkár viszont sok mindent megtárgyalt Habardaneczcel, különösen, hogy melyek azon tanácsosai királyunknak, akik azt tanácsolják neki, hogy a török szultánnal a várak visszaadásával

kössön barátságot, mikor mindennél biztosabb, hogy a török egyszerűen semmit sem fog nekik saját kezéből átadni, amit fegyver révén szerzett. Hogyha [a szultán] olyan indulatos és haragvó lelkű lenne, mint apja volt, nyomban levágatta volna a követeket. Bizony jól látja ő, hogy királyunk nem akarja a szultán barátságát.

Habardanecz ezt mondta neki: Királyunknak olyan tanácsosai vannak, akik jó tanácsokkal látják el, az ő tanácsait követve eddig semmit sem vesztett, [de] sokat nyert. Ő maga reménykedik Isten segítségében és a királyi tanácsosokban, hogy király urunk ügyeinek úgy kell folynia, hogy ha a török később megkívánná a király barátságát, azt minél könnyebben el lehessen érni. Ezért nagyon csodálkozik a török tanácsosokon, hogy ők olyan dolgot kérnek királyától, ami lehetetlen, tudniillik, hogy mondjon le Magyarországról, ami minden jog szerint az övé.

A szultán levelének tartalmáról semmit sem tud, mindezt pedig királyunknak fogja jelenteni, csak az út biztonságát szavatolják.

[Utólagos bejegyzés?]

Szeptember 18-án olyan hírek jöttek Törökországba, hogy a római császár meghalt, és királyunk elutazott a temetésére, emiatt itt nagy örömünnep és ágyúlövések voltak.

JEGYZETEK

1 A magyar külpolitikáról szóló részeket egy évtizede megjelent könyvem (BARTA Gábor, *A Sztambulba vezető út,* Budapest. 1983) alapján fogalmaztam meg. Lábjegyzeteket ezért csak ott használok, ahol ahhoz képest bizonyos eltérés van, vagy ahol idézet követeli meg.

2 SZŰCS Jenő, *Vázlat Európa három történeti régiójáról,* Budapest, é. n., [1983], 28. skk.

3 *Acta Tomiciana* I–XVIII., red. St. GÓRSKI, etc., Poznań, 1852-től. VIII. köt. 272.

4 Erről a jelenségről lásd Isaak BERNAYS, Die Diplomatie um 1500, in: *Historische Zeitschrift* 138 (1928), 15., illetve Garret MATTINGLY, *Renaissance Diplomacy,* London, 1955, 93.

5 Idézi SZALAY László, *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI. században,* Pest, 1861², 36.

6 FODOR Pál, *Magyarország és a török hódítás,* Budapest, 1991, 48.

7 Erről az alig ismert epizódról Szydłowieckinek Wolsey angol kancellárhoz írt leveléből van tudomásunk, J. S. BREWER, *Letters and Papers Foreign and Domestic of the Reign of Henry VIII,* IV/2–3., London, 1872–1876, No. 2589.

8 BARTA, *i. m.,* 99.

9 *Uo.,* 100.

10 *Uo.,* 107.

11 E harcokról kandidátusi disszertációm közelmúltban megjelent részében írok: *Történelmi Szemle* 37 (1995), 1–34.

12 Spanyol levéltári anyag alapján megírta TÖRÖK Pál, *I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai 1527–1547,* Budapest, 1930, 9:3. jegyzet.

13 BARTA Gábor, Egy magyar politikus a középkori Magyarország széthullásának éveiben (Werbőczy István kancellár, 1526–1541), in: *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából.* Szerk. RUZSÁS Lajos–SZAKÁLY Ferenc, Budapest, 1986, 293.

14 BARTA, *A Sztambulba...,* 165.

15 A következő rész TÖRÖK, *i. m.,* 5. skk. és Christine TURETSCHEK, *Die Türkenpolitik Ferdinands I. von 1529 bis 1532,* Wien, 1968 című munkája alapján készült. Lábjegyzeteket csak különösen indokolt esetben, illetve idézeteknél használok.

16 TÖRÖK, *i. m.,* 7.

17 Anton VON GÉVAY, *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte,* I/2., Wien, 1840, 49., illetve 71.

18 TURETSCHEK, *i. m.,* 26.

19 TÖRÖK, *i. m.,* 23.

20 *Acta Tomiciana* X., No. 271.

21 Roderich GOOS, *Die Siebenbürger Sachsen in der Planung deutscher Südostpolitik,* Wien, 1940, 130.
22 TURETSCHEK, *i. m.*, 17:1. jegyzet.
23 TÖRÖK, *i. m.*, 24.
24 Ennek az eseménynek az idejét sokan a szeptember 8-i utáni napokra teszik, a rendelkezésemre álló források azonban e második időpontot támasztják alá.
25 IVÁNYI Béla, Buda és Pest sorsdöntő évei, in: *Tanulmányok Budapest múltjából* 9 (1941), 42. skk. nem tud határozott választ adni arra, volt-e ekkor állandó török helyőrség Budán, de ő is elismeri (45.), hogy naszádosok szinte állandóan állomásoztak a vár alatt.
26 A török politika 1530-as évekbeli kudarcáról lásd FODOR, *i. m.*, 57. skk.
27 Az európai diplomáciai gyakorlatról elsősorban BERNAYS, *i. m.*, MATTINGLY, *i. m.*, és Andrzej WYCZAŃSKI, Polska służba dyplomatyczna w latach 1506–1530, in: *Polska służba dyplomatyczna XVI-XVII. w,* red. Zbigniew WÓJCIK, Warszawa, 1966, 11. skk. című munkái alapján írok.
28 WYCZAŃSKI, *i. m.*, 50. skk.
29 *Uo.*, 32.
30 MATTINGLY, *i. m.*, 71. skk.
31 Magukra a tiltakozásokra lásd KOSÁRY Domokos, *Magyar külpolitika Mohács előtt,* Budapest, 1978, 115, 135 és különösen a 141. skk.
32 Lásd a jelen kötet 178. és 180. lapján (Nos Hungari...). Vö. 41. jegyzettel.
33 E. ALBÈRI, *Relazioni, 37.*
34 A Łaski-életrajzot Waclaw URBAN cikke alapján állítottam össze: Hieronim (Jarosław) Łaski, in: *Polski Słownik Biograficzny* XVIII, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1973, 225 skk.
35 Jelen kötet 100. lapján.
36 *Acta Tomiciana* IX., No. 117.
37 Marienburgot TÖRÖK, *i. m.*, 20. említi, a lengyel reagálást igen részletesen megírja Wladysław POCIECHA, *Królowa Bona,* IV., 11. skk.
38 Neve nem szerepel az osztrák életrajzi lexikonokban, azt, hogy krajnai volt, W. POCIECHA (*i. m.*, 14.) egy elejtett mondatából lehet megtudni.
39 A nevet sokféleképpen írják: Hobordanszky, Hoberdanecz, Habirdanácz. Mi megmaradunk annál az alaknál, amit önmaga használ saját leveleiben.
40 Jelen kötet 191. és 201. lapján.
41 Caspar Ursinus VELIUS, *De bello Pannonico libri decem,* Vindobonae, 1742, 47.
42 THALLÓCZY Lajos–HORVÁTH Sándor: *Jajcza (bánság, vár és város) története, 1450–1527* (MHH-D 40.), Budapest, 1915, 312. skk. és 321. skk.
43 *Uo.*, 347.
44 Az eseményeket éppen tőle ismerjük, a IX. könyvből.
45 Emilij LASZOWSKI, *Monumenta Habsburgica Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae,* Vol. I. 1526–1530, Zagreb, 1914, 56, 66 és 69.; SZAKÁLY Ferenc. Honkeresők. (Megjegyzések Cserni Jován hadáról), in: *Történelmi Szemle,* 1979/2., 231–232.
46 Frangepán Kristóf.
47 LASZOWSKI, *i. m.*, 66. skk.
48 POCIECHA, *i. m.*, 185.
49 Victor Louis BOURILLY, Les diplomats de François Ier: Antonio Rincon et la politique orientale de François Ier (1522–1541), in: *Revue Historique* 38/113, (1913), 306.
50 VELIUS, *i. m.*, 47.

51 LASZOWSKI, *MH*, 143., 184. skk., 188. skk., az idézet a június 23-i levélből való (186.)
52 SZENTKLÁRAY Jenő, *A dunai hajóhadak története*, Budapest, 1885, 124.
53 TURETSCHEK, *i. m.*, 75.
54 LASZOWSKI, *i. m.*, 190–192.
55 TURETSCHEK, *i. m.*, 95. skk.
56 Habardanecz vallomása, idézi SZALAY László, *Magyar történet*, IV, Pest, 1864², 104:2. jegyzet. Lásd még HORVÁTH Mihály, *Magyar történet*, IV, Pest, 1871², 66.
57 Batthyány Ferenc 1530. március 3-i körmendi levelében mondja ezt, Budáról jött hírvivőjére hivatkozva. LASZOWSKI, *i. m.*, 269.
58 A Bodó-ügyletről lásd HORVÁTH M., *id. h.;* Fráter György haláláról: BARTA Gábor, *Vajon kié az ország?*, Budapest, 1988, 215. skk.
59 ISTVÁNFFY, 1622, X. könyv, 152. Kérdés, nem a török csinálja? Mint a 25. jegyzetben láttuk, Budán volt ekkor egy török naszádos csapat.
60 A diplomáciai gyakorlat és módszerek értékelésében M. GARRET és A. WYCZAŃSKI már szintén citált tanulmányai mellett elsősorban Isaak BERNAYS fentebb idézett cikkének eredményeit használtam föl.
61 JOVIUS (Paolo GIOVIO) azon állítását (*Historiarum sui temporis libri XXVIII.*, 276.), miszerint valamely szláv nyelven értekezett volna a törökökkel, a szöveg maga nem támasztja alá.
62 A felkészítést TÖRÖK, *i. m.*, 12. skk. és TURETSCHEK, *i. m.*, 7. skk. is részletezi, magát a menlevelet GÉVAY a beszámoló végén publikálta (*i. m.*, 30–31.)
63 A levél törökre fordított szövegét nemrégiben találta meg és tette közzé FODOR Pál, *i. m.*, 169.
64 V. BOURILLY, *i. m.*, 78.
65 *I Diarii di Marino Sanudo*, 48. köt, Venezia, 1897, 131., illetve ÓVÁRY *Lipót, A MTA Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai*, II, Budapest, 1894, 23. Idézi őket TÖRÖK, *i. m.*, 17. skk.
66 MATTINGLY, *i. m.*, 125.
67 BERNAYS, *i. m.*, 8. Egyébként János király is alkalmazott hasonló fogásokat tárgyalásokon. Lásd BARTA, *Egy magyar...*, 299.
68 TÖRÖK, *i. m.*, 20.; POCIECHA, *i. m.*, 9. skk.
69 A forrás SZALAY, *Adalékok*, 124. és SZILÁGYI Sándor, *Erdélyország története tekintettel mivelődésére*, I, Pest, 1866, 384–388. A szövegkritikai vizsgálattal Papp Sándor szegedi kollégánk foglalkozik.
70 BERNAYS, *i. m.*, 6. skk.
71 E győzelemről Łaski is ír, Georgius PRAY, *Epistolae Procerum...*, I., 115., (1528. július 4., Sztambul, téves 1527-es dátummal). Valószínűleg a János-párti helyőrség 1528. februári sikereinek felnagyított híre érkezett meg Sztambulba. (Erről: VELIUS, *i. m.*, 50., és SANUDO, *i. m.*, 47/121.)
72 SANUDO, *i. m.*, 49. kötet., 370. Lásd még TÖRÖK, *i. m.*, 19.
73 TÖRÖK, *i. m.*, 17.
74 *Acta Tomiciana* X., No. 200.
75 *Acta Tomiciana* X., No. 148.
76 *Acta Tomiciana* X., 155. skk., lásd még TÖRÖK, *i. m.*, 20., illetve *Historia diplomacji polskiej* I., Połowa X. wieku –1572, red. Marian BISKUP, Warszawa, 1980, 653. Érdekes, hogy POCIECHA, *i. m.*, 16. fenntartás nélkül elhiszi Habardaneczék állításait!
77 Idézi TURETSCHEK, *i. m.*, 18.
78 BERNAYS, *i. m.*, 4 skk.

1 Alberto TENENTI, La formation de l'image de Soliman à Venise (1520–1530 env.), in: *Soliman le Magnifique et son temps. Acte du Colloque de Paris. Galeries Nationales de Grand Palais. 7–10 mars 1990,* Paris. Publiés par Gilles Veinstein. 1992, 43.

2 *Le relazioni degli ambasciatori veneti al senato durante il secolo decimo-sesto.* Edite da Eugenio ALBÈRI. Serie III, Volume III. Firenze, 1855, 75–76.

3 A továbbiakban a fejezetek elején összevontan fogom megadni az ahhoz felhasznált irodalmat, ezenkívül csak az idézeteknél vagy a magyarázatra szoruló kifejezéseknél teszek jegyzetet. Szándékosan válogattam be kevés művet, elsősorban olyanokat, amelyek jól összefoglalják az adott kérdéskört vagy lényegesen módosítják a korábbi álláspontot. Az általános monográfiák és az ismert kézikönyvek felsorolásától eltekintettem. – Selâhattin TANSEL, *Sultan II. Bâyezit'in siyasî hayatı,* Istanbul, 1966. *Uő., Yavuz Sultan Selim,* Ankara, 1969. Adel ALLOUCHE, *The Origins and Development of the Ottoman–Safavid Conflict (906–962/1500–1555),* Berlin, 1983. (Islamkundliche Untersuchungen, 91.) Hanna SOHRWEIDE, Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkung auf die Schiiten Anatoliens im 16. Jahrhundert, in: *Der Islam* 41 (1965) 95–223. Faruk SÜMER, *Safevî devletinin kuruluşu ve gelişmesinde Anadolu Türklerinin rolü,* Ankara, 1992. (Türk Tarih Kurumu Yayınları, VII/128.) Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT, *Les Ottomans, les Safavides et leurs voisins. Contribution à l'histoire des relations internationales dans l'Orient islamique de 1514 à 1524,* Istanbul, 1987. *Uő.,* XVI. yüzyılın ilk yarısında Osmanlılar ve Safevîler, in: *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na armağan,* Istanbul, 1991, 205–215. *Uő.,* Études Turco–Safavides, I. Notes sur le blocus du commerce iranien par Selîm Ier, in: *Turcica* 6 (1975) 68–88. *Uő.,* Études Turco–Safavides, III. Notes et documents sur la révolte de Şâh Velî b. Şeyh Celâl, in: *Archivum Ottomanicum* 7 (1982) 5–69. *Uő.,* Şah İsmail ve Canberdi Gazali isyanı, in: *Erdem* 5/13 (1989) 227–237. Irène BELDICEANU-STEINHERR, Le règne de Selīm Ier: tournant dans la vie politique et religieuse de l'Empire ottoman, in: *Turcica* 6 (1975) 34–48. Irène MELIKOFF, Le problème kızılbaş, in: *Turcica* 6 (1975) 49–67. Krisztina KEHL-BODROGI, *Die Kızılbaş/Aleviten. Untersuchungen über eine esoterische Glaubensgemeinschaft in Anatolien,* Berlin, 1988. (Islamkundliche Untersuchungen, 126.) Hans-Joachim KISSLING, Šâh Ismâ'îl Ier, la nouvelle route des Indes et les Ottomans, in: *Turcica* 6 (1975) 89–102.

4 A szunniták elfogadták a vallás alapjául a próféta szokásait *(szunnáját)* és a közösség közmegegyezéssel szentesített állásfoglalását is; a másik nagy irány követői, a siiták viszont a szunnát csak korlátozottan ismerték el, a közmegegyezést pedig – akár a vallási vezető kiválasztásának módjaként, akár a vallás forrásaként – élesen elutasították. A szunniták helyeselték a

kalifa, az iszlám vezetőjének választhatóságát, a siiták viszont csak Alit, a negyedik kalifát, és a prófétától vér szerint leszármazott vezetőket (vagyis Ali utódait) tekintették törvényesnek. Maga a sia sem egységes irányzat: legelterjedtebb változata az ún. tizenkettes sia. E doktrina szerint Alinak 12 törvényes utóda volt, a 12. azonban elrejtőzött, és valamikor az idők végezetén megváltóként tér vissza.

5 Ezeket a nomádokat iszlám szóhasználattal *türkméneknek*, oszmán elnevezéssel *etrák*nak (a türk szó többes száma) nevezték.

6 THÚRY József, *Török történetírók* I., Budapest, 1893, 379. (Török-Magyarkori Történelmi Emlékek. Második Osztály: Írók.)

7 Muhammad Yakub MUGHUL, *Kanuni devri,* Istanbul, 1987. (Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 735. [Ez a könyv Szülejmán vörös-tengeri és indiai-óceáni politikájáról szól].) Andrew C. HESS, The Evolution of the Ottoman Seaborn Empire in the Age of the Oceanic Discoveries, 1453–1525, in: *The American Historical Review* 75/7 (1970) 1892–1919. Salih ÖZBARAN, The Ottomans in Confrontation with the Portuguese in the Red Sea after the Conquest of Egypt in 1517, in: *Studies on Arab–Turkish Relations,* Istanbul, 1986, 207–214. Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT–Anne KROELL, *Mamlouks, Ottomans et Portugais en Mer Rouge. L'affaire de Djedda en 1517,* Le Caire, 1988. (Supplément aux Annales Islamologiques, 12.)

8 H. SOHREWEIDE, *i. m.*, Jean-Louis BACQUÉ-GRAMMONT, 1527 Anadolu isyanı hakkında yayınlanmamış bir rapor, in: *Belleten* 51/199 (1987) 107–117. Barbara FLEMMING, Sāhib-kıran und Mahdī: Türkische Endzeitwartungen im ersten Jahrzent der Regierung Süleymāns, in: *Between the Danube and the Caucasus. A Collection of Papers Concerning Oriental Sources on the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe.* Ed. by György KARA, Budapest, 1987, 43–62. Cornell H. FLEISCHER, The Lawgiwer as Messiah: the Making of the Imperial Image in the Reign of Süleymân, in: *Soliman le Magnifique, i. m.*, 159–177. Ahmet Yaşar OCAK, Kânûnî Sultan Süleyman devrinde Osmanlı resmî düşüncesine karşı bir tepki hareketi: Oğlan Şeyh İsmail-i Mâşûkî, in: *Osmanlı Araştırmaları* 10 (1990) 49–58. *Uő.*, Idéologie officielle et réaction populaire: un apérçu général sur les mouvements et les courants socio-réligieux à l'époque de Soliman le Magnifique, in: *Soliman le Magnifique, i. m.*, 185–192. Colin IMBER, A Note on „Christian" Preachers in the Ottoman Empire, in: *Osmanlı Araştırmaları* 10 (1990) 59–67.

9 Az *oğlan* szó jelentése: fiú, gyerek.

10 Hester D. JENKINS, *Ibrahim Pasha, Grand Vizir of Suleiman the Magnificent,* Nem York, 1911. (Studies in History, Economics and Public Law, XLVI/2.) M. Tayyib GÖKBİLGİN, İbrâhim Paşa, in: *İslâm Ansiklopedisi* 47. cüz. Istanbul, 1950, 908–915. V.-L. BOURILLY, Les diplomats de François Ier. Antonio Rincon et la politique orientale de François Ier (1522–1541), in: *Revue Historique* 38/113 (1913) 64–83, 268–308. TÖRÖK Pál, *I. Ferdinánd konstantinápolyi béketárgyalásai 1527–1547,* Budapest, 1930. (Értekezések a történeti tudományok köréből, XXIV/12.) Kenneth M. SETTON, *The Papacy and the Levant (1204–1571),* Volume III, *The Sixteenth Century.* Philadelphia, 1984. Jean BÉRENGER, Les vicissitudes de l'alliance militaire franco-turque, in: *Revue Internationale d'Histoire Militaire* 68 (1987) 7–50. Andrew C. HESS, The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth Century World War, in: *International Journal of Middle East Studies* 4/1 (1973) 55–76. Gülru NECİPOĞLU, Süleyman the

Magnificent and the Representation of Power in the Context of Ottoman–Hapsburg–Papal Rivalry, in: *The Art Bulletin* 71/3 (1989) 401–427. KÁLDY-NAGY Gyula, *Szulejmán*, Budapest, 1974. JÁSZAY Magda, *Velence és Magyarország. Egy szomszédság küzdelmes története*, Budapest, 1990. FODOR Pál, *Magyarország és a török hódítás*, Budapest, 1991.

11 H. D. JENKINS, *Ibrahim Pasha*, 50.

12 Jellemző, hogy Piero Zen isztambuli bailo még 1529 májusában is azt írta a szultán hadra keléséről tudósítva, hogy a törökök Szapolyai királyságának helyreállítására indultak Magyarországra.

HYERONIMUS ŁASKI TÁRGYALÁSAI A TÖRÖKNÉL JÁNOS KIRÁLY NEVÉBEN

1 A latin szöveg kiadásában „caesar", vagy „imperator" áll, az érthetőség kedvéért nem császárnak, hanem szultánnak fordítottuk.
2 Ibrahim nagyvezírről lásd a *Bevezetést*.
3 *„Ad dandam illi manum, ut moris est"* – ez magyar szokás, a töröknél kézcsók járta.
4 Ibrahim pasa életrajzát lásd a *Bevezetés*ben.
5 II. Lajos halálára utal, akiről ezek szerint a Porta is úgy tudta, vízbe fúlt a mohácsi csata után.
6 Nyilván hajóhídra gondol.
7 Frangepán Kristófról van szó, aki a János-párt vezére volt Szlavóniában, de 1527. szeptember 27-én elesett, Varasd ostromára készülve.
8 Ennek éppen az ellenkezője igaz, a török ott nem támadott. Erről a *Történelmi Szemlé*ben megjelent tanulmányomban írok – Barta G.
9 Radics Bosics rác tiszt, aki János királyt szolgálta egészen 1528 végén bekövetkezett haláláig. Lippán parancsnokolva valóban lehetett volna baja a törökkel, de az ott akkor nem támadott.
10 Az 1527–1528 telén a Tiszántúlon folyó seregszervezésre utal, amelynél valóban fogadtak föl lengyel csapatokat is. A hadjárat 1528. március 8-án János király Szina melletti vereségével ért véget.
11 A bosnyák származású Musztafa pasa születési évét (hasonlóan a többi vezíréhez) nem ismerjük. Rabszolgaként került a szultáni palotába, ott nyert kiképzést, és már I. Szelim idejében vezírségig emelkedett. Az uralkodó egyik leánytestvérét adta hozzá feleségül, ezért a törökök a „Dámád" (vő) megkülönböztető jelzővel illették. Az 1520-as években – egy rövid egyiptomi beglerbégi megbízatástól eltekintve – általában másodvezír volt. Egy évvel e megbeszélések befejezése után, 1529 áprilisában meghalt.
12 A szövegben „valachos", azaz „oláhok" szerepel, aminek „havaselviek" a jelentése.
13 Rádul (Radu de la Afumaţi) havaselvi vajda (1522–1529). Egyébként Szapolyai János pártfogoltja volt, még annak vajda korában.
14 Ezek szerint ez a beszélgetés olaszul folyt.
15 Ájász pasa: albán származású török nagyúr, szintén a hárem neveltje. A palotaiskola elhagyása után sorra kapta a fontos megbízatásokat, előbb janicsár aga, azután ruméliai, damaszkuszi, majd újra ruméliai beglerbég lett. A húszas években Musztafa pasával váltakozva töltötték be a másod-, illetve harmadvezíri tisztet. Łaski tárgyalásai idején éppen harmadvezír volt. 1536–1539 között (haláláig) nagyvezír.
16 Ezt a személyt nem sikerült azonosítanunk.
17 A „Porta" szót itt értelemszerűen eredeti 'kapu' értelmében használják.
18 Behrám csauszról van szó, akit II. Lajos király fogatott el és tartott évekig rabságban, még a mohácsi hadjárat idején is.
19 A Mohácsnál elesett Szapolyai György.

20 Ludovicus (Alvise) Gritti, Andrea Gritti velencei dózse törvénytelen fia, sztambuli bankár, Ibrahim bizalmas barátja. Azért használjuk a latin névalakot, mert Gritti keresztnevét forrásaink hol Alvise (Alajos), hol Luigi (Lajos) formában adják meg, Łaski viszont következetesen Ludovicust ír (Lajos). Politikai pályáját igazából e tárgyalásokon kezdi meg, 1531-ben János király Magyarország kormányzójává teszi meg, tőle remélve pénzügyei helyreállítását és a török segítség zavartalanságának biztosítását. A török 1532-es kőszegi kudarca után azonban János király távolodni próbált a túl szoros török kapcsolattól, Gritti pedig saját uralmát igyekezett előkészíteni, ezért 1534-ben az erdélyi nemesség megölte.

21 A szultáni tanács – a díván – csauszai testőri, hírnöki és követi megbízatásokat teljesítettek. Főnökük, a csausz basi, többek között felügyelt a díván működésére, és ő kísérte el a követeket a díváni fogadásokra. – A „másik palota", amiről Łaski beszél, alighanem az ún. Elcsi-hán lehetett, ahol az európai követek a későbbiekben is laktak.

22 Ez a francia uralkodók szokásos jelzője, tehát I. Ferenc francia királyról van szó.

23 Ti. Velence.

24 Nyilván valamilyen titkos üzenet formájára utal.

25 Ti. Ibrahim.

26 Łaski itt összekever két dolgot. A díván a szultáni tanács török neve, ez volt a török birodalom legfelsőbb kormányzati és igazságszolgáltatási szerve. Tehát itt nem csak követeket hallgattak meg, hanem az ország mindenféle ügyével is foglalkoztak. A díván valóban a Łaski által említett napokon ülésezett. A szultáni kihallgatások viszont hetente kétszer: vasárnap és kedden zajlottak, ezeken csak a birodalom néhány kiválósága vehetett részt – és persze alkalomadtán az arra érdemesnek tartott követek is.

27 A latinban „secretarius" áll, de ez semmiképpen sem fordítható titkár (kjátib) formában, hiszen Musztafa pasa másodvezír volt.

28 Báthori István nádor. Ez a rablási történet talán a bátai apátság javainak sorsára vonatkozik, amit a nádor mentett Pozsonyba Mohács után, de nem adott vissza, mert a bátaiak János királyhoz álltak.

29 Thurzó Elek.

30 Damaszkuszt 1516-ban, Kairót 1517-ben, Rodoszt 1522-ben foglalta el a török.

31 E felkelések valóban megtörténtek, a részleteket lásd a *Bevezetés*ben.

32 A „Kiczel pasa" a kizilbas szó (lásd a *Bevezetést*) rontott alakja. Itt vagy az iráni sahra utal, vagy egyszerűen félreérti a szót.

33 Perzsiáról van szó.

34 Hogy az oszmánok elfoglalták volna Tebrizt és Mezopotámiát, az közönséges tódítás, ez csak 1533–1536-ban, az akkori perzsa hadjáratban sikerül majd.

35 Ismét Behrám csauszról van szó.

36 A latinban „miror tuae prudentiae", szó szerint csodálom óvatosságod – de ennek itt nincs értelme.

37 Az egymással is rivalizáló tatár kánokról van szó, akik mind a Porta támogatását keresték.

38 Ez az állítás természetesen durva hazugság és talpnyalás, lévén, hogy a szultán közvetlen a mohácsi csata után kivégeztette a foglyok jó részét. Annyi valóságmagva ugyanakkor van, hogy 1526 szeptemberében mégis szabadon engedtek három elfogott királyi kamarást, lásd a *Bevezetést*.

39 I. Ferencnek a páviai vereség utáni fogságáról és az abból való szabadulásáról van szó.
40 Nyilván az ekkor forgalomban lévő francia pénzre, az écu couronne-ra gondol.
41 Ducato, velencei pénz, nagyjából egyenértékű a magyar forinttal.
42 A Nagy Sándor-mondák és regények változatai egész Európában elterjedtek.
43 Belgradum vel Gradum Bell somniatis – a szójáték értelmét nem látjuk.
44 Ti. Ibrahim nagyvezírtől.
45 Sajnos, nem tudjuk, ki volt ez a „közvetítő".
46 Ti. Ibrahim.
47 A latinban „Vlaci", másutt „ulab, Vlacos" alakban is előfordul. A török „ulak", futár szó eltorzult alakja. Ezt értették és olvasták a régebbi forráskiadványokban tévedésből gyakran „oláh"-nak.
48 A latin szövegben „ulab".
49 Makovica (Mokovicz) ostromáról más hírünk nincsen.
50 A hajdan a tokajinál híresebb szerémi borokra utal.
51 A latinban szimplán 28 áll, ezt 28 000-nek nem lehet érteni, mert annak értéke mindössze 560 aranyforint (dukát) lenne, míg a pasa, a valódi értékeknek megfelelően (1 aranyforint = 1 dukát = 50 asper), mint láthatjuk, 56 000 dukátról beszél. Az „asper" egyébként a hivatalos török ezüstpénz, az „akcse" európai neve.
52 Ez az összeg túlzásnak tűnik, de a legújabb kutatások értelmében mégsem az. A töröknek megérte a kényes határvidék – a remélt hódítások bázisa – biztosítására.
53 Utalás az előbb említett szendrői hírhozókra; a latinban Bél Mátyás Vlaci-t olvasott.
54 Ti. Ferdinándtól.
55 A latinban „pro suo labore parva(m)" áll, de így nem értem, valószínűleg félreolvasás „tuo labore" helyett.
56 Az 1525. november 18-án aláírt, valóban három évre szóló lengyel–oszmán fegyverszünetről beszél.
57 A krími tatárok rabszolgavásárai voltak e városokban.
58 Moldva régi neve.
59 „Cehája", helyesen „kahja". A török állami és társadalmi élet minden szintjén előforduló „kethüda" (helyettes, ügyvivő, elöljáró) szó rövidebb formája.
60 Ezt a szót nem sikerült azonosítanunk.
61 Nagyobb lengyel városok.
62 „Non esse vult" – szó szerint „nem létezőnek lenni kíván".
63 Moszkovita, moszkvai: az oroszok régies neve.
64 Ezt a személyt nem sikerült azonosítanunk. Lehet, hogy olvasati hiba?
65 V. Károly.
66 Ti. I. Zsigmond.
67 Talán az 1514-es ún. szmolenszki háborúra utal?
68 Nincs tudomásunk róla, hogy a pápa által egyébként valóban felfogadott zsoldosok lengyelek lettek volna.
69 Uninisszát nem tudtuk azonosítani. Breslau (Boroszló) Sziléziában van, és nem a lengyel, hanem a cseh király (tehát ekkor I. Ferdinánd) uralma alatt állott. A pasa Rodosz hosszú ostrom utáni, 1522. december 21-i török bevételéről beszél.

70 Az Aranyszarv-öböltől északra fekvő sztambuli városrész, ahol az európai kereskedők stb. laktak.
71 Ti. a moldvaiakat.
72 Lásd az 56. jegyzetet.
73 Erős túlzás. Ruméliában, azaz a birodalom európai felében 1525-ben 10 688 tímárbirtokos és 25 107 várőrző katona állomásozott. Az összlétszám még a jövedelem arányában kiállítandó vértesekkel együtt sem érte el az 50 000-et, nemhogy egy hadjáratra ennyien kivonulhattak volna.
74 „Rex et tu unius nationis sumus." Ha Szapolyairól van szó, őt szlavónnak (akkori szóval tótnak) tartották, ha Zsigmond lengyel királyról, ő családja litván eredete ellenére lengyel volt. A mondatból valami korai szláv közösségtudat kandikál ki!
75 A bibliai utalás valószínűleg pontatlan, a zsoltárok közt több is van, amelyik hasonló gondolatokat idéz. Łaski talán a 18. zsoltár 28. versére gondolt: „Mert te megtartod a nyomorult népet, és a kevély szemeket megalázod."
76 Ti. I. Zsigmond.
77 Nyilván Mátyás zsoldosseregére gondol, de abban inkább csehek, németek, esetleg sziléziaiak voltak.
78 A szó nyilván a német „Helm" (sisak) származéka.
79 Lásd a 11. jegyzetet.
80 Hagia Szófia, Aja Szofja.
81 Nem világos, milyen nyelven beszéltek, Musztafa pasa korábbi megjegyzése alapján olaszra gondolunk.
82 Az anatóliai beglerbég ekkor Behrám pasa volt, aki már a mohácsi csatában is e minőségében vett részt.
83 Az előbbi ígérettel szemben ezek szerint mégiscsak hivatásos tolmács közvetített, s nem Ibrahim. A szultáni tanács tolmácsa 1525 és 1551 között Junusz bég volt, talán itt is ő szerepelt.
84 A „Fekete Ember", Cserni Jován délvidéki rác vezető, aki 1527 elején szembefordult Szapolyaival. A nevezett két követségről nincs tudomásunk, bár az 1526 karácsonya körül folytatott titkos esztergomi magyar–török tárgyalások miatt nem lehet eleve hazugságnak minősíteni Łaski állítását.
85 A latinban Australis, ami szó szerint „délit" jelentene.
86 A parancsot a „Vlacos"-nak adták – valószínűleg a „bogdánok" (moldvaiak) szópárja. De lehet, hogy egyszerűen futárokat (ulakokat) küldtek ki, és a szokásos félreolvasásból lettek „oláhok".
87 Bél Mátyásnál és Hurmuzakinál „Morea" áll, ami nyilván félreértés, hiszen az Dél-Görögországban van.
88 Könnyű folyami hadihajó.
89 A latinban Pobrozianum, ami alighanem a Debrecinum hibás olvasata.
90 Minden valószínűség szerint Piero Zen, aki ekkor már nem volt hivatalos követ (bailo). Zen megbízatása lejártával saját akaratából helyben maradt, és mintegy ügyvivőként dolgozott tovább Velence ügyeiben.
91 Tévedés, február másodika ez évben vasárnap volt.
92 Kb. 200 aranyforint.

HABARDANECZ JÁNOS JELENTÉSE 1528. NYÁRI SZTAMBULI TÁRGYALÁSAIRÓL

1 Tévedés, nem tudni, az átíróé-e vagy a követé. Természetesen I. Szülejmán szultánhoz mentek a követek. Egyébként ez a tévesztés jellemző az európai diplomatákra, Nogarola császári követ még 1532-ben is elköveti.

2 A nagyvezíri tisztet fordítja a magyar katonai tisztségek között szereplő „supremus Capitaneus"-nak.

3 Pünkösd napja 1528-ban május 31-re esett.

4 A latinban „imperator", vagy „caesar" áll, ami a szultánok valóságos hatalmának többé-kevésbé megfelel. Mivel viszont a „császár" fordítás a német-római császári cím gyakori előfordulása miatt zavaró, ezért a fordításban a törökből minden európai nyelvbe átment „szultán" titulust használjuk.

5 „Bissus", ami szó szerint selyemszerű szövetet jelent.

6 A latinban „stipatores": feltehetőleg a janicsár újoncokról, az „adzsemi oglan"-okról van szó.

7 „Scoph'eum" = skófium, törökül „üszküf", a janicsárok hímzett szegélyű fövege.

8 A „szilahtár"-ok neve szó szerint fegyverhordozót jelent. A hat udvari zsoldos lovasalakulat közül rangban a másodikat képezték. Létszámuk 1527-ben 1593 fő volt.

9 Kászim pasa a szerájiskolából kikerülve az ún. „kengyel-agák" sorába lépett, majd szandzsákbég, később pedig anatóliai, egyiptomi, végül ruméliai beglerbég lett. Az 1520-as évek második felében flottaparancsnok és Rumélia kormányzója, de ez utóbbi tisztséget a hadjáratok idején mindig Ibrahim pasa veszi át tőle. 1529 áprilisában, Musztafa pasa másodvezír halála után harmadvezírré lépett elő, de beglerbégi posztját is megtartotta. Róla kapta nevét az az isztambuli városrész (Kászim pasa), ahol a hajóépítő és -javító műhelyek álltak.

10 A csausz basira vonatkozó latin szöveg nehezen érthető, „ductor et capitaneus instruendi exercitus", amit kiképzésnek is lehetne fordítani, de a csauszbasi a csauszok, azaz a hírvivők fölöttese volt, ő volt a felelős érte, hogy csauszai révén a szultán parancsai eljussanak a tartományokba és a hadakhoz.

A kapudzsi aga nyilván azonos a török forrásokban kapudzsi basi néven szereplő főtiszttel. Ebben az időben két kapudzsi basi volt hivatalban. A kapudzsik maguk a Topkapu Szeráj (a szultáni palota) 1. és 2. kapujánál őrködtek, s a díváni napokon fenntartották a rendet és végrehajtották a halálos ítéleteket.

11 A latinban „pontifex", főpap, illetve rossz olvasatban: „sech". A „sejhüliszlám"-ról, vagy „főmufti"-ról van szó, aki a jogtudósok vezetőjének számított, de tudomásunk szerint hivatalosan nem volt a szultáni tanács tagja. Mint egy későbbi részletből kiderül, a szultán tárgyalási, illetve propagandacélból ültette be ekkor a dívánba. A főmufti 1528-ban a krónikásként

is ismert Kemálpasazáde (Ibn Kemál) volt, aki ekkor már harmadik éve töltötte be ezt a tisztséget.

12 Gévaynál „lesherschedia", félrehallás vagy félreolvasás. A kádiaszker a hadsereg főbírája, 1481-től kettő működik egyszerre (anatóliai, illetve ruméliai kádiaszker), mindketten a szultáni tanács tagjai, ahol vallásjogi ügyekben ítélkeztek.

13 A defterdár a birodalom pénzügyigazgatásának vezetője. Ebben az időben a fővárosban két defterdár működött, a ruméliai és az anatóliai. Egy harmadik, az „arab és perzsa defterdár", Aleppóban székelt.

14 Törökül „nisándzsi", az oszmán világi törvények legfőbb ismerője, aki a szultáni monogramot, a „tugrá"-t rajzolta a rendeletekre.

15 Az elválasztó valami lehet esetleg korlát (cancella). Nem a tanács tagjairól van szó, hanem a pénzügyigazgatás embereiről, akik szükség esetén a tanács segítségére siettek az általuk vezetett nyilvántartásokkal.

16 Vagy palackot? A „lagena"-t mindkettőnek lehet fordítani.

17 Ezek Csehországot kivéve a magyar király hagyományos titulusai. Ráma Szerbia egy részének ősi neve, Ladoméria a kettő közül a közelebbi vlagyimíri orosz fejedelemség. Kunország a mai Románia és Ukrajna területén volt. A 16. században sem ezek, sem Szerbia maga nem létezett már régen.

18 Nem zsindelyből, hanem valószínűleg cserépből és palából.

19 Macedóniai Nagy Sándorról (i. e. 356–323) van szó, aki a középkor végén a lovagregények jóvoltából az egyik legnépszerűbb antik hősnek számított.

20 „Quem humana patitur fragilitas."

21 A latin szövegben is így: Erdelban.

22 A tokaji részleges országgyűlésről van szó, amely 1526. október 14-én kezdődött. János királyt a valóságban Székesfehérvárott választották meg, 1526. november 10-én.

23 „Mansió"-t mond a latin szöveg, alighanem azokra az épületekre vagy helyiségekre gondol, ahová állítólag a vajda embereit elrejtette.

24 A latinban „creare", tulajdonképpen „megtenni", de ennek nem volna értelme. Két dolog jöhet szóba: vagy arra utal a követ, hogy a janicsárok állásfoglalása döntő szerepet játszott mind II. Bajezid, mind I. Szelim trónra juttatásában, vagy arra, hogy a szultánok trónra lépését kísérő ceremóniában az uralkodót a janicsárok kaszárnyáinál az egyik janicsár főtiszt egy kupa serbettel kínálta meg, ő azt megitta, és a kupát arannyal megtöltve adta vissza.

25 A latin szöveg nehezen érthető, lehet, hogy rossz az olvasat („nobiles quidem si omnibus hijs preditus sit et utatur").

26 A Bibliát és a Koránt érti.

27 „Quicquid agis prudenter agas et respice finem": latin közmondás.

28 Familiáris: valamely hatalmasabb ember szolgálatában álló nemes vagy jobbágy, akit a magyar szokásjog értelmében urához nemcsak szerződés, hanem erkölcsi kötelék is fűzött.

29 „Iuncta toruum".

30 A latinban: „ut illis porrigeret", amit nehéz lenne másképpen fordítani. Rendesen a szultán ruhaszegélyét kellett a tisztelgőknek megcsókolni, de a homályos fogalmazás talán arra utal, hogy a követek bizony kezet csókoltak neki.

31 A latinban „Gallia", a mai Franciaország területének római kori neve.

32 Jagelló Anna, Ferdinánd felesége (II. Ulászló magyar király leánya), unokahúga volt I. Zsigmond lengyel királynak.

33 I. Ferenc francia király 1525-ös páviai fogságba eséséről, és VII. Kelemen pápa 1527-ben, Róma kifosztása utáni elfogatásáról van szó.
34 A latinban nehezen érthető „Sed si regem nostrum hanc consequi non valere contingat, necesse est accipiat et compenset etiam hunc animum ab Imperatore demonstratum." Valószínűleg olvasati hibákkal van dolgunk.
35 1528. június 1., hétfő.
36 A latinban „Ladislaus", II. Ulászlót érti.
37 Szapolyai János előszeretettel használt neve a kor Habsburg-diplomáciájában.
38 Leonhard Harrach, I. Ferdinánd cseh és magyar király kedvelt híve és udvari főkancellárja volt, de az előző évben, 1527-ben meghalt.
39 Ezek a várak a Vaskaputól a Szerémségen és Bosznián át Dalmáciáig terjedő sávban fekszenek, vagyis Ferdinánd követei az egész, a múlt évtizedekben elvesztett végvári vonalat kérik vissza!
40 A Jedikule (magyar torzításban Jedikula) nevű erődről van szó, amely valóban kincstár volt, a későbbiekben pedig börtön is; a magyarok között ez a funkciója vált ismertté.
41 „Nullam fidem habent."
42 I. Ferencnek a páviai vereség utáni madridi fogságára utal.
43 1528. június 28.
44 A Trencsén körül 1528 februárjában folyt kisebb csatározások híre a velenceiek révén jutott el Sztambulba.
45 VII. Kelemen pápa 1527. nyári elfogatásáról van szó.
46 A főmuftiról beszél. Ehhez lásd a 11. jegyzetet.
47 „Porrecta manu": talán csókra nyújtott kezet ért rajta?
48 Az egész mondanivaló régi, már Szelim szultán is ugyanezt mondta egy magyar követnek, mikor az végvárakat kért vissza.
49 Nyilván Ibrahimon keresztül, mert eddig sem szólalt meg.
50 Ti. a szultán Ferdinánd követeinek ellátására.
51 „Centum mille florenos", nyilván magyar aranyforintot ért rajta. Az összeg egyébként erősen túlzott, még török viszonylatban is, ráadásul nem is annyira Velencének, mint inkább a töröknek volt érdeke, hogy a dolog ki ne pattanjon idő előtt.
52 Jan Tęczynski, szerepét lásd a *Bevezetés*ben.
53 V. Károly, aki címe szerint a Német-római Szent Birodalom császára volt.
54 Lutheránusokról van szó.
55 Szapolyai Borbála, János úr húga valóban Zsigmond király felesége volt, de már 1515-ben meghalt.
56 Nyilván Magyarországot érti.
57 A latin szöveg itt is nehezen érthető: „Oratione finita honorifice congregacionem exiens quam lautissime tractatus est."
58 Siegmund Dietrichstein (1484–1540), hajdan I. Miksa császár kedvenc udvaronca, I. Ferdinánd idejében diplomataként is szolgált.
59 Ti. Łaskitól.
60 Ezek szerint ez a követség is az ún. Elcsi-hánban volt elszállásolva.

TARTALOM

Balassi Kiadó
Felelős kiadó Kőszeghy Péter igazgató
Felelős szerkesztő Borus Judit
Készült 20 (A/5) ív terjedelemben
Nyomta a Korinna Kft.
Felelős vezető Polyák Tibor